

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1979

A TARTALOMBÓL:

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
CSORDÁS GÁBOR
GALAMBOSI LÁSZLÓ
KÁLNOKY LÁSZLÓ
KÁROLYI AMY
PÁSKÁNDI GÉZA
VAS ISTVÁN
WEÖRES SÁNDOR
VERSEI

*

BERTHA BULCSU:
A BÁLNAK HANGJA
MÉSZÖLY MIKLÓS:
LASSAN MINDEN

SZAKONYI KÁROLY:
HÁROM DOBÁS
HAT FORINT

*

FENYŐ ISTVÁNNAL
BESZÉLGET
KABDEBŐ LÓRÁNT

VERSRŐL VERSRE:
VAS ISTVÁN

VITANYI IVÁN:
GYARMATHY TIHAMÉR
ÉLETMŰVE

12

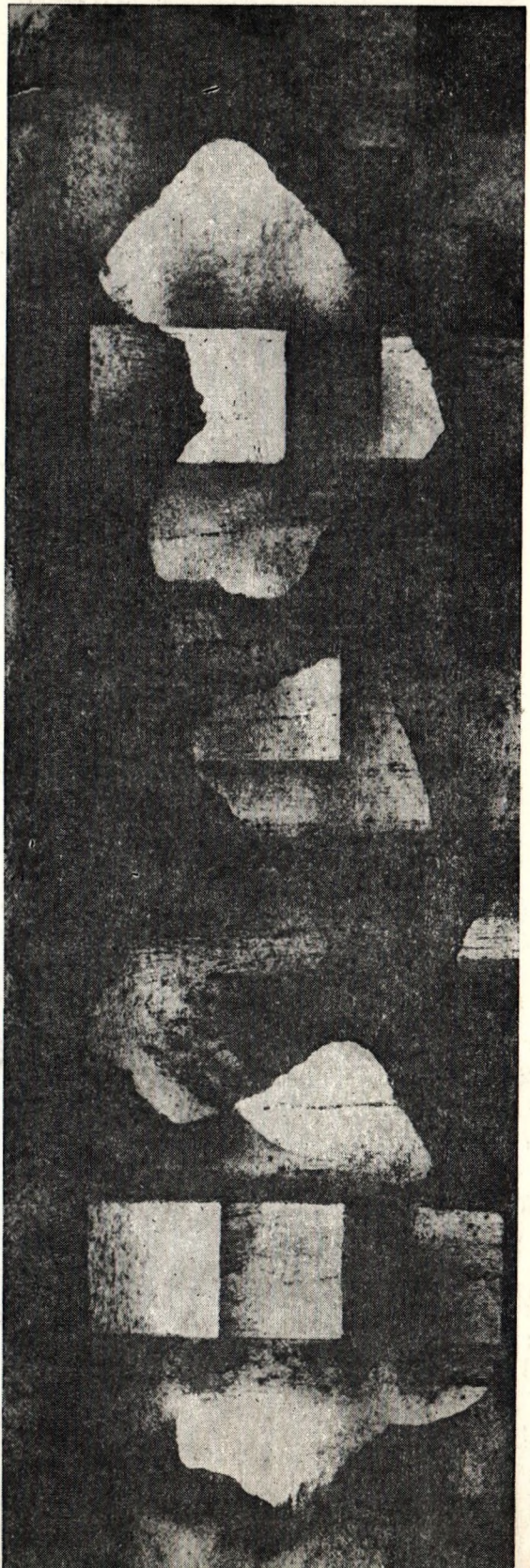
10,— Ft

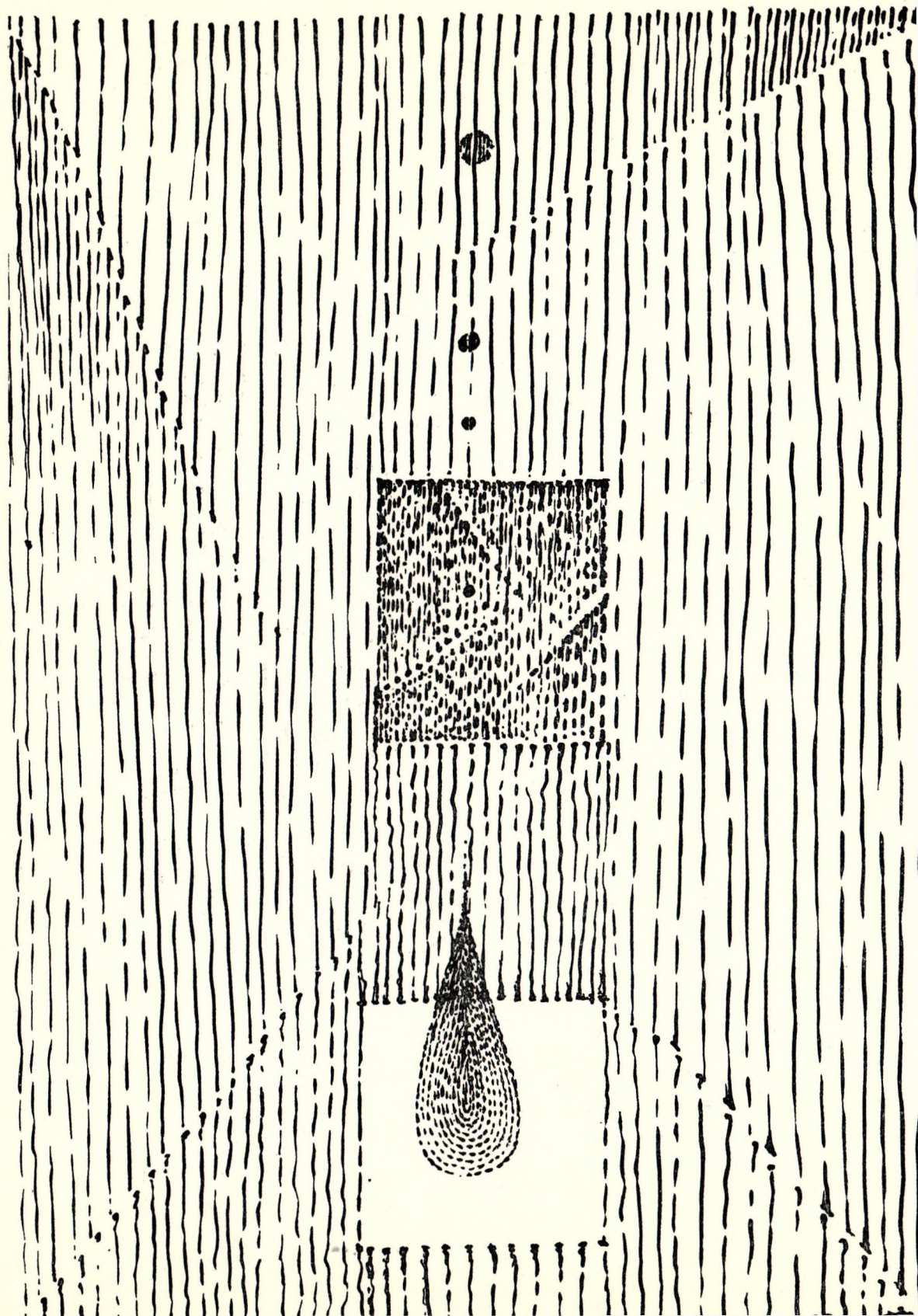
SZAMUNK SZERZŐI:

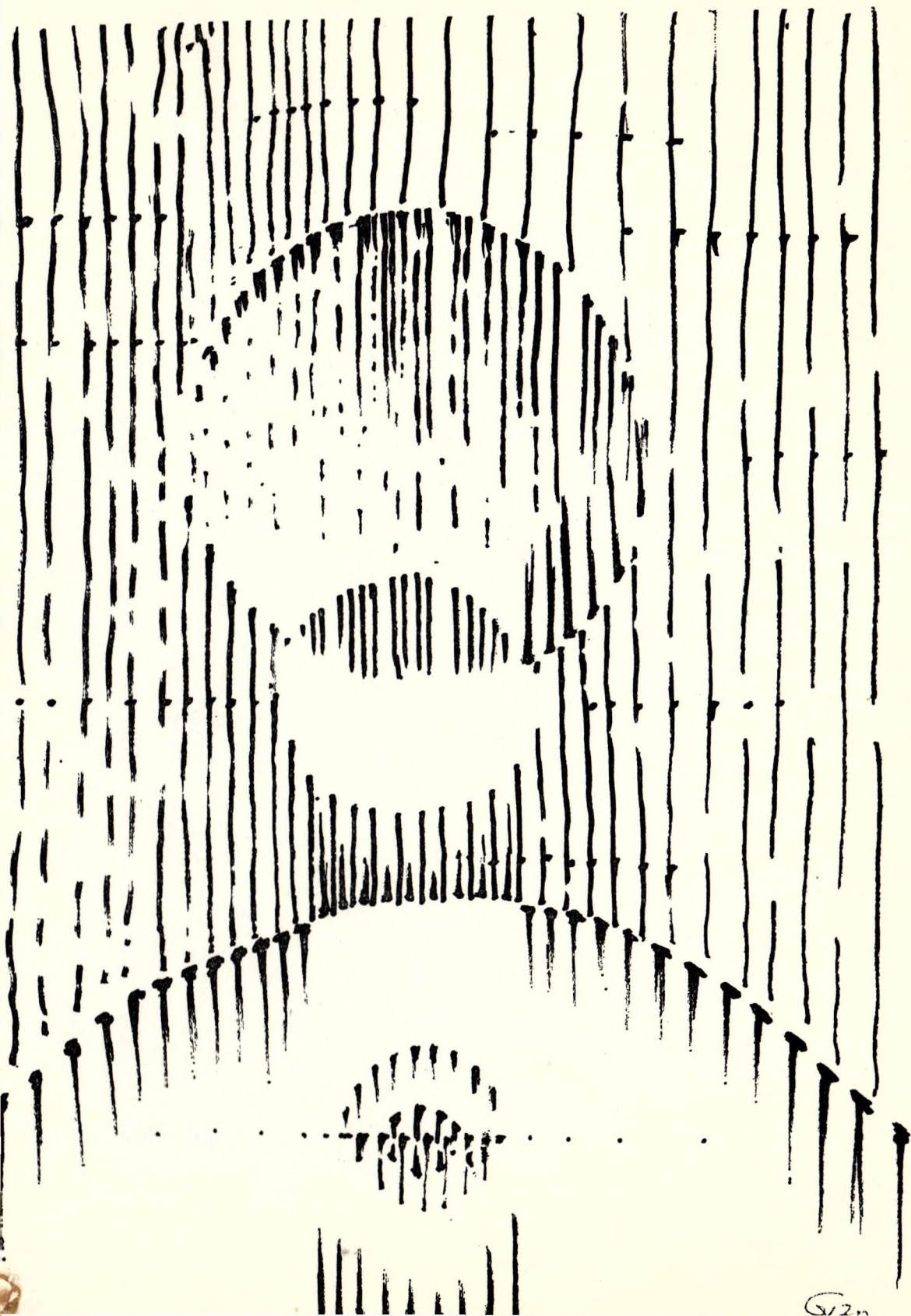
ALFÖLDY JENŐ
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
BERTHA BULCSU
BISZTRAY ADÁM
BODRI FERENC
CZINE MIHÁLY
CSORDÁS GÁBOR
CSÜRÖS MIKLÓS
FENYŐ ISTVÁN
FRIED ISTVÁN
GALAMBOSI LÁSZLÓ
HALLAMA ERZSÉBET
HORVÁTH ELEMÉR
KABDEBŐ LÓRÁNT
KALNOKY LÁSZLÓ
KÁROLYI AMY
KESZTHELYI REZSŐ
LATOR LÁSZLÓ
LANCZ SÁNDOR
MÉSZÖLY MIKLÓS
PÁSKÁNDI GÉZA
SOLYMOS IDA
SZABÓ SÁNDOR
SZAKONYI KÁROLY
VAS ISTVÁN
VITÁNYI IVÁN
WEÖRES SÁNDOR

KÉPEK:

GYARMATHY TIHAMÉR
LISZICKIJ, EL
MALEVICS, KAZIMIR
MATISSE, HENRI
PETROV-VODKIN, KUZMA
TATLIN, VLAGYIMIR

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XXII. ÉVFOLYAM, 12. SZÁM

1979. DECEMBER

TARTALOM

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS versei - - - - -	1059
BERTHA BULCSU: A bálnák hangja (elbeszélés) - - -	1061
KÁROLYI AMY versei - - - - -	1069
WEÖRES SÁNDOR versei - - - - -	1070

*

SZAKONYI KÁROLY: Három dobás hat forint (hangjáték)	1071
BISZTRAY ÁDÁM versei - - - - -	1084
KESZTHELYI REZSŐ verse - - - - -	1085
GALAMBOSI LÁSZLÓ versei - - - - -	1086
PÁSKÁNDI GÉZA versei - - - - -	1088
MÉSZÖLY MIKLÓS: Lassan minden - - - - -	1089
KÁLNOKY LÁSZLÓ verse - - - - -	1097
ALFÖLDY JENŐ: A megcsonkított cédrus jajszava (vers- elemzés) - - - - -	1100
HORVÁTH ELEMÉR versei - - - - -	1106

*

VITANYI IVÁN: Gyarmathy Tihamér életműve - - -	1107
CSORDÁS GÁBOR versei - - - - -	1109
SZABÓ SÁNDOR versei - - - - -	1111
LÁNCZ SÁNDOR: Képzőművészeti krónika - - - -	1113
BODRI FERENC: Művészeti könyvszemle - - - -	1120
VAS ISTVÁN versei - - - - -	1124

*

Versről versre

VAS ISTVÁN: Mindig előre (A versről a költővel <i>Lator</i> <i>László</i> beszélget) - - - - -	1125
---	------

*

FENYŐ ISTVÁNNAL beszélget KABDEBÓ LÓRÁNT – – 1132

*

SOLYMOS IDA: Parázna szobrok (*Cseres Tibor regénye*) – 1139
CSÜRÖS MIKLÓS: Mészöly Miklós: Szárnyas lovak – – 1141
HALLAMA ERZSÉBET: Galsai Pongrác: An-tan-té-nusz – 1145
CZINE MIHÁLY: Kiss Tamás: Így élt Móricz Zsigmond – 1147
TÓTH ISTVÁN: Mátyás István: Móricz-novellák – – – 1149
FRIED ISTVÁN: A magyar sajtó története I. – – – – 1149
A Jelenkor krónikája – – – – – – – – – 1152

K É P E K

GYARMATHY TIHAMÉR rajzai – 1099, 1108 1110, 1112,
1123, 1152

M ű m e l l é k l e t e n

1–4. GYARMATHY TIHAMÉR rajzai

*

5. VLAGYIMIR TATLIN: A III. Internacionálé emlékműve, 1920
6. EL LISZICKIJ: Proun – A város, 1921
7. KAZIMIR MALEVICS: Szuprematizmus
8. HENRI MATISSE: A tánc, 1910
9. KUZMA PETROV-VODKIN: A komisszár halála, 1928
(*Makky György fotói*)

A b o r i t ó n

GYARMATHY TIHAMÉR rajzai

J E L E N K O R

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000. F. k.: Braun Károly
Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi
jelzőszámára. Évi előfizetési díj 120,— Ft.

79-5230 Pécsi Szikra Nyomda – F. v.: Szendrői György Igazgató

Index: 25-906. ISSN 0447-6425

Metszetek

*A falakon megannyi metszet
Vörösmarty nagy dalba kezdett.*

*S az a muri is, minek vadkan
vetett véget az alkonyatban.*

*Segesváron a kép alig más,
üstököst rejt a kukoricás.*

*Nagy láng lobbant a piros nyárban,
a történelem sír nyomában.*

*Lúdas Matyi huszonöt botja
Dózsa panaszait zokogja.*

*Jaj, ne ezt a bút, bitót, botot,
ahol a nép csak görnyed, zokog.*

*Mást is mutass, vidámat, szebbet,
te történelmi arany-metszet.*

*Tokaj hegyén a telt pohárral
szárnyaljon ének és madárdal.*

Öreg ház

*Lebontották az öreg házat
zsuppját lehúzta az alázat
meg a szegénység, mely alatta
a vályogfalat kikoptatta.*

*Muskátlis csöppnyi ablakában
őseim ködlő arcát láttam,
bent méhzümmögést, holt nyarakat,
mit a pókhálók összetontak.*

*Most már csak emlékeim őrzik
az elfoszló gyönyörű ősit,
a lucázók, betlehemesek*

*ködszabait, ahogy beestek
a vén küszöbön dalolgatva,
alattuk zizgő aranyszalma.*

Munkadal

*Őseim nem a dalt tették munkává,
a munka vált dallá, ha esteledett,
lerántva magukról gondot, robotot,
míg tányérjukra a Hold vetett árnyat
társalogtak a távol csillagokkal
és apadt a bú, a ráncos, zord való,
aztán tücskök zengtek a kert végiben
és dallá vált a végtelen világ,
így éltek ők és így hagyták a dalt rám
és a munkát én így keverem dallá,
a dalt meg a munka lelkévé szövöm.*

Kezed nyomán

*Kezed nyomán csillagok születnek,
bűvös erő árad életemre,
megtelik szívem jótékony örömmel,
új messzeségek szárnyain repül
a Föld velem,
vidáman útrakelek,
hogy megtaláljam
azt a fát, bokrot,
melyben az ének
boldog madara fészkel.*

Hála

*Az elvivő-úton már
fölgeng a hálazsoltár.*

*Ha fáztam, félttem, égtem,
Te sirtál mindig értem.*

*Ha tellegekbe szálltam,
féltő-szó volt a szádban.*

*S ha pokolra merültem
rohantál megrémülten.*

*Halálból visszahoztál,
romokon oltár voltál.*

*Így öregem, betegem
vezetsz a rengetegben.*

*Hála hát minden jóért,
ontanál könnyet és vért,*

*hogy megmaradjak így is,
ha hajóm örvénybe visz.*

*A léten-túli létben
légy horgonyom, reményem.*

A bálnák hangja

A háromnapos északnyugati szél délután elcsendesedett, de a Balaton vize még késő este sem nyugodott meg. Zimits Ferkó félálomban hallotta, hogy az erejüket vesztett hullámok behömpölyögnek az öbölbe, végigborzolják a nádasat, majd lomha csobbanással elhalnak a famóló vízbeereszkedő lépcsőfokai között. Csaknem elaludt, amikor a lépcsőn megtörő hullámok loccsanásai közé, más, finomabb neszek is vegyültek. Mintha nagy madarak ereszkedtek volna le a kiszáradt fű és a felmagzott gazcsomók közé. Hirtelen felült és hallgatózott.

Az öbölben ritkán volt moccsanatlan csend. Ha elültek a Bakonyból lezúduló szelek, s a partvédő kövezést ostromló hullámok elsimultak, a nádasban fészkelő madarak kiáltottak a sötétségben. Nyugodtabb éjszakán a hínárból kiugró pontyok csobbanásait, a kagyló- és ivadékvadászatra induló pézsmapocok locsogó evezését is lehetett hallani. A pézsmapocok az öböl mindkét oldalán járatokat ásott a partfalba, gyakran a bokrok, fák gyökerei közé, így szelesebb időben előfordult, hogy egészségesnek látszó fűzfák, nyárfák roskadtak a vízbe.

Zimits Ferkó lépteket vélt hallani a ház körül. Megreccsent egy faág, aztán újra csend lett. Fülelt, de csak a víz csobogását lehetett hallani. Várt még néhány percig, aztán visszafeküdt szalmazsákjára, behunyta a szemét. Ekkor valaki megkopogtatta az ajtót és halkán megszólalt:

- Alszol?
- Ki az? - kérdezte Zimits Ferkó és felült.
- Csak én vagyok.

A vékony lányhang ismerősnek tűnt. Leugrott az ágyról és felrántotta a nadrágját. Miközben cipőbe lépett és elindult az ajtó felé, elkiáltotta magát:

- Ki az az én?!
- Hát én magam...

Elhúzta a reteszt és kinyitotta az ajtót. A holdfényben fürdő deszkamólón Masa, a zámori cigánylány várakozott. Tizenkét éves lehetett, esetleg tizenhárom. Zimits Ferkó a lány világoskék szoknyájára, piros blúzára, majd szép, titokzatos arcára bámult és csodálkozva megszólalt:

- Mit csinálsz itt ilyenkor?
- Cida küldött. Azt üzeni, hogy hozz ki neki egy doboz cigarettát.
- Zámorból küldött ide?

- Nem, csak innen. Itt vannak az öböl végénél - mondta, s a fejével a nádas felé intett. Hosszú haja a mozdulat közben előrecsúszott és eltakarta a fél arcát. Zimits Ferkó zavartan állt az ajtóban, s olyan érzése támadt, mintha aludna, és álmában látná a lányt, a holdfényben csillogó vizet.

- Cida Hercegovinát szeretne - szólalt meg újra a kislány.
- Nincs nekem cigarettám, Masa - ingatta a fejét Zimits Ferkó, s az ajtó nyílásából a famólóra lépett, és körülpillantott az öbölben. Furcsállotta, hogy süt a hold.

- A Nyusztnek van itt cigarettája, Levente és Hercegovina is.
- Zebben hordja a cigarettáját.
- Itt a műhelyben is van még legalább húsz doboz cigarettája. A szerszamos szekrény és a gerenda között van egy üreg, ott bent tartja a cigarettáit. A domború gyalu mögött kijár a deszka, ott lehet benyúlni.
- Megpróbálhatom, de mit mondok holnap a mesteremnek?
- Semmit sem kell mondanod. Mindig részeg. Ha a felét elcsórod, azt sem veszi észre.

Zimits Ferkó bizonytalan léptekkel befelé indult. Masa utána szólt:

- Hercegovinát hozz.

Zimits Ferkó a félhomályos műhelyben a szerszamos szekrényhez lépett és lassan kinyitotta. Kitapogatta a domború gyalut, aztán a mozdítható deszka szélét. Túl nagy kedvet nem érzett a cigarettakeresgéléshez, de lelkiismeretfurdalása egyáltalán nem volt. Cida, Masa, s még néhány zámori vagány hozzátartozott az öböl képéhez, s félig-meddig Nyuszt faházához is. Örökké a vízparton lebzseltek, horgásztak, híreket, üzeneteket hordtak a városba. Áteveztek a somogyi partra és bort cseréltek kukoricára, kukoricát cigarettára. Tavasszal segítettek Nyusztnek a csónakokat vízre tenni, és év közben is, ha valamit meg kellett emelni, vagy odább tenni. Cida egészen fehér volt, Masa is csak félig cigány. Vásári napokon eltűntek, a dunántúli falvakat, kisvárosokat járták, mivel Masa szülei mutatványosok voltak, Cida mostohaapjának pedig fele részben egy céllövöldéje volt. Amikor Zimits Ferkó augusztus elején Nyuszt hajókészítő műhelyébe került, azt hitte, hogy Cida és Masa testvérek, vagy ha nem, akkor mostohatestvérek. Az anyjuk vagy az apjuk közös. Örökké együtt lógtak, Cida, aki ekkoriban már elmúlhatott tizenhat éves, a lányt küldözgette borért, cigarettáért, s az üzenetekkel is a Meinl-féle üzletbe, ha délutánonként a partot közelítette a Stephánia. Szeptemberben, amikor az iskola megkezdődött, Masa hetekig elmaradozott. Ferkó egyik délelőtt megkérdezte Cidát: - „A húgod iskolában van?” - „Ninics nekem húgom” - mondta Cida. - „A Masa, neked nem testvéred?” - „Nem, de kedvelem, mert az apja utánozni tudja a bálnák hangját” - mondta Cida.

Zimits Ferkó napokig gondolkodott a dolgon. Úgy képzelte, hogy Masa apjának saját bálnája van, lent tartják a Zámor alatt a nádöbölben, ott ahol a bűdös árok beletorkollik a Balatonba. Masa apja éjszakánként kimegy a bálnához, vakargatja, s közben bálnahangon beszél vele valamit. A bálna csak néha szólal meg, mert nem akarja elárulni a titkot. A bálna tud valamit, valami furcsa dolgot, ami megmenthetné a várost. De a bálna nem bízik eléggé Masa apjában, és keveset beszél. Zimits Ferkó esténként, amikor az öbölre nyirkos sötétség ereszkedett, elég jól el tudta képzelni a bálnát, s Masa apját is, ahogy klottgatyában, feltürt ujjú ingben vízbe ereszkedik és befelé gázol a bálnához. De reggelre aztán, amikor az aranyló napfény behatolt a műhely fűrészpóros ablakán, úgy gondolta, hogy a bálna már nem él. Masa apjának biztosan volt bálnája, de még a háború előtt. A bálna aztán meghalt, s a titkot is magával vitte a víz mélyére. Egyik szeptemberi délelőttön, amikor Nyuszt még egyetlen korty pálinkát sem ivott, óvatosan kérdezősködött nála: - „Mester, igaz, hogy a Masa apja utánozni tudja a bálnák hangját?” - „Lehet, hogy utánozni tudja, minden lehetséges, de most be van csukva” - mondta Nyuszt. - „A bálnák miatt?” - „Nem, lovat lopott” - mondta Nyuszt, majd kis idő után újra megszó-

lalt: – „A Masa anyja, az... Vajákos... Mindent tud előre... Ha akarja a kéményben visszafelé jön a füst... 44-ben, amikor az orosz felderítők éjszakánként átjöttek már a jégen, én is be voltam osztva partórségbe. Tizenkét órás szolgálatban voltunk, lefagyott a lábunk. Előtte és utána be szoktunk ülni a Táltos Rózsi konyhájába forralt bort inni. Ahogy ott egyik reggel összesöpörtem a kártyalapokat a viaszkosvászonról és keverni kezdtem, nyikordul az ajtó, s a következő pillanatban már ott állt az asztal mellett Orsós Zelka, a Masa anyja... Megnézett, aztán elvette a kártyát és újrakeverte. Kidobta az asztalra Geszler Henriket, a piros felsőt. Újra megkeverte a paklit, s közben az asztalra esett Kuoni pásztor, a piros alsó. Szétterítette a kártyákat és azt mondta, hogy húzzak. A piros hetest húztam. A három kártyát egymás mellé tette, s azt mondta, hogy barna férfi, szőke nő, utazás, távolság... Semmit sem értettem belőle, de aztán amikor a feleségem megszökött a német őrmesterrel, aki be volt hozzánk szállásolva, újra elmentem Zelkához. Zelka már tudta, hogy kint vannak Németországban. Onnan írt is a feleségem... Mit akarsz te a bálnákkal?” – „Én semmit sem akarok, csak a Cida mondta, hogy a Masa apja utánozni tudja a bálnák hangját...” – Zimits Ferkó emlékezett rá, hogy Nyuszt abbahagyta a gyalulást, elgondolkodva nézett maga elé és lassan, vontatottan megszólalt: – „A bálnák hangja...” – Azon a napon már nem is dolgozott többet. Letette a szerszámot, és elment. Csak késő este került elő részegen. Zimits Ferkó lefektette a gyaluforgácsra, s vizes borogatást rakott a homlokára.

Óvatosan végigtapogatta a rejtkehely belsejét. A keze először egy ru mosüveg hideg nyakán csúszott végig, aztán az egymásra rakott cigarettásdobozokat is megtalálta. A Hercegovina finomabb dobozát azonnal felismerte, s két ujjal kiemelt egyet. A deszkát, a domború gyalut a helyére tette, és a félhomályos műhelyből kilépett a holdfénybe.

A hold már magasan járt, megvilágította a vizen himbálózó csónakokat, az öböl mentén húzódó nádfalat, a parti fákat, s az alattuk álló horpadt tetejű csónakházakat is. A deszkamóló üres volt, Masa eltűnt. Zimits Ferkó a fák alá pillantott, de a lányt nem látta. Becsukta a műhely ajtaját, aztán az öböl partján elindult a fűzfaerdő felé. Amikor a csónakházakat megkerülte, látta, hogy az öböl mentén árnyak imbolyognak, hajladoznak a nyárfák alatt. Három ember mozgott a parton. Cida előrehajolva állt és a földre mutogatott, ketten előtte térdeltek és rakosgattak valamit. Masát csak akkor vette észre, amikor nekiütközött. Megkerült egy fatörzset, s a lány mögötte állt. Keze egy pillanatra a szoknyájának ütközött. Érezte a kék bársony puhaságát, és a lány izmos, nyugtalan testét. Elpirult, de a hold fényénél ezt senki sem vette észre.

– Mit hoztál? – kérdezte Cida.

– Hercegovinát – mondta Zimits Ferkó és átnyújtotta a cigarettásdobozt.

Cida lába előtt nagy halom ezüstös fényű hal hevert. Mozgott, kavargott az egész halom. A halak még éltek, dobálták magukat, tátogtak, ugráltak. Zimits Ferkó a nádi bejáró előtt heverő, iszaptól, hínárfüzérektől ragacsos kerítőhálóra pillantott, aztán megszólalt:

– Meghúztátok az öblöt?

– A vihar be szokta verni az öbölbe a halakat – mondta Cida, aztán felnyitotta a cigarettásdobozt és körbekínálta. Először a halakat válogató

zámoriak vettek belőle, majd Masa, s legvégül Zimits Ferkó. Cida tüzet csiholt egy töltényhüvelyből készített öngyújtóból. Valamennyien rágyújtottak. Zimits Ferkó óvatosan szipákkolt, s közben a halak ügyét firtatta:

– Belementetek ebbe a hideg vízbe?

– Dehogy, – legyintett Cida – kötelet kötöttünk a hálóra, és lábom körbevittük a végét a parton. Középen leengedtük, aztán belülről kanyarodva kihúztuk a bejáróhoz.

– Harcsa van? – kérdezte Ferkó és a vergődő halakat vizsgálgatta.

– Van bent harcsa is, de a nagyok fölött elcsúszott a háló. Ólomot kellene kötözni a háló aljára, csak akkor nem bírjuk kihúzni.

Zimits Ferkó óvatosan szippantgatott a Hercegovinából, s figyelte, hogy a zámoriak hogyan rakosgatják öt csomóba a halakat. Először a keszeget osztották szét nagyság szerint, aztán jött a balin, balin után a compó és a kárász, majd a ponty, a csuka, süllő és legvégül a harcsa. A zsákmány nagyobbik része keszezből, compóból és pontyból állt. Hat csuka akadt összesen, süllő csak négy, abból is egy kősüllő volt. Az osztásnál az egyik kupacba süllő helyett betették a hatodik csukát. Hat darab harcsa került a hálóba, de kilón felüli csak négy akadt. Igaz, hogy az egyik öt-hat kilogrammot is nyomhatott. Zimits Ferkó leguggolt, közelről nézegette a harcsákat, s a füstöt fújva időnként Cidára pillantott.

Cidának nagy tervei voltak a harcsákkal. A horgászsinórját az utóbbi évben, valamilyen nagy hal újra és újra elszakította. Sok töprengés, megfigyelés után úgy gondolta, hogy az öbölbe behúzódtak a harcsák. A nád, a víz mozgása, a különböző burjánzások láttán Cida úgy gondolta, hogy az öbölben hét nagy harcsa lakik. Hús kilogrammál egyik sem kisebb, de a legnagyobb ötven is lehet, mert ha a farkával csap egyet, viharos táncba kezdenek a nádszálak. Úgy tervezte, hogy hálóval, nagy szakállas horgokkal sorra kifogja a harcsákat, eladja az Amazon vendéglő konyháján, a pénzből puskákat vásárol, és csinál magának egy saját céllövöldét. Halakat festene a bódéra, s belül is halfigurákra lehetne célba löni. A nyeremény is hal lenne. Aki a legnehezebb célt ötből ötször eltalálná, kaphatna egy két-kilós harcsát. Nevet is adott a céllövöldének: „Kék Cápa céllövölde”. Úgy gondolta, hogy később a céllövölde mellé venne egy körhintát, s azon is halak úsznának körbe. Kifestetné egy nagy művésszel, és az egész körhinta olyan lenne, mintha lent forogna a víz alatt.

Cida egyenként a halakra mutatott, s amikor valamennyi, beleértve a harcsákat is, a megfelelő kupacba került, felegyenesedett. Szívott még néhány mély slukkot a cigarettájából, ledobta és gondosan beletaposta a földbe. Amikor ezzel a művelettel végzett, rámutatott az első kupac halra, majd sorra a többire is.

– Ez az én részem, ez a Füstösé, ez Tibié. Gyere Masa, ez a tied. Ez pedig a Nyuszt része. Vidd be neki a műhelybe.

– Van nekünk halunk Cida, a varsákban minden nap találunk valamit.

– Tudom, hogy van halatok, de ez a rend. Ez a Nyuszt része. Majd elcseréletek rumra, cukorra vagy cigarettára.

Zimits Ferkó elszaladt a műhelybe vesszőkosárért. Mire visszaérkezett, a zámoriak már zsákokba rakták a részüket, s az egyik kanadai nyárfa tövében guggoltak és cigarettáztak. Ferkó kosárba dobálta Nyuszt halrészét, a nádi bejárónál leöblítette a kezét, aztán Masa mellé guggolt a fa alá. Cida a céllövöldéről beszélt.

- Jánosházán a vásárban odajött egy sovány, úrforma ember a céllövöldéhez. Eppen egy karakói paraszt lövöldözött, és nyert is egy papírrózsát. Nézegetett egy darabig, aztán fogadott a karakói paraszttal, hogy a céllövöldének háttal, vállon tartott puskával, tükörből nézvést három lövésből, háromszor derékbatör egy gyufaszálat. A paraszt azt mondta, olyan nincs, hogy tükörből, ő katonaviselt ember, tudja mit lehet, mit nem. A sovány úrforma lehúzott az ujjáról egy arany pecsétgyűrűt, és megkérdezte, mit tesz ellene. A karakói ember egy süldőt ajánlott, oda is hozta, és ott visittatta egész idő alatt. De a sovány ember úgy csinált, mintha nem is lenne ott a visítózó disznó. Vállára tette a puskát és célzott. Én tartottam neki a tükröt. Kisebb borotválkozó tükör volt, első díj. Eltörte mind a három gyufát, derékban. A pultról felemelte a gyűrűt és visszahúzta az ujjára, aztán a süldőért nyúlt. - „Jól tessék ám megfogni a lábát, mert ez elugrik” - mondta a karakói ember. A sovány nem szólt semmit, csak fél kézzel odanyúlt és elmarkolta a disznó mindkét lábát és magasra emelte. Akkor látszott, hogy a sovány úrforma milyen erős. Nem is köszönt, csak biccentett. A karakói parasztember csodálkozva nézett a disznója után.

- Csalt a pasas? - kérdezte Tibi.
- Nem csalt, én tartottam neki a tükröt.
- Akkor hogy a francba lőtt el egy gyufaszálat háttal?
- Tudott löni. Van ilyen.
- Valami trükkje lehetett - szólalt meg Füstös.
- Tudott löni, ez volt a trükkje. Vannak pasik, akiknek az a trükkje, hogy értenek valamihez, megtanulnak valamit. Megy nekik az élet...
- Egy ceruzát mondjuk én is ellőnék, de szemközt.
- Ez a gyufát trafálta el háttal. Háromszor.
- Állati pasik vannak - szólalt meg Masa.
- Nem is az, hogy eltalálta, de ahogy elkapta és vitte a süldőt... Szagot fogtam. Néztem utána és arra gondoltam, hogy ezzel a sovány pofával én még valahol találkozom. Tapolcán aztán, két hét múlva belefutottunk a Medránó Cirkuszba. Kint állt a sátruk a vásártér szélén, közvetlenül a Halápi út mellett. Akkor nem jöttünk haza, mert Diszelben szerdára esett a búcsú. Este belógtam a Medránó cirkuszba. Rossz sátruk volt, beesett az eső, de rendes manézs és nagy számok. Baromi nagy artisták vonultak fel, az igazgató is fellépett egy állatszámmal. Állataik is voltak. Kutyák, meg pónilovak. Óriáskigyójuk is volt, de az éppen vedlett és nem lehetett bevinni a porondra. Bámulok, ülök ott és egyszer jön a sovány úriember, frakkban. Fejen állt egy ezüstgömbön, mind a két markában egy pisztoly volt. Vele szemben gyönyörű aranyruhás nőt kötöztek fel egy forgó ezüstkorongra. A nő ujjai gyufaszálakkal voltak szétfeszítve. A sovány, fejenállva kilövöldözte a nő ujjai közül a gyufaszálakat. Később a légtornászok között is fellépett, mint repülő ember. Akkor már fehér nadrágban volt, meztelen felső testtel. Nem volt rajta egy deka felesleges hús, és az izmai, mint az acél. Gyönyörűen repült, de nekem állandóan az jutott eszembe, ahogy felkapta a süldőt és vitte. Ruha alatt nem látszott, hogy milyen baromi erős. Egy tinót is fel tudna emelni, ha akarna.

- Az aranyruhás nő nem félt, hogy a sovány elhibázza a lövést, és odalesz a keze? - kérdezte Masa.
- Én csak a sovány embert figyeltem és a gyufaszálakat. Olyan volt az egész, mintha moziban lennék. Pedig ott volt a sovány ember és a nő tíz mé-

ternyire. Ha meglesz a céllövöldém, nagydíjat csak az kap, aki tükörből el-
lövi a gyufaszálat.

Zimits Ferkó térde elgémberedett. Megfogta Masa combját, rátámaszkodott és felállt. Masa nem tiltakozott. Hallgatott, mintha természetes lenne, hogy a fiú rátámaszkodik. Ferkó lépett néhányat a nyárfa alatt, majd Cidához fordult:

- Mi lesz, ha nem sikerül megfogni a harcsákat?
- Nagy szakállas horgokat kell szereznem.
- És a zsinór? A zsinórodat mindig elszakítják.
- Zsinór az nincs. De ha egy mélyebb hálónk lenne, és a nádfaltól nád-
falig lehetne vele keríteni, akkor meglennének a harcsák. Lassacskán meg-
lenne mind a hét.

- Ekkora hálója, csak a halásztelepnek van... Azok pedig, ha szagot
kapnak, beszélnek az őrmesternek a vízirendőrségre.

- Bizakodom ezekben a harcsákban. Mind a hét talán soha nem lesz
meg, de kettő-három... Először csak egy légpuskát veszek, aztán még egyet.
Van nekem puskám, de sajnos rendes. Van egy ívtáras géppisztolyom, két-
száz tölténnyel, egy német golyószóróm is van, három láda municióval. Ha
ezeket el lehetne adni, mindjárt vehetnék öt darab légpuskát. De kinek kell
manapság golyószóró?

Zimits Ferkó meghökkent. Zavartan leguggolt Masa mellé és Cidához
fordult:

- Adj még egy cigarettát.

Cida megkínálta, aztán sietve visszadugta a dobozt a zsebébe. A többiek
sóváran nézték. Az öngyújtó fényében látszott, hogy Zimits Ferkó keze egy
kicsit remeg.

- Mi bajod? – kérdezte Cida.
- Semmi... Nem félsz, hogy valaki megtalálja?
- Mi a tőröt?
- A géppisztolyodat.
- Úgy el van az téve, hogy én sem találom meg.
- Éppen elég, ha rájönnek, hogy van neked.
- Majrés vagy, kisöreg? Ki jönne rá? Mindenkinek van valamilyen
fegyvere. Mestered, a Nyuszt sem adta le a puskáját, még egy tiszti revolvert
is szerzett hozzá 45-ben, kétszáz tölténnyel. Öt kiló zsírt adott érte.

- Hol tartja?

- Rendes vagy Ferkó, de nem mondom meg. Ilyent az ember nem mond
el senkinek. Akkor sem mondja el, ha félig agyonverik, vagy a lábánál fogva
felhúzzák egy fára. Érted ugye?

- Nem tudom mi van veletek, az előbb még...

- Az előbb... Hagyjuk ezt kiskomám. Azt mondd meg inkább, hogy
Gyenesben tavaly ősszel, meg télen ettetek nyulat?

- Ettünk.

- És őzet?

- Őzet is, de csak kétszer.

- És honnan lettek ezek az őzek, meg nyulak?

- A keresztapám hozta. A vadászok lötték.

- Miféle vadászok? Engedélyük van?

- Azt nem tudom.

- A keresztapád vadász?

- Hát, olyan erdőjáró . . .
- És hol tartja a puskáját, a kazalban, vagy a padláson a kukorica között?
- Nem. A vécében tartja, az ülőke alatt, de jó hátul.
- Szartok a puskára, mi?
- A keresztapámék.
- A keresztapád szomszédját hogy hívják?
- Bánkó Jákim lakik bal felől.
- Szereti a tepsibe sült csukát?
- Azt nagyon szereti. Le is jár szigonyozni, amikor a körülmények engedik. Ült már egyszer a csukáért két hónapot.
- A nyulat nem szereti?
- De a nyulat is szereti.
- Azért mennyit ült?
- Azért nem ült semennyit.
- Na látod, más az erdő és más a víz. A szigony az szigony, a puska meg puska. Én odaadnám a német golyószórómat három láda tölténnyel együtt négy légpuskáért. De, ha jól meggondolom, kettőért is. Pedig ez egy olyan golyószóró amit ládából vettek elő lezsírozva, és csak egy napig használták, amikor az oroszok megindultak a túlsó partról. De kinek kell itt most golyószóró?
- El lehetne azért adni. Van aki vaddisznóra megy, sokan szarvassal is próbálkoznak – vélekedett Zimits Ferkó.
- Aah, nem lehet ezt eladni, pedig lezsírozott prima áru.
- Ha rövid sorozatra, vagy egyes lövésre is be lehet állítani, megvennék a rapsicok.
- Az ilyesmit nem lehet eladni. Olyan jól elástam, talán már meg sem találom. Azóta sem jártam ott. Rajtot kellett volna készítenem a helyről, akkor könnyű lenne. De nem kell. Ezeket a harcsákat megfogom. Nagy szakállas horgokat szerzek és erős zsinórt. Négy harcsa árából vehetnék négy légpuskát. Ha meglesz a Kék Cápa céllövölde, ti mind a négyen ingyen lőhettek az első héten. Egész nap lövöldözhetek, de nyereségem nem lesz. A Masa kap egyedül egy piros papírrózsát, mert ő lány, és az apja utánozni tudja a bálnak hangját – mondta Cida és felállt. Maga elé tett egy halaszásót és indulni készült. Mindenki megfogta a zsákját, s mozdított rajt egy keveset, hogy kézre álljon. Zimits Ferkó a kosarához ment és felemelte. Cida ekkor melléje lépett.
- Várj csak. Mondd meg a mesterednek, hogy Szász úr, a Meini cég üzletvezetője bement a rendőrségre és feljelentést tett.
- A lánya ellen?
- Nem. Maya eltűnt. Szász úr úgy gondolja, hogy Maya nem él. Neviczky Pál, ahogy szokta, felvette a Stephániára, aztán jó messze a parttól belefújtotta a vízbe. Gyilkossági ügyben indult meg a nyomozás. A mesteredet néhány nap múlva megkeresik a detektívek.
- A mesteremnek ehhez nincs sok köze.
- Nincs. De mindenki tudja, hogy itt az öböl körül szoktak találkozni, s ha esett az eső, vagy hideg volt, Nyuszt a parton felbakolt öreg Madelaine Royal kajütjébe is beengedte őket.
- Megmondom Cida, jó éjszakát – mondta Zimits Ferkó, és a kosár halat az oldalához szorítva elindult a műhely felé.

Nehezen aludt el. A Stephániára gondolt, Neviczky Pálra és Szász Mayára, aki lehet, hogy már nem is él. Neviczky Pált nem ismerte, de a tündöklően szép, kreol bőrű Szász Mayát egyszer látta a Mein-féle üzletbe, ahogy egy zombornyí zöld, éretlen citrommal előlépett a raktárból. Fejedelmi volt. Azonnal összesűgtak a kenyérért, zsírért, lisztért sorban álló emberek. A nyakában akkor már ott csillogott súlyos zöldarany láncon a csillagmedál, ami megbotránkoltatta az egész vidéket. A Napóleon-arany nagyságú napkerékben egy hatágú rubinkövel kirakott csillag ragyogott. Ez a hatágú Dávidcsillag összegyűjtötte a napfényt, a legkisebb villanyégők, petróleumlámpák, s mécsesek fényét is, és megsokszorozta. Ilyen vörös és bíbor fényekben sugárzó medált Keszthelyen még soha nem láttak az emberek. Közelről. A kastélyban, Festetics herceg szép udvartartásában nagyobb rubin- és gyémántkövek is felragyogtak, de azokat nem láthatták, csak hallottak róla. Szász Maya egy cégvezető lánya volt. Bizonyos értelemben senki. De szép, művelt, kreol, fiatal, így sok, szinte minden. A bajokat a csillag okozta. Nagyon hasonlított az orosz katonák sapkáját díszítő vörös csillagra. A keszthelyi emberek soha nem nézték meg alaposabban az orosz katonák sapkacsillagát, ami ötágú volt, és üvegből készült. Szász Maya hatágú rubincsillagot hordott a nyakában, ami 1948 táján többet ért, mint harminc hold föld. Sokan tudták, hogy Szász Maya a medált a rosszhírű Neviczky Páltól kapta, aki a háború első éveit nős ember létére végigmulatotta Somogyban, Zalában és Budapesten, s amikor végül neki is be kellett vonulnia, átállt az oroszokhoz egész századával, és az orosz katonák zubbonyában, sapkájában tért vissza Magyarországra. Zimits Ferkó nem ismerte Neviczky Pált, de amikor a Stephánia a somogyi partoktól elszakadva felbukkant a Balaton közepe táján, a többi vízparti emberrel együtt megállt és befelé figyelt a tóra. A háta is borzongott, ahogy a Stephánia cirkálva közelítette az északi partot. Nem látta, de érezte, hogy ott van a hajón Neviczky Pál, akinek kétszáz holdja van belső Somogyban, s még háromszáz hold bérlete, de az egésznek hátat fordított, lepaktált az oroszokkal, és itthon is a marcali, lengyeltóti, tabi kommunistákkal. – „Jön az úri kommunista . . . Jó szele van . . . Nálunk általában északnyugati az uralkodó szélirány, de ennek nem kell cirkálni, pedig délről jön . . . Háromnegyedszéllel hajózik . . .” – mondogatta Nyuszt, ahogy gyalulás, bordaillesztés közben kipillantott a poros ablakon a vízre. Nyuszt nem haragudott Neviczky Pálra, senkire sem haragudott. Még segített is neki. Segítségre szorult, mert szerelmes volt Szász Mayába.

Zimits Ferkó csukott szemmel feküdt a szalmazsákján, de maga előtt látta a Stephániát, ahogy megközelíti a partot, aztán hirtelen megfordul, mert sem Szász Mayát, sem a zámoriakat nem látja a parton. Bemegy messze, szinte Fenékpusztá magasságába, aztán újra fordul. Ilyenkor szokott hirtelen megjelenni Cida. Nem köszönt, nem szólt, csak beugrott Nyuszt valamelyik csónakjába, és veszetten evezett a túlsó part felé. A Stephánia aztán a part felé tartva néhány méterre elment mellette. Látszólag semmi sem történt. De amikor Cida partot ért, Masa mint egy megbokrosodott csikó vágatott a városba a Mein-cég üzlete felé. Maya aztán csakhamar megjelent a parton.

Zimits Ferkó maga előtt látta a Stephánia nagy vitorláit, ahogy fordulás előtt meglobognak, majd engedelmesen belefekszenek a szélbe. Néhány elmosódó pillanatig még Masát is maga előtt látta, ahogy kopott, és meglehetősen szutykos kék szoknyájában a deszkamólón áll, aztán hirtelen elaludt.

A koraérő

*Már befejezte önmagát
érését siettette
érett körteként (szilvaként?)
potyogott le*

*Nem várta meg, hogy déli szél
(vagy északi?) sodorja fáról
nem bízta véletlenre,
ment magától*

*A többi még ágon fityeg,
míg seprűvel verik az ágról
Mint aki leckét befejez
a sorsa megérett magától*

Mozdulatlan

*Csukott szemmel ülni a napban
tetőtől talpig színaranyban
szavak nélkül és lépés nélkül
egy-helyben száll a mozdulatlan
honnán nem ment, hogy visszatérjen
mi nem kezdődött véget érjen*

Esti kert

*Megindulnak a bokrok, a fák,
felém hajolnak, közelednek,
mikor már majdnem megölelnek,
lomb-hangon súgják, ne ijedj meg.*

Korszakok

*A holt katona nem érti soha,
hogy meghalt a hazáért.
De hajdanán tudott a király
elesni önmagáért.*

A lehetőség korlátai

*Széles vízbe kell-e tó?
teknő nem elég?
Jól megállapítható
telhetetlenség.*

*Tenger kell-e hegy csúcsán,
vagy turistaház?
Íly kérdés egyáltalán
mindent megaláz.*

A fekete csóka

*A fekete csóka itt van?
A fekete csóka van itt.
Levelet takarít a csalitban,
tollat, levelet takarít.*

*A fekete csóka rikkant?
A fekete csóka zenél.
Ügyesen kirepeszti a paplant,
bogarakra találni remél.*

Utókor

*Keservesen konganak az elmúlt évezredek a szivben,
míg ide vergődünk, ahol vagyunk, a szakadékig,
itt konganak, vesztüknél jobban bolondságukat siratják,
minden kapkodásukat és harcukat, méginkább győzelmeiket,
sokba kerültek és hiába. Most ül romjain az ember
és nem tudja, hol lakik. Elvonul kis életébe,
kopácsol, arat, iratokat készít, ki mit tud,
ritkán tekint az égre, ahol gúnyosan nyargalásznak
hajdan vélt tudásainak s álmainak paripái,
csattogó fegyvereinek elszabadult fenevadjai.*

Három dobás hat forint

- hangjáték -

1.

(Egy ételbár esti torgalma. Beszédioszlányok, edények, poharak neszei. Szék tologatások. Alumínium tálcák zaja stb.)

FÉRFI ÉS NŐI HANGOK: — Szabad, szabad, szabad...

— Alljon sorba, asszonyom, mi is sorban állunk...

— Csak nézem, mit lehet kapni... meleg ételek... (olvassa a tábláról) marhapörkölt, kacsasült, sertéssült... hol vannak kiírva a levesek?

— A másik táblán.

— Ne lökje ki a tálcat a kezemből!

— Nincs itt egy tiszta villa!

— Akkor se fogdossa össze az eszcájgokat, asszonyom!

— Palacsinta nincs?

— A palacsintát a büfé-pultnál sütik.

— Hol?

— A grill csirke mellett...

— Micsoda tömeg!

— Ja, ez önkiszolgáló étterem, nem a Gundell

— Ételbár!

— Tessék csak sorba állni!

— Géza! Géza, foglalj helyet addig valamelyik asztalnál! Majd viszem a főzeléket!

— Feltétet is kérj rá!

(Hangok kiúsznak, csak az általános zinatolás hallatszik.)

FIATALEMBER: (mikrofonközelen) Szabad ez a hely?

VARGA: (öreges hang) Nem.

SÓKYNÉ: (tele szájjal) Mit imbolygatja az öreg feje fölött azt a tálcat! Még a fejére borítja a forró levest!

FIATALEMBER: De kérem! Én a bácsinak szóltam...

VARGA: Bácsi!

SÓKYNÉ: (kárörvendően nevet) Bácsi! Ezt megkapta!

FIATALEMBER: Szabad ez a hely? Másodszor kérdem! Elvinné innen a kalapját?

VARGA: Nem!

FIATALEMBER: Nézzenek oda! Sehol sincs hely! Tele az egész ételbár... vacsorázni szeretnék!

SÓKYNÉ: Hát vacsorázzon!

FIATALEMBER: De az úr nem foglalhat el két széket! Arról nem is beszélve, hogy az úr nem is eszik, csak ül itt... Ez nem kávéház!

VARGA: Na, nézze! Kioktat!

SÓKYNÉ: Nincs ezekben tisztelet!

FIATALEMBER: De bocsánatot kérek, a biztró zsúfolt...

VARGA: Kioktat! Kioktatnak!

SÓKYNÉ: Fiatalember, nézzen máshol helyet. Hagyja az öreget!...

FIATALEMBER: (dühösen) Elterpeszkednek... az ember jön a munkából, enni szeretne... legalább ülve... (kiúszik) (Kanálcsörgés)

SÓKYNÉ: (tele szájjal) Elment, (kissé csipősen) Igazam volt, foglalt?

VARGA: (kis szünet után, morcosan) Foglalt. Na és?

SÓKYNÉ: Jó, jó, semmi közöm hozzá. Várja, mi?

VARGA: Kit?

SÓKYNÉ: Akinek a helyet foglalta.

VARGA: Csak a székre tettem a kalapot, Nem tehetem az asztalra!

SÓKYNÉ: Jól van, csak várja.

VARGA: (Enyhültebben, kedves szemrehányással.) Hát, ha maga nem hajlandó...

SÓKYNÉ: Mire?

VARGA: Mire, mire?! (szünet) Minden kenyérdarabot megmárt abban a főzelékben?

SÓKYNÉ: Megmártom! És ha megmártom? Maga miért nem eszik?

VARGA: Már ettem.

SÓKYNÉ: Fenét evett! Őt várja!

VARGA: Mondtam már magának. Hány-szor mondtam? Kimehetnénk abba a vikendházba. A fiam mindig mondja, papa, miért nem tölt időnként néhány napot a telken? Úgysem tud mit kezdeni magával, azt mondja. Nagyon szép ház. Nem olyan fa-vacak, hanem téglából, rendesen... Most fejezték be az építkezést. Van még rajta munka, de már áll, lehet benne lakni. A fiam felajánlotta nekem. Törődik velem, láthatja! Befűthet, van kinn minden, azt mondja. Na. Hányszor mondtam már magának?

SÓKYNÉ: Mondta, mondta.

VARGA: Na. Lenne egy-két szép napunk.

SÓKYNÉ: Egy-két napra nem lehet.

VARGA: Hát akkor egy napra.

SÓKYNÉ: Egy napra se. Sehogy.

VARGA: Na, látja, magával nem tudok mit kezdeni... *(szünet)* Jó a borsó?

SÓKYNÉ: Csupa rántás.

VARGA: Konzerv.

SÓKYNÉ: Az hát. Ilyenkor, novemberben.

VARGA: Én csak a friss cukorborsót szeretem. Tavasszal. Amikor zsenge. És ahogy a feleségem főzte, szegény... Húst nem kért hozzá?

SÓKYNÉ: Mindig rágós. — Csak lesse a bejáratot, csak lesse!

VARGA: Nem lesem én! Csak nézelődöm. Szeretek itt üldögélni, ebben a forgalomban.

SÓKYNÉ: Beülhetne egy vendéglőbe is.

VARGA: Vendéglőbe! Ott mindjárt rendelni kell.

SÓKYNÉ: Itt meg ülhet ingyen is, igaz?

VARGA: Inkább, mint otthon. — Volt a temetőben?

SÓKYNÉ: Töltsön egy kis vizet! *(Pohár zaja; a víz csobogása a kancsóból)*

VARGA: Tessék.

SÓKYNÉ: *(iszik, leteszi a poharat)* Huszonöt forint a krizantém szálja.

VARGA: Hoztam volna magának a fiam kertjéből, ha idejében szól.

SÓKYNÉ: Ennyi áldozatot megérdemel szegény uram. Őt szálát vettem neki. Egy szép csokrot... Letettem az ismeretlen katona sírjára. — Na, jön már a hölgy!

VARGA: *(élenken)* Jön? Hol látja?

SÓKYNÉ: Ott furakszik a tömegben. Oda nézzen, elsodorják. Jaj, micsoda kis vézna teremtés!...

VARGA: Nagyon kecses!

SÓKYNÉ: Kecses? Csontkollekció!

VARGA: Csak ne irigykedjen! Nem mondom, hogy maga nem tetszik így nekem, ilyen telten...

SÓKYNÉ: De a piszkafa az esete, igaz?

VARGA: Kérem, ne beszéljen így!

SÓKYNÉ: Nézze, hogy keresi magát! Miért nem megy eléje?

VARGA: Nem biztos, hogy engem keres.

SÓKYNÉ: Nem biztos? Azelőtt sose járt ide! Csak amióta, két napja, helyet szorított neki. Hát nem olyan mint egy kislány? Nahát! Az a hidrogénezett haj, kibodorítva!... meg az a faközöld kabát... és mindig mosolyog. Majdnem lelökik a lábáról, ő meg mosolyog...

VARGA: Csak ne legyen féltékeny!

SÓKYNÉ: Én?! *(Más hangon, élenken)* Hölgyem! Halló! Jó estét! Jöjjön csak, itt vagyunk! Már foglaltak magának helyet!

HILDA: *(beközelít)* Ó, itt vannak? Micsoda véletlen! Ha már így adódott, szívesen ülök önökhöz... annyira nincs hely. Megvárják, ugye, amíg nézek valami finomat az ablaknál? Valami könnyű vacsorát szeretnék... nem is tudom...

SÓKYNÉ: Igazán felajánlhatná, hogy sort áll a hölgy helyett!

VARGA: Én?

SÓKYNÉ: Ki más?

HILDA: Ó, nem kívánhatom...

VARGA: Ugyan, ha nem vagyok itt, elfoglalják a helyünket! Itt erőszakkal kitűrnék az embert!

HILDA: Igen, igen, maradjon csak, majd magam... *(kiúszik)*

SÓKYNÉ: A kényelmet, azt szereti, azt látom.

VARGA: Nézze, amin én átmentem az életben! Nem kívánom magának.

SÓKYNÉ: Min ment át, amin én nem?

VARGA: Min? Hát például két háborún, de kinn a fronton! A fogságról nem is beszélek... meg arról, hogy milyen nehezen neveltem fel a családomat.

SÓKYNÉ: Gondolja, hogy én nem neveltem fel a gyermekeimet? Es a háborúból sem maradtam ki, elhiheti.

VARGA: Hagyjuk a múltat...

(Újságzizégés, amint szétnyitják)

Még át se néztem az Esti Hírlapot. Lásuk csak. Mi hír a világban?

SÓKYNÉ: Megjártassa, hogy nem is érdekli magát a hölgy.

VARGA: Sas, háromezerért. Nem veszi meg?

SÓKYNÉ: Nem.

VARGA: Itt írják. Kőszáli. Háromezerért... Maga miért nem vacsorázik otthon?

SÓKYNÉ: Nem főzök.

VARGA: Nem a gyerekeivel lakik?

SÓKYNÉ: Átadtam nekik a lakást. A fivéréknél lakom, de külön koszton vagyunk. Maga meg egyáltalán nem vacsorázik.

VARGA: Ittam egy teát. Igazán nincs kedve egy kis kiránduláshoz?

SÓKYNÉ: Egy csöpp sincs!

VARGA: Már csak a jó levegő miatt is...

SÓKYNÉ: Lehetek én a szabad levegőn eleget. Meg is unhatom. Amíg be nem jön a fagy. Amíg nincs igazán tél, nyitva tartom a bódét.

VARGA: Egyszer megnézem.

SÓKYNÉ: Jöjjön csak. A ringlispiles már bezárt, a céllövöldés néha még nyitva tart, én húzom le utoljára a rollót. November hetedikén még sok a kiránduló. Szeretik a bódémat. Három dobás — hat forint! De maga ingyen dobhat.

VARGA: Rongylabdával?

SÓKYNÉ: Avval. Konzervdobozokra. Nyerhet akármit — ha ügyes. Na, már jön a hölgy! Vajon mit vacsorázik? *(Élénken)* Mit hozott, kedves?

HILDA: Egy jó adag tejberizst. Kakaót is szórtak rá.

SÓKYNÉ: Gyermekkoromban sem szerettem! — Ott a helye, az öregúr mellett... Na, vegye el a kalapját! És tegye el azt az újságot! Társaságban olvas! *(Papírzizegés.)*

VARGA: Parancsoljon.

HILDA: Köszönöm, nagyon kedvesek!

SÓKYNÉ: Tejberizs!

HILDA: Ó, nagyon finom! *(Kanálcsörgés)* Mindig így szoktam, a széléről kezdem, szép lassan haladok a közepe felé. A közepe van a legtöbb kakaó meg cukor... *(halkan kuncog)* A széle már kezd kihűlni...

VARGA: Na, nem hiszem, hogy forró lenne! Itt? Ugyan!

HILDA: De, de forró és nagyon finom. Úgy örülök, hogy felfedeztem ezt az ételbárt. Eddig minden este hideget ettem, de az olyan drága multság. Önök mindig itt esznek?

SÓKYNÉ: Én már hónapok óta. Sőt, ebédelni is itt szoktam.

HILDA: Az ebédem nem gond, mert olyan szerencsém van, hogy üzemi étkeztetésben részesülhetek.

SÓKYNÉ: Még dolgozik?

HILDA: Hogyne, kérem, mint nyugdíjas, öltözőőr vagyok az Édessütemény gyárban.

VARGA: Tehát szintén nyugdíjas. És szintén özvegy?

HILDA: Nem, kérem, elváltam. Sajnos. De nem az én hibámból!

SÓKYNÉ: *(iróniával)* Fel sem tételeztük volna!

VARGA: Mi özvegyek vagyunk.

HILDA: Csakugyan? Abban a hitben voltam, hogy önök házások!

SÓKYNÉ: Mi ketten?! *(felnevet)* Még csak az kellene!

HILDA: Valahogy nem figyeltem meg jól... Bocsánat! Még irigyeltem is önököt.

SÓKYNÉ: Minket? Ugyan! — Na, tessék! Olvas! Két hölgy jelenlétében olvas!

VARGA: Át kell futnom a sajtót.

HILDA: Engem nem zavar...

VARGA: Megnősülnék...

HILDA: Tessék?

VARGA: Műbútorasztalos. Azt írja: „Megnősülnék, ha megtalálnám azt a lelkiemben gazdag, szerény, házias...” ésatöbbi. Családi ház a XX. kerületben, kis kert, lugas, biztos anyagiak...

HILDA: Biztos anyagiak? Nem írja, hány éves?

SÓKYNÉ: Érdekli?

HILDA: Csak mint kuriózum...

VARGA: Hetven.

HILDA: Ó, hetven! Azt írja, hetven?

VARGA: Az ma már nem kor!

SÓKYNÉ: Nincs az a pénz a világon, amiért megérné!

VARGA: Honnan tudja?

SÓKYNÉ: Ki vesz ilyen nyűgöt a nyakába? Egy vénséget?

VARGA: Ugyan már! Nézzen rám!

SÓKYNÉ: Na, éppen magára!

VARGA: Nézze, milyen barna a hajam. Gerovit kúrán vagyok, évente kétszer. Mondaná, hogy hetvenhárom vagyok? Mondaná ön, például...

HILDA: Hilda, Hilda a nevem.

VARGA: Hilda... *(szünet)* Önnek is ilyen lesújtó a véleménye?

SÓKYNÉ: Mondja csak meg bátran!

HILDA: Nem, nem, dehogy! Csak, tudja, ha ez a műbútorasztalos hetvenéves,

akkor biztosan fiatal nőt akar... legfeljebb ötven körül. Ismerem ezeket... És különben is, a XX. kerület nagyon kinn van.

SÓKYNÉ: Keressen neki egyet a belvárosban! Biztosan van a hirdetések között egy olyan is!

HILDA: Ó, ne fáradjon, nincsenek ilyen szándékaim.

SÓKYNÉ: Na, hozok egy adag somlói galuskát. Remélem, vigyáznak a helyemre?

HILDA: Ez csak természetes, kedvesem. *(szünet)* Nagyon jópofa a hölgy. Régóta ismeri?

VARGA: Itt ismérkedtünk össze. Maga mindennap fodrászhoz jár? Olyan csinos a frizurája.

HILDA: Köszönöm. Adnom kell magamra... Egy nő még az én koromban sem hagyhatja el magát. Ezzel tartozik embertársainak, nemde? Én mindig a szépség pártján álltam, szerettem a fess férfiakat, az ápolt nőket, a szép tájakat, a tisztaságot, a rendet... Tudja, mindig abban a hitben éltem, hogy az uram becsüli ezt bennem, éppen ezért rettenetesen meglepődtem, amikor egy szép napon kijelentette, hogy őt ez zavarja...

VARGA: Micsoda?

HILDA: Az én lelki intelligenciám. Pénztárosnő voltam egy moziban, tudja, minden filmszínészt ismertem, írtam nekik, gyűjtöttem a fényképeiket... és ezt ő félreértette... Tévedtem, amikor hozzamentem, de született egy kislányunk, túrnóm kellett... de amikor a kislányom elhagyta az országot...

VARGA: Disszidált? Ötvenhatban?

HILDA: *(zavartalanul)* Elhagyta az országot. És akkor megváltozott a szituáció. Kinyilvánítottam a véleményemet, ő meg, a férjem, durva szavakkal illetett... durva ember volt. Nem mondom, szép volt, fess volt, amikor elvett, de aztán fokozatosan megcsúnyult... ivott. Egy talponállóban volt italmérő. Afférunk támadt, ugye, és hát ő nagynehezen eltávozott a lakásból. Persze pénzembe került... Ott maradtam egyedül... magányos vagyok, de nem boldogtalan... én mindenben megtalálom a szépet...

VARGA: Azt mondja, magányos?

HILDA: *(sietve)* De egy kedves mosoly... egy barátságos tekintet megvigasztal.

VARGA: A fiamnak van egy hétvégi háza Máriaremetén. Kis kert, ház... Mindig azt mondja, papa, miért nem tölt ott időnként néhány napot? Szívesen ideadná a kulcsot.

HILDA: Milyen jó gyerek!

VARGA: Főkönyvelő egy nagy szövetkezetben. Szépen keres, hála Istennek. Azt mondja, befűthet ott, olvasgat, pihenget. Nincs kedve megnézni?

HILDA: Mit?

VARGA: Kimehetnénk egy-két napra.

HILDA: Ó, egy-két napra?

VARGA: A házba.

HILDA: Ó, hogy mi ketten? Nahát!

VARGA: Nagyon szép ott minden. Hangelatos. A táj is tetszene magának.

HILDA: Hát a szép tájakat nagyon szeretem.

VARGA: Azért mondom. Azt hiszem, kettesben nagyon jól éreznénk ott magunkat.

HILDA: Igazán? Hát... vonzó. Vonzó ajánlat.

VARGA: Kijönne velem?

HILDA: Egyszer... egyszer majd... talán. De csak egy kis sétára. Vagy nem is tudom. *(Kuncog)* Egészen zavarba hoz. Kérem, ne nézzen rám így, még nem ígérkeztem el! Jaj, és már mennem kell!

VARGA: Hová siet?

HILDA: Korán kelek, sok alvásra van szükségem, hogy megőrizsem a frissességemet. Már ágyban a helyem. De holnap bejövök.

VARGA: Igazán?

HILDA: Hogyne! Mindennap. Mindennap ilyenkor. A hölgyet már nem tudom megvárni, üdvözlöm, kérem, adja át. Nehogy megbántódjék... *(A háttérzaj telerősödik, majd elcsendesedik kissé.)*

VARGA: Na, megvan a somlói galuska?

SÓKYNÉ: Elég tisztességes adag, nem? Hildácska? Csak nem ment el?

VARGA: Üdvözli magát.

SÓKYNÉ: Hagytam magukat beszélgetni.

VARGA: Nyugodtan itt maradhatott volna.

SÓKYNÉ: Na, ne mondja! És akkor hogyan hívta volna meg a fia hétvégi házába?

VARGA: Én? Miért hívtam volna meg?

SÓKYNÉ: Nem vagyok irigy. Menjenek csak!

VARGA: Ugyan! *(Szünet)* Tényleg nincs kedve kijönni velem?

SÓKYNÉ: Almodozzon! Almodozzon csak!
(Az ételbár zsi bongása mindent betölt.
Aztán csend.)

2.

(Finom autózaj. Könnyű fékezés. Kocsi-
ajtó csapódása. Gyerekszívaj közelit, hir-
telen egészen közel ér.)

GYEREKZHANGOK:

- Ide, ide a labdát!
- Rűgj bele!
- Passzold át!
- Kapd el, Misi! Szereld le!
- Húha! Ez az új Lada!
- Ezerhatszáz!
- Add a labdát, nem láttál még autót?
- Nem maszek!

SOFŐR: Hé! Táguljatok innen azzal a fo-
cival! Betöritek nekem a kocsi ablakát!
(Gyerekek zsi vajjal távolodnak.)

Várj csak, ócsi! Nem tudod, hol lakik
ebben a házban Varga elvtárs?

GYEREK: Varga elvtárs? Nem ismerek itt
semmiféle Varga elvtársat!... Várjatok!
Várjatok!... (kiúszik)

EGY NŐ: Kit keres, kérem?

SOFŐR: Árok utca 6.

EGY NŐ: Ez az, kérem.

SOFŐR: Jó gödrös utca, nem mondom...

EGY NŐ: Külvárosi utca, kérem. Én is itt
lakom a hatban.

SOFŐR: Ismeri Varga elvtársat?

EGY NŐ: Hát egy Varga nevezetű lakik
itt, Egyedül lakik... Szoba-konyha. Ott,
hátszól az udvarban. Megmutatom. Ha ar-
ra gondol,

SOFŐR: Majd kiderül.

EGY NŐ: Valami baj van vele? — Erre
tessék.

SOFŐR: Baj? Mi baj lenne?

EGY NŐ: Hát... hogy így keresik. Nem
szokták őt így keresni... öreg már...
Nemigen jár ahhoz senki... Meg hogy
így autóval tetszett jönni. Állami kocsi-
val... Na, ez az ajtaja. Kopogni kell.
Bekopogják?

SOFŐR: Kopogjon csak.

(Kopogás a konyhaajtó üvegén. Csend.)

EGY NŐ: Pedig ilyenkor itthon szokott
lenni. (Kopog) Varga úr! Varga úr, ké-
rem! Keresik! (Ajtónyikordulás) Ez az
elvtárs keresi magát.

VARGA: Engem? Aztán miért?

SOFŐR: Varga elvtárs? Jó napot.

VARGA: Mit tetszik, kérem?

SOFŐR: Varga elvtárs, engem a Varga
elvtárs küldött, hogy tessék velem jönni.

EGY NŐ: Csak nem a Laci?

VARGA: Hát... a Laci, talán.

SOFŐR: Igen, igen, a fia.

EGY NŐ: Nahát, a fia kocsi küldött ma-
gáért!

VARGA: Taxit? Hát mért küldött taxit?

EGY NŐ: Fenét taxit! Állami kocsi!

SOFŐR: Itt állok kinn, a kapunál. Varga
elvtárs vár minket. Azt üzeni, sürgős.

EGY NŐ: Hallja? Azt üzeni, sürgős! Mon-
dom én mindig, hogy gondol az magára!

VARGA: Mért ne gondolna, miket beszél,
gondol rám, persze, csak sok a dolga.

SOFŐR: Hát a dolga az sok. Úgyhogy
most is sietnünk kell. Varga elvtárs ide-
adta a címet, hogy jöjjenek el Varga elv-
társért. Ott vár minket az új házban,
Remetén.

EGY NŐ: Az új házban? Na, látja!

VARGA: Valamit fel kellene vennem. Egy
tisztá inget...

SOFŐR: Nem fontos.

VARGA: Így mégsem mehetek oda... eb-
ben az itthoni göncben. Tessék, jöjjön
be addig...

SOFŐR: Nem, majd megvárom kinn, a ko-
csiban. Nem tart soká a készülődés,
ugye?

VARGA: Dehogy tart soká, csak összeka-
pom magam. Sietek, sietek...

(Kiúszik. Gyerekszívaj közelit majd tá-
volodik, a zsi vaj a háttérben marad.)

EGY NŐ: Siet ez, meglátja, ezzel most
madarat lehetne fogatni.

SOFŐR: Na, jó, mondja meg neki, hogy a
kocsiban várom.

EGY NŐ: Tudja, itt élünk egymás mellett,
eldiskurálunk mi mindenről, ismerem az
öregét. Nincs nekünk titkunk, én is el-
panaszolom neki a bajaimat, ő is kiönti
nekem a lelkét. Egy ilyen házban? Mit
gondol! Mindent tudunk egymásról. Har-
minc éve vagyunk szomszédok. Egyszer
szanálják majd ezt az egész sort itt,
aztán mi is kapunk rendes lakásokat...
azt már kivárjuk. (Más hangon) Na, és
szép az a ház, amit az öreg fia... szó-
val a Laci... vagyis a Varga elvtárs
épített?

SOFŐR: Szép.

EGY NŐ: Kert is van?

SOFŐR: Én füveztem be.

EGY NŐ: Hát ez csak egy ilyen kis ko-
pott udvar, ezzel az árva ecetfával, de

ha kiül az ember az ajtó elé, mégis levegőn van. Nézze, hogy megtámogatták gerendákkal a falakat... én már megszoktam. Az öreg is jól megvan itt, édegel a nyugdíjából, ellátja magát, néha átmegegyek hozzá, kitakarítom a lakást... Étkezni eljár. Felül a villamosra, bemegy a városba valahová. Feljállottam, hogy főznék neki, de nem enged. „Azt akarja, hogy ki se mozduljak innen? — azt mondja — Kell valami szórakozás az embernek”... *(Más hangon)* Szóval szép, nagy ház?

SOFŐR: Ja, a Varga elvtársé? Emeletes. A hegyoldalon.

EGY NŐ: A mindenségit! Örülök, hogy ilyen jól megy ennek a Lacinak! Itt nőtt fel, itt rúgta a labdát... mint azok a gyerekek ott, ni! A konyhaablakomat is befocizta, de hányszor! Meg is csaptam olykor, na, csak úgy, hirtelen mérgemben... az apja nem is haragudott érte. De ő sem. Bejött hozzám, adtam neki zsíros kenyeret... Most már régen nem láttam. Amikor az anyja meghalt, akkor volt itt... — Na, már jön is az öreg!

VARGA: Itt vagyok, mehetünk.

SOFŐR: Arra tessék, a másik oldalon.

EGY NŐ: Csókolom a Lacit!

VARGA: Jó, jó...
(Beccapja a kocsiját)

SOFŐR: Csak finoman, új kocsiját, nem kell úgy csapdosni azt az ajtót!
(Indít; halk motorzaj. Autóbelsőben.)

VARGA: Utaztam én már autóban, mit akar, azt hiszi, nem ültem még autóban?

SOFŐR: Jó, csak szólta.

VARGA: Nem most látok az életemben először autót!

SOFŐR: Semmi hiba!... Az övet.

VARGA: Micsoda?

SOFŐR: A biztonsági övet. Azt azért tessék bekapcsolni.

VARGA: Az övet. Persze. Na. Itt forduljon jobbra, aztán máris kierünk a főútra.

SOFŐR: *(nevet)* Eligazodom, bizza csak rám.

VARGA: Akkor jó. Hmm. Elég kényelmes kocsiját. Rádiója is van? Bekapcsolhatná.

SOFŐR: Ahogy óhajtja.
(Halk kattánás. Zene: Boney M.)

VARGA: Így. Hmm, Zene, mi? Mindjárt más. Hmm. Nagyon nézett a szomszédasszony, hogy autóval jöttek értem. A fiam mindig is ilyen volt. Gondoskodik rólam. „A papa kényelme a legfontosabb. Hogy a papának mindene meglegyen.” Mindig azon van. Jó fiú. Főnöknek nem tudom, milyen, de amúgy jó fiú.

SOFŐR: Én csak azt mondhatom, hogy rendes főnök.

VARGA: Na, ugye! Már annyit nyagगतott, hogy menjek ki megnézni azt a házat, de valahogy nem volt rá időm.

SOFŐR: Még nem is látta?

VARGA: Hogy láttam volna? Most mondom, nincs rá időm!

SOFŐR: Hát nem nyugdíjas? A szomszédasszony azt mondta...

VARGA: A szomszédasszony összevissza fecseg. Na és, ha az ember nyugdíjas, akkor nem lehet elfoglaltsága? Van nekem annyi dolgom! Társaságom van nekem, meg minden. Le vagyok én kötve, de mennyire!

SOFŐR: Talán néha még egy kis szoknyaügy is akad?

VARGA: Mi? Ja... *(megenyhülten nevet)* Hát... gondolhatja! Nem vagyok én még annyira kiszuperálva! A szomszédasszony is a nyakamra járna, de én már csak a függetlenséget szeretem. A fiamék is hívtak, hogy költözzek hozzájuk. Minek? Csak zavarnánk egymást. Hmm. Szóval azt mondta, egyenest vigyen ki hozzá?

SOFŐR: A főnök? Már nagyon várja.

VARGA: Vár! Hát persze, hogy vár!

SOFŐR: Azt mondja nekem: „Gyula, hozza már ki az apámat, nem kívánhatom, hogy kikutyagoljon ilyen messzire!”

VARGA: *(jólesően)* Igen. Ez ő! Na, és nem baj, hogy a vállalati autón fuvaroztat?

SOFŐR: El van az intézve.

VARGA: Akkor hát gyűjtsunk rá. Elszívjuk odáig...

SOFŐR: Én most nem kérek... A fene ezt a forgalmat! Cammognak itt előttem! Na, végre, meglódult a sor...

(Kocsi felgyorsul. Zene. Kiúszik. Csend.)

VARGA: Már itt is vagyunk? Szép környék.

SOFŐR: Hát ki lehet szállni. Ez az.
(Kocsiját csapódása egyszer, kétszer) Majd én megyek előre.

VARGA: Á! Nem mondom... terméskőkerítés! Szépen gondozzák a kertet. Még ilyenkor is szép. Kis fenyők. Majd megnőnek...

(Lépések a kavicsokon)

Ezt az utat is ügyesen megcsinálták. Egyenesen a teraszhoz. Micsoda nagy üvegablakok... Elég magas... emeletes, persze. Festik az ajtókat?

SOFŐR: Lakkozzák. — Mi van, Józsi, haladsz?

JÓZSI: Haladok. — Jó napot.

VARGA: Jó napot.

JÓZSI: Ragad a korlát, vigyázzon, most kentem bel!

SOFŐR: Varga elvtárs hol van?

JÓZSI: Itt volt valahol. Talán benn lesz.

SOFŐR: Jöjjön, megkeressük.
(*Léptek a kőlépcsőkön*)
Varga elvtáárs!!...

IFJ. VARGA: Itt vagyook!... (*Közelít*)
Na, megjöttek? Papa! Csakhogy itt van. Na, mit szól hozzá, kihoztattam. — Jól van, Gyula, húsz perc az egész, odakinn várjon a kocsiban.

SOFŐR: Rendben, Varga elvtárs.

IFJ. VARGA: Papa, hát nem is szól semmit? Na? Hogy tetszik ez a kis vityilló? Már van valami formája, mi?

VARGA: Nem ilyennek képzeltem.

IFJ. VARGA: Nem?! Hát milyennek?

VARGA: Nem tudom. De nem ilyennek.

IFJ. VARGA: Miért, hát mi baj van ezzel? Lépcsőzetes, hogy minden oldalról érje a napfény. Betonszerkezet, klinkertégla-borítás és üveg. Ahol csak lehet, nagy üvegfelületek a világosság miatt.

VARGA: Nektek tetszik, és az a fontos.

IFJ. VARGA: Jaj, papa, nézzén szét először, aztán mondjon véleményt.

VARGA: Meglepett, hogy küdtől értem.

IFJ. VARGA: Tessék?

VARGA: A múltkor is annyira vártalak benneteket, amikor megigértétek, de nem jöttetek.

IFJ. VARGA: A múltkor? Mi is volt? Á, nem is tudom, annyi minden jön közbe mindig! Higgye el, állandóan készülünk magához, a gyerekek is annyit emlegetik...

VARGA: Emlegetnek?

IFJ. VARGA: Persze! De nyakig vagyok a munkában, a benti gondok meg az otthoniak...

VARGA: Csak nincs otthon valami baj?

IFJ. VARGA: Dehogy, semmi különös, csak hát az élet, ugye, maga az élet! Meg itt ez az építkezés is! Nem azért mondom, maga is jelentkezhette! Mindig kérdezem Klárit, nem telefonált-e a

papa? Mi, ugye, nem tudjuk felhívni... Remélem, jól van?

VARGA: Én? Jól, jól...

IFJ. VARGA: Mert most jól néz ki. Komolyan. Bárcsak én lennék ilyen jó állapotban...

VARGA: Á, ne beszélj...

IFJ. VARGA: Tudja, mennyit alszom? Öt-hat órát. — Na, jöjjön, nézze! Ez a nappali. Az ott a hálófülke... vendégeknek esetleg. És fenn l'et szoba. — Altatókkal alszom. Aztán reggel a kávék... á! Ne is beszéljünk róla. — Elég tágas ez a nappali, nem? Ide egy olyan kis pihenősarkot szeretnék. Persze, foglalom sincs mikor üldögeélhetek majd egy ilyen kis zugban nyugodtan. — Mit néz?

VARGA: Ezt a falépcsőt. Rendes munka.

IFJ. VARGA: Ugye? A mieink csinálták, nekem ne készítették volna el tisztességesen?

VARGA: Csak nehogy bajod legyen az ilyesimből.

IFJ. VARGA: Miből?

VARGA: Hogy a műhelyetekben dolgoztatsz. Privát munkát.

IFJ. VARGA: Á, bizza csak rám, nem töröm ki a nyakam. Tudja, hol tartanék, ha mindent szabályosan csináltam volna? Na, nem nagy ügyekről van szó! De ha az ember nem ügyeskedik, sajnos...

VARGA: Bele ne keveredj valamibe!

IFJ. VARGA: Ugyan! Semmibe! Na, menjünk fel az emeletre, ott a fürdőszoba is meg a gardrób...

VARGA: A tisztesség a legfontosabb.

IFJ. VARGA: Persze, papa, persze. Ha elkészül a ház, fellelegzem. Három éve egy percet sem pihentem. De legalább lesz valamink. A gyerekeknek...

VARGA: Szegény anyád is mindig egy kertes házra vágyott.

IFJ. VARGA: Na, látja! Maguk is akartak valamit. (*Fújtat*) Az istállóját! Már ez a néhány fok lépcső is kimerít. Maga szedi azokat a gerovit kapszulákat, amiket küldtem?

VARGA: Ne velem törődjete. Én már megvagyok valahogy.

IFJ. VARGA: Hogy mondhát ilyet? — Na, a fürdőszoba. Tessék. Milyen?

VARGA: Szép.

IFJ. VARGA: Gyönyörű! Nem szép, gyönyörű! Tudja, mennyire vágytam már egy ilyen fürdőszobára? Süllyesztett kád,

külön zuhanyozó, bidé és a mennyezetig csempe. Olasz csempe. Nézze ezeket a diszkrét mintákat... — A fene egye meg, még mindig hogy ver a pulzusom.

VARGA: Kivizsgálthatnád magad.

IFJ. VARGA: Kiméletes életmód. Megmondták. Köszönöm szépen! Hogy ezek a csempek is mennyi telefonba kerültek! De ebben a fürdőszobában lakni lehet! Emlékszik? Lavórban mosakodtunk, most meg...

VARGA: Lavórban mosdom én most is.

IFJ. VARGA: Persze. Igen. Szóval ez van itt. Most csak így futtában. — Már fél egy?! Egy órára a minisztériumban kell lennem. Értekezlet. Egy több millió forintos üzlet a nyugati partnerekkel. Remélem, megvan valahol a táskám? — Na, de hagyjuk! Papa, azért kértem, hogy jöjjön, mert lenne itt egy kis munka.

VARGA: Munka?

IFJ. VARGA: Semmiség. Jöjjön, megmutatom. Itt. Ide, a gardróbba egy szekrény kellene.

VARGA: Na és?

IFJ. VARGA: Hát... egy szekrény. A mennyezetig. Polcos és akasztós. Mit szól hozzá? Meg esetleg polcok a gyerekek szobájába. És egy munkaasztal. Összecsukható.

VARGA: Aha.

IFJ. VARGA: A papának az semmi. Az anyagot megszerzem. A gyerekek már örülnek is, hogy a nagypapa fogja megcsinálni.

VARGA: Hogy én?

IFJ. VARGA: Milyen büszkék lesznek rá! Tudja, hogy a kisebbik mindig azt mondja, ő is asztalos lesz, mint a nagypapa? Szóval egy kis szakmunka az öreg nyugdíjasnak. Itt, ebben a jó csendben... nem kell hajszolnia magát, csak komótosan. Ma péntek van, hétfőre meglesz a deszka, idehozatok egy satupadot meg ami kell. Legalább eltölt itt egy kis időt. Pihenés, nem? Ráfér magára. Másként úgysem tudom kicsalni ide. Szóval ha hétfőn kijönne... magam is kiugornék ide valahogy, lemérnék a szekrény helyét. Na? Megcsinálja?

VARGA: Meg. Megcsinálom, persze.

IFJ. VARGA: Tudtam, hogy kedve lesz hozzá! Mennem kell, sajnós. Az ördögbe! Csupa lakk lett a kezem.

VARGA: Higitóval mosd le. — Azt mondd, a kicsi asztalos akar lenni?

IFJ. VARGA: Képzeld! Fúr, farag. A nagypapa vére... Rohannom kell. Hazavin-nénk magát az autóval, de már alig van egy negyed órára.

VARGA: Siess csak. Haza tudok én menni villamossal is.

IFJ. VARGA: Busszal menjen. Hétfőn várom!

VARGA: Jó, jó... A gyerekeknek mondd meg, hogy a nagypapa...

IFJ. VARGA: Korán jöjjön, mert nem tudom, mikor szaladhatok ki.

VARGA: A gyerekeknek... hogy a nagypapa...

IFJ. VARGA: Ne haragudjon, már itt sem vagyok! *(Távolodik)* Hol van itt higitó, a fene egye meg, ragacsos a kezem. — Busszal menjen, papa!

VARGA: *(utánakiált)* Villamosra van bérletem!

IFJ. VARGA: *(távolról)* Mondja már! *(Csend. Léptek, csoszogás összevissza. Ajtó nyikordul, koppanások. Távoloról a mázoló tütyürészése. A tütyű közeledik, aztán megszakad.)*

JÓZSI: Magát itthagyták?

VARGA: Itt. Majd megyek.

JÓZSI: Iparos?

VARGA: Az. Asztalos. Voltam.

JÓZSI: Volt? Akkor magával olcsón akar-nak dolgoztatni. Megegyeztek már?

VARGA: Megegyeztünk.

JÓZSI: Vigyázzon! Vágja meg ezeket. Tele vannak pénzzel.

VARGA: Á, nem vagyok én olyan.

JÓZSI: Maga tudja. — Iszik sört? Megki-nálom.

VARGA: Mit? Ja, nem. Nem, köszönöm.

JÓZSI: Én iszom. *(Kinyitja az üveget)* Ne-kem főnököm ez a Varga, rendes tag, nem szólhatok rá semmit. Hagyja élni az embert. De tudja, miért? Hogy én is szemet hunyjak, ha úgy hozza a sor. Kijövünk egymással. Én is építkezem.

VARGA: Maga is?

JÓZSI: Hát! Csak csendben. Ismerek egy építésvezetőt. Nyaralókat épített a me-gyei fejeseknek. Vagy tíznek egyszerre. Volt ott anyag bőven, észre sem vették, hogy a maradékból saját magának is felhúzott egyet. Így kell ezt! Kitanulja a módját az ember! És hát aztán így szépen megélünk... — Hová megy? Nem most lát munkához?

VARGA: Majd csak hétfőn. Így szól az utasítás.

JÓZSI: Ja? — Visz' lát! Ne hagyja magát!...

(Fütyörészni kezd. A füttyszó kiúszik. Csend.)

3.

(Vasajtó csapódik. Kongó léptek zárt térben.)

HILDA: (felrezen) Ki az?! Egy kicsit elszundítottam. Úgy befűtik ezt az öltözöt... Olvasgattam, aztán elnyomott az álmom. Maga jött, Rózsika?

MUNKÁSASSZONY: Csak a brigádnaplóért jöttem fel a műhelyből...

(Lakatkulccsal zörög, pléh-szekrény ajtaját nyitja.)

Jaj, olyan ideges vagyok, Hilda néni!

HILDA: Hányszor kértem magától is kedves, hogy csak Hildának szólítson. Nem szeretem, ha néneznek. Nem is illő...

MUNKÁSASSZONY: Bocsánat, bocsánat... — Na, itt ez a napló. Jön valami látogató a műhelybe, aláíratjuk vele...

HILDA: Én a filmszínészek autogrammjait gyűjtöttem. Fényképeket küldtek aláírva... A Jávortól is volt képem, meg Mály Gerőtől is... meg Perényitől...

MUNKÁSASSZONY: Kihagytak a november hetedikéi jutalmazásból. Nem azért, de számítottam rá. Honnan lenne az embernek egy kis plusz pénze? Meg nem is csak a pénz...

HILDA: Hát persze. Szépen keres maga, Rózsikám.

MUNKÁSASSZONY: Háromezer. Ha vállalom az állandó éjszakázást a hónapban, akkor háromezer-öttszáz. De hogyan válhatom? Ott a férjem, a gyerekek!... Húsz éve vagyok az ostyasütőben! Húsz éve!... Jaj, hadd üljek le egy kicsit... Azt mondja a titkár... a szakszervezeti, hogy majd jövőre lesz jutalom. Igen? Hát tavaly sem adtak, tavalyelőtt sem... Jaj, ideges vagyok, nem is a pénz miatt, de hát hol a megbecsülés? Rendszerben van, mondtam a titkárnak, ha a szakszervezet úgy gondolja, hogy nem érdemlem meg a jutalmat, akkor az azt jelenti, hogy nem jól látom el a dolgot. Ha pedig nem vagyok megfelelő munkaerő, akkor szakszervezeti bizalmi sem lehetek... és leköszönök szépen. Nem, nem... válasszanak olyan bizal-

mit, aki elsőrendű munkás. Na, erre aztán behívtak a főnökhöz, hogy ne idegeskedjek meg minden, hogy egyszer ennek kell adni, másszor annak. Sorban mindenki... és én négy évvel ezelőtt kaptam... (nevet) Hát nem mulatságos? Afféle szociális juttatás?... A férjem meg szidott, hogy mit könyörgök azért a hatszáz forintért... vagy nyolcszázért... na, mondja már! Ő sem érti, hogy nem könyörgök, csak a megbecsülést akarom... eh!

HILDA: Az nagyon kell az embernek, hogy megbecsüljék. És a férje is tapintatosabb lehetne, már megbocsásson...

MUNKÁSASSZONY: Tapintatosabb?

HILDA: Ha az embert otthon sem értik meg...

MUNKÁSASSZONY: Megért ő, csak ideges ilyenkor, mert tudja, mennyit dolgozom, meg hogy mennyire tönkretettem az üzleteimet abban a műhelyben. Előlről az állandó hőség, mögülem a huzat. Tudja milyen a csipóm? Meg itt a csigolyám? Ha hozzáérek, felszisszenek...

HILDA: Az én férjem, sajnos nem volt megértő. Mennyit szenvedtem... nem volt meg benne az a lelki intelligencia... — Hanem, tudja, most nagy szerencse ért...

MUNKÁSASSZONY: Na, megyek... már előkészíthették az új sütet.

HILDA: Ajánlatot kaptam, tudja? Egy nagyon kedves úr...

MUNKÁSASSZONY: Igen? — Hány óra?

HILDA: Fél tizenegy... — Tudja, egy fess ember...

MUNKÁSASSZONY: Na, kettőig még van egy kis idő. Csak pihengessen itt a csendben, Hildácska... magának már lehet.

(Léptek a kövön, zárt helyiségben, mellette tipegőbb léptek.)

HILDA: Van egy kis villája annak az úrnak Máriaremetén, persze a fiára íratta, de haszonélvezeti joggal bír... Meghívott néhány napra... még gondolkodom, de azt hiszem, elfogadom a meghívást, nagyon korrekt ember, kellemes társaságnak ígérkezik...

(Vasajtó csapódása. Csend. Csozogó léptek. Csend.)

Vajon mit vegyek fel erre az alkalomra? (Csend.)

(*Villamos hangja, belülről. A kocsi megáll.*)

SÓKYNÉ: Itt leszallunk, Ircsikém! Innen már gyalog... Siessen, indítják a villamost...

IRCSI: Errefelé már kirándultam egyszer egy fiúval. Van itt a közelben egy vendéglő is.

SÓKYNÉ: Van, van.

(*Csenget a villamos, indul. Távolodik. Csend.*)

IRCSI: Milyen kopaszok a fák! Pedig úgy szeretem ősszel az erdőt! Micsoda jó levegő!

SÓKYNÉ: Erre jöjjön...

(*Léptek az avarral borított úton. Halk neszszel zörögnek a levelek.*)

Látja a fákon azokat a táblákat? A turista jelzések... meg hogy merre van a menedékház... na és ez... ez mutatja, hogy merre van a játszótér, a ringlispil meg a mi bódénk is. Nem fog eltévedni.

IRCSI: Nem jár erre egy lélek sem.

SÓKYNÉ: Ilyenkor. Ilyenkor nem. November van, hétköznap van, délután van... holt idő. De mások! — Rákanyarodunk arra az ösvényre, pár perc, s máris ott vagyunk...

IRCSI: (*jókedvűen dúdol egy slágert*) „Gyere-gyere ki a hegyoldalba”... — Maga mióta csinálja ezt, Sókyné?

SÓKYNÉ: Én, kedveském? Meg nem mondanám hamarjában... De már jó régen. Valamikor a vurstliban dolgoztunk, még az apám idejében... aztán jártunk vásárokra... A férjem meg artista volt. Az ostrom alatt tűnt el.

IRCSI: Milyen ostrom alatt?

SÓKYNÉ: Hát negyvenötben. A Róbert Károly körúton laktunk, ott a vasút mellett... Ágyúztak, ő meg azt mondja, átszalad az istállóba, megnézi a lovakat... Többé nem láttam. Hírt se hallottam felőle. Egyedül neveltem fel a gyerekeket. De azokat már kitanítottam. Ez a bódém itt megvan... vagy tizenöt éve. Ha nem több. Tudja, összekeverednek bennem az esztendők... Özvegy-asszony vagyok én már harminchárom éve. Megszoktam. Igaz, közben néhányszor majdnem férjhez mentem... de hol van az már!

IRCSI: Lovaik is voltak?

SÓKYNÉ: Tessék?

IRCSI: Az előbb lovakat emlegetett.

SÓKYNÉ: Lovakat? Ja, persze! Voltak. Amikor vásárokbá jártunk. A lovakat megették. A bőrük ott hevert az istállóban, amikor feljöttünk a pincéből.

IRCSI: Szörnyű!

SÓKYNÉ: Voltak annál szörnyűbb dolgok is, Ircsikém. Jó magának. Még ötvenhatra sem igen emlékszik...

IRCSI: Hároméves voltam.

SÓKYNÉ: Mért nem tanul ki valami rendes szakmát, azt mondja meg? Magam ellen beszélek, de csak kikiváncozik már belőlem...

IRCSI: Menjek el egy gyárba?

SÓKYNÉ: Van más is azonkívül. Azt a konyhalányságot is otthagytá.

IRCSI: (*nevet*) A férfiak azt mondták, hagymaszagú a bőröm.

SÓKYNÉ: A férfiak! Egyszer megöregszik, aztán mit kezd a férfikkal! Na, jó, nálam meglehet, bejelentem az SZTK-ba, a munkakönyvébe is beírom, hogy kíségető... Fedezve lesz. De elvárom, hogy rendesen csinálja a dolgát. Fize-tést nem kap, a biztosítást a maga ere-jéből fizeti.

IRCSI: Abban egyeztünk meg, nem?

SÓKYNÉ: Nem győzöm már egyedül. Fel-adni meg nem akarom.

IRCSI: Szóval szombaton meg vasárnap?

SÓKYNÉ: Nem. Pénteken, szombaton, meg vasárnap.

IRCSI: Persze, persze. Pénteken is.

SÓKYNÉ: Pénteken már van errefelé for-galom. Még ilyenkor ősszel is, amíg nem jönnek a fagyok. Addig érdemes. De nyáron mindennap. Főleg délután. Nyá-ron sokáig nyitva tarthatunk, amíg le nem megy a nap.

IRCSI: Nyáron! Hol van még a nyár!

SÓKYNÉ: Na, ez az a rét! Az a céllő-völde... a büfé... ott szokott állni a ringlispil. Meg nyáron még ide teleped-nek néhányan. A törökmézes... vatta-cukrot is csinál, jól megy neki. Ilyen-kor már nincs itt. — Az a mi bódénk. Jöjjön...

(*Kulcscsörgés Lakattal zörögnek.*)

Erre... itt. Nézze csak! Kinyitja a la-katokat, leemeli a vaspántot... és már le is veheti ezeket a deszkatáblákat. Vi-gyázzon!... Három deszkatábla... Na. Előlről már nyitva is a bódé. Ez a pult lapja... Ide helyezi a rongylabdákat.

Kupacban... szépen. Egy kis tányérkát tesz ide a pénznek... de a többi a fiókban tartja. Zárásig persze. Minden este haza kell hozni a pénzt.

IRCSI: És ott benn, a polcokon?

SÓKYNÉ: Jöjjön, bemegyünk a bódéba...
(*kulcscsörgés, karistolás*)

Berozsdált ez a lakat. Egy-két ködös éjszaka és berozsdál... Na. Így.

(*Nyikordul az ajtó.*)

Lépjön be...

IRCSI: Á, itt vannak a konzervdobozok.

SÓKYNÉ: Ezeket kell szépen gúlakba rakogatni... itt, a polcon. Figyelje, hogyan csinálom...

IRCSI: Aha... — Hát ezek kicsodák?

SÓKYNÉ: Azok? A nyeremények. Festett gipsznyuszik, tükrök, olcsó fésűk, bögrécskék... De most ezt figyelje. Így rakjuk fel a dobozokat. Alul öt, aztán négy, majd három, kettő és végül a tetejére egy. Namost. A kuncsaftnak átadunk három rongylabdát. Előbb, persze, bekaszírozzuk a pénzt. Hat forint. Három dobás: hat forint. Ha a kuncsaft valamennyi dobozt le tudja dobni, kap egy nyereményt. Engedi, hogy válasszon. Annak örülnek. Szeretik, ha maguk választhatnak. Gipsznyúl, fésű, tükrök... Ha valamennyit ledobják...
(*kuncog*) De fogja meg, Ircsikém, ezeket a dobozokat. Na, emeljen meg egyet. Érti?

IRCSI: Jé, milyen nehéz!

SÓKYNÉ: (*nevet*) Hát persze! Homok van benne, tudja? Ha nem tennék a dobozokba, homokot, könnyűek lennének, mint a pihe, nem lenne nagy kunszt lelökni őket azokkal a rongylabdákkal. Meg kell élni, Ircsike, nem fizethetünk rá...

IRCSI: És ha rájönnek?

SÓKYNÉ: Eh, dehogyan jönnek rá! Maga csak ne törődjön ezzel! Maga itt fog állni, kedveském, és idecsalogatja őket... — Hanem, hadd nézzem? Egy kis frufru nem ártana a homlokára...

IRCSI: Fru-fru? Gondolja?

SÓKYNÉ: Nagyon csinosná tenné... huncuttá... És valahogy mindig úgy öltözzön, hogy a nyakát... ha lehet, a vállát is hadd lássák. És mosolyogva és barátságosan! Majd otthon adok szép aranykarikákat a fülébe, szép arab függőket. És azt kell mondania: „Parancsoljon, édes uram! Ó, uram, ön

ügyes kezű, látom én, próbálja ki a szerencsését!” Meg ilyesmiket. Hízelegni kell nekik.

IRCSI: Na de ha nemcsak férfiak jönnek?

SÓKYNÉ: Leginkább azok jönnek. Meg gyerekek. De azok is férfiakkal. Apjukkal, nagybátyjukkal... úgyhogy hallgasson csak rám.

IRCSI: (*nevetve, megjátszva*) Parancsoljon, édes uram! Közelebb, közelebb uram! Próbálja ki a szerencsését! (*Nevet*) Azt hiszem, menni fog.

SÓKYNÉ: De mennyire! És nyáron! Várja csak meg a nyarat, Ircsikém! Tolongani fognak itt, különösen ha maga hívogatja őket. Maga még szép, fiatal, szép a bőre, a nyaka... Még éldegélhetünk ebből a bódéból egy ideig. Még...
(*Szünet*)

Nem akarom itthagyni ezt a teret. Tudja, valamikor én is... De megöregedtem. Miattam már a kutya sem jön ide... — Na, menjünk. Bezárunk, és a menedékházban iszunk egy kis forralt bort. Hűvös van, nem árt...

IRCSI: (*halk nevetéssel*) Parancsoljon, édes uram!...

SÓKYNÉ: Majd meglátja, milyen mesteriség ez, és megszereti. Jönnek és nyerni akarnak. De mi tudjuk, hogy nem nagyon lehet nyerni. (*Kuncog*) Nem nagyon.

IRCSI: (*vele tart*) Ők meg azt hiszik...

SÓKYNÉ: Azt. Reménykednek, de mi tudjuk... Játsszunk velük, mint velünk az isten.

(*Csend*)

5.

(*Az ételbár esti forgalma. Beszédőslányok; edények, poharak koccannak.*)

VARGA: Ma este itt olyan sokan vannak.

SÓKYNÉ: Mindig ennyien vannak.

VARGA: De ma valahogy többen...

SÓKYNÉ: Ételbár! Mit akar? Sok az ember. Maga mondta, hogy szeret itt nézelődni!

VARGA: Fülledt a levegő.

SÓKYNÉ: Én meg huzatot érzek!

VARGA: Egy ventilátor lehetne legalább.

SÓKYNÉ: De sok baja van!

HILDA: Én nagyon megszerettem ezt a helyet. Ha elérkezik az este, különös izgalmat érzek...

SÓKYNÉ: Izgul, hogy itt találja-e az öregurat?
HILDA: Pardon, nem értem a célzást!
SÓKYNÉ: Nem? Érdekes!
VARGA: Hagyjuk ezt!
SÓKYNÉ: Jó, egy szót sem szólok, Magához!
VARGA: Végre.
SÓKYNÉ: *(kedvesen)* Hildácska, ma megint tejberizst eszik?
HILDA: A könnyű vacsora a hosszú élet titka.
VARGA: Akkor csak rajta!
HILDA: Ma olyan rossz kedvű.
VARGA: Á, dehogy!
SÓKYNÉ: Csak melege van.
VARGA: Foglalkozzon inkább a somlói galuskájával.
SÓKYNÉ: Baj, hogy azt eszem? Ennyit se engedhessek meg magamnak?
HILDA: Friss rajta a tejszín?
SÓKYNÉ: Friss. Micsoda ízek! Magának is ajánlom.
HILDA: Nem, nem! Hizlal.
SÓKYNÉ: Magát?
HILDA: A lányomék például zabpelyhet esznek, de azt mondják, még az is hizlal. Ők teljesen angolos konyhát visznek...
VARGA: *(csipősen)* Angolos konyhát! Nagyszerű!
HILDA: *(zavartalanul)* Igen. Bostonban élnek. De a hétvégeken kirúgnak a hámból. Ugyanis a vikendet mindig a farmon töltik. A magyarok vettek egy farmot. Hatalmas terület, száz hold. Tábornüzetek raknak és gulyást főznek. És persze táncolnak.
VARGA: *(m. f.)* Persze.
HILDA: Igen. Még az idősebbek is. Magyaros táncokat tanítanak be a gyerekeknek. A farmot elnevezték magyar tanyának. Azt írja a lányom, ott szeretnek a legjobban.
VARGA: Mit? Mit szeretnek ott a legjobban?
HILDA: Hát... lenni! Az egy kis Magyarország. Bostontól kétszáz mérföldnyire.
VARGA: Ott. Bostontól kétszáz mérföldnyire.
HILDA: Igen.
VARGA: Na, nézzük az esti újságot.
(Papírzigégés)
SÓKYNÉ: Megint olvasni fog!

VARGA: Hát mit csináljak?
SÓKYNÉ: Nahát, ezt a csokoládét kár itt hagyni a tányéron. Vigyázzanak a helyemre, hozok egy kiskanalat.
(Szünet. Háttérben az ételbár zaja.)
HILDA: *(halkan)* Kérem! Kérem, uram! Letenné egy percre azt az újságot?
VARGA: Ja? Tessék.
HILDA: Hadd mondjam meg, amíg a hölgy távol van. Megfontoltam a dolgot.
VARGA: Miféle dolgot?
HILDA: Ó, hát a múltkori ajánlatát. Nagyon vonzó ajánlat, és azt hiszem, elfogadhatom. Bár sokat töprengtem, hogy illendő-e, de eldöntöttem... Kimegyek önnel abba a villába... Remetére... néhány napra. Ahogy kérte.
VARGA: Hogyan? Kijönne velem?
HILDA: Meglepődött? Jaj, én is olyan izgatott vagyok, érzem, kipirult az arcom.
VARGA: Néhány napra? Komolyan mondja?
HILDA: Tegnap éjjel már meg is álmodtam: ott ültünk a meghitt világításban, teáztunk, beszélgettünk... *(más hangon)* Finom angol teám van, a lányom küldte. Már ki is készítettem, hogy magammal viszem. Szereti a teát?
VARGA: Igen. Nem! — Álmodott róla?! Ilyesmit álmodott?
HILDA: Álomban ön megfogta a kezemet és azt mondta: „Köszönöm! Köszönöm, hogy itt van velem!”... — Reggel már szóltam is a gyárban, hogy kiveszek három szabadnapot. Holnapután mehetnénk.
VARGA: Holnapután. Igen. Csak...
HILDA: Csak?! Jaj, ne mondja, hogy már nem akarja, annyira, szégyellném magam!
VARGA: Nem... nem arról van szó. Csak most... nem lehet.
HILDA: Nem!? De hiszen én már úgy felkészültem, azt is végiggondoltam, hogy miről fogunk beszélgetni, annyi mondanivalóm lenne!
VARGA: Tudja... dolgozik ott a házban most egy öreg munkás. Egy öreg asztalos. Oda van rendelve, egész napgyalul, kopácsol... zavarna minket.
HILDA: Félek, hogy ez csak kifogás.
VARGA: Magam láttam.

HILDA: Jaj, félek, hogy ez csak kifogás. Hogy miért is szóltam! Megszégyenített! Nem akarja!

VARGA: Ugyan! Hát máshova is elmehe-tünk.

HILDA: Nem, nem, vegye úgy, hogy meg sem említettem a dolgot! Már úgylis jön a hölgy. Nagyon kérem, uram, ne is molesztáljon többé.

VARGA: Én?!...

SÓKYNÉ: (*közelít*) He-he... Ha elme-gyek, máris összedugják a fejüket. Mi az a nagy titok?

VARGA: Semmi.

HILDA: Semmi, semmi.

SÓKYNÉ: (*kanalazza a csokoládét a tá-nyérről*) Olyan nehezen lehet kanalat szerezni, még jó, hogy közben nem vit-ték el a tányéromat. — Na, mi ez a nagy csend?

VARGA: Úgy esznek, hogy megéheztem. Veszek pogácsát... (*Szék zöreje*) A kalapomat a székre tettem, ügyelje-nek. (*Távolodik*)

HILDA: Régóta ismeri?

SÓKYNÉ: Kit? Ezt az embert? Csak in-nen. Itt találkoztam vele, ebben az étel-bárban, akárcsak maga. Miért?

HILDA: Azt hittem, informálódhatnék ön-nél.

SÓKYNÉ: Hát én nem ismerem. A nevét sem tudom.

HILDA: Valóban. Be sem mutatkozott.

SÓKYNÉ: Itt? Minek? — Jön már a po-gácsájával! Egyet vett! (*Más hangon*) Képes volt egyetlenegy pogácsát venni magának?

VARGA: Elég az. Ittam már teát. (*Tele szájjal*) Száraz. Száraz és semmi íze. Mint a fűrészpör. Muszáj innom rá egy kis vizet. Nincs ott egy tiszta pohár?

SÓKYNÉ: Nincs. Kérjen a személyzettől. Attól a lánytól, ott, a háta mögött. Aki a szennyes edényt szedi le, attól.

VARGA: Ja? Kérem... kisasszony!

SÓKYNÉ: Hangosabban. Nem hallja eb-ben a zajban.

VARGA: Kérem! Kéremszépen!... — El-ment. Hát nem lehet itt egy poharat kapni?!

SÓKYNÉ: Ma egész este mérgelődik.

VARGA: Ennyi kívánsága csak lehet az embernek! (*Lecsillapodva*) Nem tudják, hány óra?

SÓKYNÉ: Minek azt magának tudni?

VARGA: Vendégségbe megyek. Mit képzel, nincs jobb dolgom, mint itt üldögelni?

HILDA: (*megbántottan*) Nagyon udvarias! Köszönjük!

SÓKYNÉ: Ne hallgasson rá. Még csak meg sincs borotválkozva. — Na, most szóljon a pohárért, itt jön a lány.

VARGA: Kérem! Kérem, adna egy tiszta poharat? (*Kis csend, az asztalon koppan a po-hár alja*) Köszönöm. Mondom, köszönöm! Na, nézzenek oda! Még csak szóra se mél-tat! Még csak szóra se!

SÓKYNÉ: Megkapta a poharat. Mi mást várt?

VARGA: Igaz. Igaza van. (*szünet*) Mara-dunk még?

HILDA: Ha nem tilos csak így üldögelni itt és nem fogyasztani, én nem bánám.

SÓKYNÉ: Hát akkor maradjunk. (*Az ételbár zaja telerősödik. Hangfosz-lányok: Szabad? Szabad? Helyet! Helyet kérek! Ne lökdössön! Nem csak maga akar enni... Szabad?! Helyet! Helyet! He-lyet!...*)

A szavak összemosódnak, a zaj elvi-selhetetlenné válik, majd hirtelen csend.)

VÉGE

Vonj udvarodba engem

*Világnak világa, fentről jövő lélek,
és gyökerek sötét szitáján,
ki felszálló és foghatatlan permet vagy,
elhagyott szállásod szólít, hogy segíts,
megégett és néma síp vagyok.*

*Mikor pántod leszakad, a lapis lazuli,
s barázdában, patak nagy kövei közt
kicsi lapokra törik s hull szét,
tükreidben őrizd elveszített arcom,
Napod a vékony, levéltelen erdön át,
kerítés résein kakastaréj,
vonj újra udvarodba engem.*

*Virágnak virága, érdemtelen vagyok,
álmomban látlak, ébren megtagadlak,
héric kelyhében horpadt aranypénzen
kopott neved olvassa vak ujjam,
s mindenütt jelen való, édes arcod
avar ízű füst zászlói mögé rejtéd,
hullongó harmat gyöngyein lépkedsz.*

Más alakban

*Amulatod nedvedző és zöld héja
egy napon felreped,
többé nem álmra vársz
és nem pirkadatra,
közel a végső kaland,
az út homokja nélküli út.
Célja, szereplője és oka
különös egységed, csirátlan, zárt mag.
A pillanatnak előtte vagy.
Csak üldögélsz, mint legelőszőr
gyors folyód felett,
színes kavicsok, a szitakötő,
az elvillámló cigányhalak látása tiéd,
és tiéd a közegét folyton váltó,
napsütötte áramlás.*

*A pillanatnak még előtte vagy,
szemed és a káprázó ég között
arany függönyét bontja le a tűz,
lélegzetét visszafojtja
fenn a hegyi hűvösség,
valaki mögötted áll, keze mozdul,
és merülsz a levegőtlen mélybe.
Más alakban
mégis kiúszol a másik partra.*

KESZTHELYI REZSÓ

A csiga története

*ha meghal a halála
szív lesz a föld
kérgé a vakító
semmiben*

*csak egyszer lángol
a kő csak egyszer van
árnyéka az arálynak
a testén*

*mászik
és felrobban minden
ami kék tömeg a háza
legsűrűkebb csillag-helyén*

*kivergődik
véréből a fűszálakra
bár oly ideiglenes
a súlya a levegőben*

*hogy érzi
megoldhatatlan a zuhanás
vágya
és a mozdulatlanság története*

*szarva között sosem
állt meg a napkorong
csak amit kilehelt
azt emelte odáig a tüdeje*

*és azután mégis talaj
lett hogy tengert
árasztassa el hajnalonként
a vitorlát vesztett utakat*

Földet csókoló

*Sziromkabátban lépked,
 mohás odúba süpped a madár.
 Meg-meglobbanó rozmaringpalástban állnak
 aranyfejű fiúk. Citerálnak
 a lányok barkafüggönyü ablakainál.
 Öregek fölött szélfúttá kendőkként
 kavarognak a dalok,
 akár havasok
 öbleiben bokrokon rázkódó alkonyatok.
 Ülök a hegyen. A mélyben
 seregek fáklyái ragyognak.
 Rabszolgák emelnek magasba
 királyi halottat.
 Kísérik Annák, Máriák, Magdolnák,
 lángokba-öltözött Madonnák.
 Kék szalagok csavarodnak a fákra,
 fehérek a naphajú szüzek búzavirág-ingü derekára,
 barnák az asszonyok karmokkal-tépett homlokára.
 Síp-sírás, dob-zokogás
 feszíti az üvegkoronás eget.
 Gyászolnak a lovak bóbitáiban
 rezgő tollak, habokban veszteglő
 lombok, földet csókoló levelek.
 Füstölőt himbáló sas röppen
 bölcsőt ringató kezemre,
 farkába fojtja a Napot.
 Sziklabarlangból sziklabarlangba
 csoszognak a viaszba-mártott csontokat
 temető papok.
 A sötétség csillagkagylós korallpalotájából
 sebhelyes kövek gördülnek elém,
 szegények gyémántkoponyái.
 Levágott csikófej: bársonyba pólyált
 lámpa dereng Isten fűvel-puhított tenyerén.
 Búgnak a Sátán bedöntött kútja fölött
 a hála gyöngyházbillentyűs orgonái.
 Mohás odúból sziromkabátban lépked
 a fiókat becéző madár.
 Meg-meglobbanó ibolyapalástban állnak
 aranyfejű fiúk. Citerálnak
 a lányok kaláccsal-teli ablakainál.*

*Liliomszárnyú Anya!
Simogass gyolcsba-ölelő tollaiddal.
Kardokból-kalapált hajlékú Atya!
Oltalmazs sárkányt is száműző,
virágsüvegű madaraiddal.*

*Örök fény forog
örök árny fölött.
Fénykunyhó, árnykunyhó
befogad.*

*Isten füvel-puhított tenyerén
csipegetjük a hatalom kalászeit,
beomló kemencéink mögött
harangok konganak.*

Szivárvány születése

*Aranyvesszős villám
lángot gyújt a fákon,
fényeit számolja
piruló tűszálon.*

*Fényeit számolja
futó lovak hátán,
leszegett szarvakon,
bika koponyáján,*

*hegyek kőkendőjén,
fejre-vont szoknyákon,
szekérzajos erdön,
gólyát féltő lápon.*

*Füstölög a tarló.
Nyúl bukdos fehérben,
margaréta-gyertyát
szorit félelmében.*

*Hányatott porsátrak
ráncosodnak szürkén.
Borzas virág ráng a
szénaboglya üszkén.*

*Szirnos ölü tóból
születő szivárvány
pihen puha égen,
melengető párnán.*

*Isten kalapjából
bújik a verőfény.
Lepkéekkel csábítja
világvégi ösvény.*

*Hattyúk tollán lobog
a menny lombos zsákja.
Rózsa hull madárra,
béka kunyhójára.*

*Rózsa hull habokra,
hullámverte gátra,
bólogató harang
bongó palástjára.*

Tanítványok

*Don Quijotének Sancho Panza,
Robinson úrnak Péntek,
Fouriernak Just Murion jutott.
Sancho Panza vaskos volt és derék.
Péntek szemében riadoz a vadság.
Just Murion néma és siket.
Meddig a szolga s honnan a tanítvány?
Jöhet Didi és Estragon.
Kettő kell e vásárhoz, fiacskám.*

„Emberi meleg”

*Ahányszor e két szót látom: emberi meleg –
eszembe jut egy régi-régi könyvem.
Abban olvastam: sark-fokos hidegben
a nagyúr fölívágta jobbágya hasát,
s belek közé – mintha forró rongyba –
a két lábát melegedni dugta.
Hányszor irtam Néked allergiás szavakról?
Ne lássam többé e kettőt együtt, Uram.*

Lassan minden

(Egy elképzelt színház születése és huszonnégy órája)*

Elképzeltünk egy színházat, mely nem valósítható meg. Az volna meglepő, ha mégis. Műsorunk kora hajnaltól kora hajnalig tart, s ez olyan megterhelés, hogy minden észérv ellene szól. Csak háborúból ismerünk száz-meg harmincéveset. De éppen arról lenne szó, hogy semmilyen megítélésnek ne tulajdonítsunk jelentőséget. Úgy képzeljük, hogy ha kora hajnaltól kora hajnalig így vagyunk együtt, sikerül a ruhátlanságig összeszoknunk, készen a játszámára, a megtörtént bűnbeesésre. Mindenesetre, pontosan napfelkeléssel kezdjük az előadást, abban a pillanatban, mikor a nap megjelenik a látóhatárunkon. Akkor hangzik el az első szó, moccan meg az első mozdulat, ami már a miénk. Vagy akkor lesz hallható a csend, ami addig nem volt hallható.

Színpadunk, színházunk szabadtéri. Nagyjában mindegy, hogy milyen tájat, színhelyet választunk; függ ez attól is, hogy ki az, aki elképzeli, és a föld melyik pontján. Az átélt idő hangsúlyai természetesen mások lesznek, ha kopár síkságon vagy erdőben, hegyek között vagy tengerparton játszunk – anélkül azonban, hogy vállalkozásunk lényege megváltozna. Pontosabban, a kiszámíthatatlan helyzetek, történés részletek alkalmazkodnak a táj adottságaihoz; ugyanis nem kívánjuk a folyamatos játék színterét színpadterünkhöz kötni. Ha kell, és úgy adódik, a domb, a tó, a tenger, a hegy, az erdő, a síkság: minden a kezünkre játszik. Az időjárás váratlan alakulása is. Sőt, imádkoznunk kell esőért, szélért, viharért, csillagokért, holdért, hogy se megrövidítettnek, se megkíméltnak ne érezzük magunkat. Döntő szempont mégis, hogy a színhely valamilyen irányba nyitott legyen. Szükséges a kipillantás elbizonytalanodó távlata, hogy a színpadtér biztos egérfogójába – ahol együtt vagyunk – fontosnak érezzük a visszatérést.

Ez a szűkebben vett színpadtér ne legyen nagyobb (vagy ne sokkal nagyobb), mint a hajdani, fővárostól messzeeső, intimen vidékies amfiteátrumok játéktere. Ezt ülnek körbe a nézők oly módon, hogy azonos távolságra keskeny járatokat hagynak maguk között: hét sugárkéve ösvényt, melyeket ha meghosszabbítanánk, a játéktér fókuszában találkoznának. A játészó személyek alkalomszerűen ezeket is igénybe veszik, mintegy belegyalogolnak a nézők élő testébe. A járatok csak akkor mosódnak el s szűnnek meg, mikor a kivégzés és temetés jelenetére már sor került (a legegyszerűbb analógiát követve, a naplemente pillanatában) – ebben ugyanis a nézők is részt vesznek. Megkérjük őket, hogy a gödörbe fektetett halottra valamennyien dobjanak rögöt; s utána már mindenki ott ülhet le, ahol akar. Ami különben úgyszólván bekövetkezik. Cél szerű, ha a járatok helyét mindjárt kezdetben, a közönség gyülekezése előtt kijelöljük hét földre fektetett vastag kötéllel (az akasztáshoz is ebből vágjuk le a szükséges darabot, s hogy hajlékonyabb,

* Részlet egy készülő könyvből.

megfelelőbb legyen, a fonás spirálja mentén vékonyabb kötélzálat bontunk ki belőle), majd a temetés után visszahúzzuk őket a játéktér fókuszába.

Játékterünknek – mint az amfiteátrumoknak – van egy „hátsó” iva, e mögött nem ülnek nézők. De itt sem alkalmazunk semmilyen takarást. A legjobb megoldás, ha a játzó személyek holmijait helyezük el itt, vagy ide állunk be a járművel, mely az ötletszerűen összehordott kellékeket a helyszínre hozza – rábízva a véletlenre, hogy szükség lesz-e rájuk. Vagy – mert épp kéznél vannak – olyasmire is rávehetnek, amit a véletlen sem indokol. Azt a kertelés-nélküliséget kívánjuk biztosítani, amire már rég nem emlékezünk.

Villanyvilágítás a mi esetünkben durva megalkuvás volna. Legfeljebb olajfáklýát használhatunk. A betétszerűen alkalmazott dia- és filmvetítést (a jármű oldalára erősített vászon segítségével) természetesen áramforrással oldjuk meg, de semmi esetre sem zajos aggregátorral, hanem akkumulátorral. Igyekszünk minden technikai jellegű zajt kiküszöbölni, s így színhelyünk már eleve nem eshet közel a közvilágításhoz, lakott helyhez. Sőt, könnyen járható út közelébe sem. Nézőink csak gyalog közelíthetik meg, és annál jobb, minél távolabbról. Egyetlen kivétel a stáb járműve, mely egyszerű paraszt vagy ekhós szekér, kiöregedett vagy testi hibás lóval; esetleg felmálházott szamar vagy kordé, melyet a játzó személyek húznak; vagy valamilyen autó, a bontótelepek halálraitélt állományából. Ez nem hatáskelés, inkább csak azt jelzi, hogy kizárólag azért van szükségünk eszközökre, mert néhányuk nélkülözhetetlen.

Teljes jelmezt soha nem alkalmazunk. A játzó személyek egyszerű, mai ruhát viselnek, olyat, amely megfelel az adott táj és ország stílusának. Az öltözetet csupán kiegészítjük a szerephez illő ruhadarabbal, tárggyal, maszkkal. Illetve, levetjük a fölösleges ruhadarabot. Ha úgy érezzük, hogy a meztelenség a megfelelőbb, azt választjuk. (Kivégzettünk, például, végig felöltözött marad, s csak azok meztelenek, akik elítélik.) A dolgoknak kétségkívül ez a szokatlanabb rendje, mégis annyira önkéntelen lesz, hogy hallgatnunk kell az ösztönünkre.

Zenéről magunk gondoskodunk, de csak a legprimitívebb hangszerek jöhetnek szóba, s csak néhány esetben veszünk igénybe magnetofont, erősítőt. Nem mellőzzük a tárgyakba kövesedett hangokat sem, sőt, erre fordítjuk a legnagyobb figyelmet (ütés, rázás, rúgás stb.). Minden tárgy beszédes társ, csak kímélni nem szabad őket. Úgy gondoljuk, nincs megválthatatlan némaság.

Előadásunk ingyenes, de ugyanakkor a manipulált hírveréstől is tartózkodunk. Pusztán az előadás napját és helyét hirdetjük meg, s csak arról adunk tájékoztatót, hogy mire nem számíthatnak a nézők. Ide tartozik az étkezés is. Megkérjük nézőinket, hogy ne hozzanak magukkal ételmezt, ezen az egy napon meg kell elégednünk egymással. Vízről (közeli patakot vagy forrást számításba véve), és az előre fölszeletelt karéj kenyérről a stáb gondoskodik.

Gyermekeiket, csecsemőiket a nézők magukkal hozhatják (étkezésükről természetesen gondoskodni kell). Jelenlétük nem okozhat rendbontást, még ha annak látszana is; távollétük viszont éppen a mi jelenlétünket tehetné mesterkéltté és ünnepvivé. Holott semmi ilyesmire nem törekszünk, inkább arra, amit mind a kettő eltakar.

Előadásunk pontosan a nap felkeltevel ér véget, abban a pillanatban, mikor a nap megjelenik a látóhatárunkon. A nézők még elérhetik a munka-

helyüket. S amennyire módunkban áll, magunk is azt sugalmazzuk, hogy ne szabadnappal folytassák az előadást, hanem megszokott munkájukhoz térjenek vissza, bármennyire fáradtak és kialvatlanok.

Talán ennyiből is kitetszik, hogy semmi rendkívüli nem gondolunk, csak olyasmire, amire nem jut idő és alkalom. Komolyan szeretnénk venni néhány dolgot, ami huszonnégy órába belefér, s mégis a huszontödikre halasztódik, ami nincs, mert az már a következő nap első órája.

Mielőtt hozzákezdenénk színházunk módszeres elképzeléséhez, megkérjük az olvasót, hogy vegyen részt a munkánkban. Adja át magát nekünk, akár szó szerint is. Ne sajnálja a testét, sem a lelkét. Adja kölcsön a gondolatait, szorongásait, hazugságait, meggyőződéseit, mondja ki és gondolja hangosan, amire eddig nem talált szót, se hangot. Tulajdonképpen meg is halhat vagy gyilkolhat a kedvünkért, mi bizonyosan nem értesítjük a rendőrséget, sem a halottkémet. Vegye úgy, hogy itt mindennek úgy lesz joga megtörténni, ahogy a legtermészetesebb és célravezetőbb. Akár a víz: oda folyik be, ahol rést talál. A gyertyát addig gyújtjuk újra, amíg valóban csontig ég. A játék vezetését természetesen vállaljuk, de igyekszünk úgy megfelelni a feladatnak, hogy ne kössük meg előre se a magunk, se más kezét. A szöveg közé tördelt rajzok úgy tekintendők, mint vállalkozásunk közvetlen-hevenyészett, nélkülözhetetlen melléktermékei: skiccek, ábratöredékek, térkép-vázlatok, térbeli elrendeződések rögzítései – izelítő annak az öntörvényű folyamatnak a belső és külső koreográfiájából, aminek úgy tesszük ki magunkat, hogy mégis mi képzeljük el és valósítjuk meg. Fontosnak tartjuk ezeket a rajzokat, mert segítenek még valóságosabbá tenni a színházunkat; ami másfelől (bár felületesen csak), esetleg kétségbevonhatónak látszik. Könyvünk végén talál az olvasó néhány üres oldalt: ez az övé. Minden ötletét, javaslatát, kiegészítését, megjegyzését oda írhatja be. Vitázhat, érvelhet, állíthat, kétségbe vonhat, tiltakozhat. Vagy ami még jobb: nyithat olyan ablakot, amilyenről mi nem is álmodtunk. A huszonnégy óránkat azonban ki kell bírni, különben bele se kezdünk, meg se jelenjünk a választott színhelyen. Öreg példabeszéd: mikor a tibeti katona mind a két lábát elveszíti a harcban, azt mondja: „Muszáj hősnek lennem, nem futhatok el.”

További megjegyzés: ha azt várják tőlünk, hogy most mindjárt rátérünk az egyes „játékok” időrendbe szedett közlésére, a lényegét értik félre. Nincs semmiféle repertoárunk, amely már most rendelkezésünkre állna. Sőt, képzeletünket épp ebben a vonatkozásban igyekszünk féken tartani. Ami persze nem azt jelenti, hogy nincs vagy ne lehetne sejtelmünk az egyes „játékokról”. Van; csupán függőben tartjuk a megfogalmazásukat, míg éppen időszerűek nem lesznek. A bontakozó körülményektől tesszük függővé őket, s ha úgy adódik, az előzményektől. Elsősorban az előkészület mozzanatait kell most elképzelnünk, ami azt is biztosítja majd, hogy hiteles és meggyőző lesz a zavarunk, amikor vaskosan más történik, mint ami elképzelhetőnek látszott. Egyúttal el kell érünk, hogy *olvasó-közönségként lássuk is, amit olvasunk, s miután néző-közönséggé lettünk, úgy hallgassunk, mintha mi beszélnénk.*

Vagyis, vállalkozásunk elengedhetetlen feltétele a belső felkészülés. Helyes, ha valamilyen mottót választunk kiindulásul (vehetjük a tibeti példabeszédet is – vagy bármi mást, amit megfelelőbbnek találunk). Már az is jó jel, ha gyermekes lelkesültség uralkodik el rajtunk; és ezért sem indo-

kolatlan, ha a *pszichés hőmérséklet* váratlan változásáról beszélünk. Ehhez azonban kelletik valamiféle tudathasadás. Vegyünk egy egyszerű példát. Megyünk az utcán, mondjuk a napos oldalon (optimisták vagyunk), ugyanakkor metsző élességgel látjuk és érzékeljük magunkat a túlsó oldalon is. Elég mindennapos eset ez, ha jobban odafigyelünk – a helyzet mégis drámai. Csak éppen magánjellegű. Magánjellegű osztódás. Mégis örülnünk kell, mert ez lehetne az első lépés, hogy dialógus jöhessen létre (vagy monológ – ami ugyanaz, ha erre is jobban odafigyelünk). Mi több: kétségesnek tartjuk, hogy e nélkül egyáltalán elindulhatunk színházunk megvalósítása felé.

Jegyezgető füzetünk, melynek címlapjára évekkkel ezelőtt ezt irtuk fel: *Panasztal*; majd a sűrítés kevésbé elkötelező formáját keresve, ezt: *Lassan minden* – ez a jegyezgető füzet egészen az utolsó hónapokig üres volt. Az elmúlt hetekben a következő feljegyzés került bele:

... idő: dél, hozzávetőleg háromnegyed egy; színhely: valamelyik forgalmas körút; évszak: nyár. A dramatikus mozgalmasság összehányt maszszája, ami elénk tárul – tömeg, járművek. A látványban nincs semmi egyedi vonás, ha csak azt a nagyvonalú jelentéktelenséget nem vesszük annak, ami minden mást igyekszik: elhomályosítani. Holott tudjuk, hogy n-számú megismételhetetlen korpuszkula közös fellépéséről van szó, ezúttal is. A nap úgy világít, akár egy műtermi lámpa...

(Közbevetőleg: egy arc vajon mikor kerül *igazi* megvilágításba? – csupán a fényforrás *kikapcsolását* követő töredék másodpercben?)...“

Gyakorlatilag egyébként annyi történik, hogy véletlenül D.-vel akadunk össze a forgalmas körúton. Kis idő múlva kényszeres természetességgel belénk karol, és megkér, hogy ugorjunk fel vele a lakására: orvos ismerősehez nem akar menni, a rendelőintézetektől irtózik, a tablettáktól meg fél, hogy megváltoztatja a bőr és a nyálkák illatát (ami igaz) – egyszerűen, egy pesszárium behelyezéséről lenne szó. Régóta ismerjük egymást, így esett ránk a választása. Erős kattanást érzünk, mikor a műveletbe kezdünk. Az úgy bonyolult, egyszerű. D.-hez nem libidó fűz bennünket, hanem barátság, s főképp szívességet teszünk, kultúrkörünk konvencióit meghaladó szíveséget. Olyan közelség teremődhetne most köztünk (mentesen az elidegenítő rutintól, hiszen nem szakmánk, amire vállalkozunk), hogy barátságunk más bensőségességet kaphatna utána. Mégsem úgy történik minden, ahogy történhetne. A heverő szélére ülünk le, s D. a jobb lábát fölteszi a térdünkre. Már előtte tisztázzuk, hogy ez a testhelyzet a megfelelő. Amikor hozzákezdünk, fölnezzük D.-re, s mintha egyszerre kilépnénk a saját dimenzióinkból. (Valószínű, hogy ez archaikus vonatkozásban is igaz, – mikor hirtelen keresni próbáljuk egymás arcán ugyanazt az emléket, helyszínt, játékeret, s azokra az elképesztő katalizmákra, kendőzetlenségre és mozdulatokra, csendre és hasonlókra gondolunk, melyeknek valaha csak állatok voltak a szemtanúi és részesei, s mintha egy lassan alakuló Valami vagy Valaki előtt mi is egy állathoz hasonlítanánk, amelyik másik öntudatra ébred, természetesen nem elietve, az ilyesmi nem megy gyorsan, idő, felkészülés kell hozzá, próba, esetleg évezredek – vagy éppen hogy villámgyors az egész, az örökkévalóság egy töredék másodperce elég). S az első pillanatok valóban biztatóak. A nedves forróság, a gyűrűző szorítás, a szervek és tapintás fokozhatatlan in flagranti-ja: mintha (végre) a bőr se furakodna közénk, s a bőr alatt lehetséges volna a találkozás. Nagy költőnk a „belek alagútjaiba” is bemerészkedik híres szerelmes (szerelmes?) versében; s ez helyes irányvonal. Mért csak egy roncsolt kéz szövete simulhat rá

egy melléje kifordult, idegen szívre? A lövészárokból jól emlékszünk olyesmire; csak éppen használhatatlan illusztráció a témához. Már nincs benne dramatikusság. Mi pedig nem nélkülözhetjük az arc és a pillantás jelenlétét. És mindenekelőtt: *közben* nem. És D. először meg is felel ennek: mintha csakugyan el tudna távolodni a művelettől. Sőt, bizonytalan mozdulattal a fejünk fölé nyúl, az ikonok jól ismert szögletességével – csupán az ujjai nem zártak, ami az ikonokon a fegyelmezett elragadtatás jele. E helyett zavartan szétesnek, begömbülnek az ujjai; s ez meglehetősen árulkodó. A mozdulata váratlanul befulladás, elbátortalanodik, és a pillantása is kikapcsol; ami annál is feltűnőbb, mert a bevágó napfény is elhúzódik róla, s az arca – így önmagára hagyva – tényleg nem tud kilépni az árnyékból. Ott reked. S minthogy a kinyújtott karjával mégis csak kell tenni valamit, jobb híján fölmarkolja a kredenc széléről a cigarettás dobozt és öngyújtót, mintegy belekapaszkodik – s most akár már le is feküdhetnénk, ahogy szokás; csak éppen a mi eltökélt mércénk szerint ígér keveset a folytatás. Rossz színház volt. Mikor kilépünk a kapun, noteszünkből kitépjük az üresen maradt lapot, melyre föl lehetett volna jegyezni valamit, ha lett volna mit; s beleveszünk a körüti forgalomba.

Esetünkben egy narancsos ládákat szállító teherautó képviseli a kárpótló kegyelmet: hirtelen fékezni kényszerül, és leesik egy láda a rakományból. Mintha azonban felsőbb dramaturgiai elv érvényesülne, csupán egyetlen narancs gurul ki a ládából, az viszont valóságos óriás – szinte küldött. És félreérthetetlenül valamilyen megoldásra vár az erős napsütésben. Ugyanolyan kattantást érzünk magunkban, mint félórával előbb a heverőn, amikor még semmi nem dőlt el. A forgalom lelassul, sőt, megáll, és a járdán is megállnak: ugyanis egy tizegyéves fiú – saruban, ügyetlen bricseszkében – bekalimpál az úttestre, két kézzel fölemeli a narancsot, és üdvözült arccal belenyomja tíz körmét a köldökébe (a kocsány helyén). Látjuk, ahogy a keze lucskos lesz, a lucsok végigcsöpög a bricseszén, tenyerével bemaszatozza az arcát; s a dramaturgia jóvoltából épp ebben a pillanatban felhősödik el a nap, árnyékba borítva az alkalmi színpadot. A fiú viszont ekkor fordul felénk, a mongolidióták leírhatatlanul nyitott mosolyával; s ahogy várható is volt, világít az arca. Pszichés hőmérsékletünk azonnal jelez, mintegy igazolva, hogy ha nem vagyunk türelmetlenek, előbb-utóbb mindig felbukkan és rendelkezésre áll a megfelelő minta. S most már egészen biztosra vesszük, hogy színházunk nem nélkülözhet egy ilyen vagy hozzá hasonló személyt.

Mindez azonban csak vázlatos támpont a játszó személyek elképzeléséhez (amit pontatlanul ugyan, de azért mégse megtévesztően nevezünk *szorozásnak*). Viszont teljességgel kiszámíthatatlan ez a fáradozás, – hogy kikre is essen a választás. Gondoljunk például, a kutyára, amelyik a meghirdetett játéknap hajnalán úgy fog feltűnni a helyszínen, mintha csakugyan mi rendeltük volna oda. Előzményként ismét egy régi feljegyzésünkre hivatkozhatunk – és újra a háborút kell elképzelnünk egy pillanatra. Tulajdonképpen mindegy, hogy hol, legfeljebb annyi megszorítást tehetünk, hogy ezúttal nem a fronton, a lövészárokból, hanem a hadtápterületen, a terepszínű készenlét és veszteglés paradicsomában. Ott még inkább marad idő, hogy egy jelentéktelen mozzanat is végleges zsánerképpé élesedjen. Valahogy így emlékezünk rá:

„... vasárnap délelőtt, szikrázó napsütés. Hó reggel óta nem esett. Tá-

gasság és törekeny könnyűség a levegőben, a távolság leszűkül. Minden mozdulat pengés és karcolás. Egynemű csend ég és föld között. Amit a havazás meggörnyesztett, összetöpörített, az most megnő, és függetleníti magát a háttértől. Óriás fák, vésett füstkiyók, érintésre összehulló bokrok. A vagonok túlméretezett játékkockák a magas töltésen. Összetörnének, ha megindulna a szél. Távolság, a sínek között, oldalazó mozgással fekete folt közeledik, időnként megáll, majd változatlan iramban ismét megindul. Hirtelen ugrással a síneken kívül terem, és eltűnik. Mindez olyan gyorsan játszódik le, hogy a vakító fényben bizonytalanná válik: valóban eltűnt? vagy még mindig a töltésen van? A látvány folytatja önmagát, *csak* a látvány? Már ismét a sínek között üget. A vagonok közelében figyelve lelassít. A töltés egyik széléről a másikra kanyarodik át, majd indokolatlanul, de annál határozottabban letér a síkság felé. Hasig süppedve lábál előre, néha beleharap a hóba, prüszköl. Később egy kitaposott térségre bukkan; a sorakozók hagyják itt mindennap a nyomukat. Itt megpihen, a bundáját rázogatja, és egy helyben topogva szimatol. Rövid gondolkodás után ismét visszafordul a töltésoldalba vágott hólépcső felé. Hangokat hall. Jobb elülső lába tétován behajlítva mered a levegőbe, úgy figyel. Megnyúlt testén erősen kirajzolódnak a bordák félkörei, a hátán egy tenyérnyi helyen nincsen szőr. Visszafelé néz, de közben előre kuszik. A napfényes fagyban bizonytalan a hangok forrása. Merészen a vagonok mellé ugrik, és besomfordál a kerekek közé. Nyugtalan. Felágaskodva megszagolja a vagonok padlóját, orrát a résekre szorítja, kapar. Utána izgatottan az egyik kerékhez fut, és rángatózó farral vizelni kezd; a következő keréknél megismétli. Nem tudja eldönteni, hogy elhagyja-e a rejtekhelyét, végül elszánja magát, és kilép a keskeny gyalogösvényre. Az első vagonlépcsőnél vinnyogó hangot hallat – az ajtón semmi rés. Tanácstalanul futkos a bejárat előtt, de ugatni nem mer. Ismét berohan a vagonok alá, és ott kezd el ügetni; árnyéka követi kint a gyalogösvényen. Hirtelen abba hagyja a rohanást, és előmerészkedik, zihálva fújtat. Csend. Érzi az emberszagot, de látni nem lát senkit. Újra próbát tesz, sorra vizsgálja az ajtókat, végre az egyiknél lábfejnyi rést talál. Felugrik a lépcsőre, és a rés meleg légáramába tartja a fejét, nedves, fekete orra remeg, fintorog. Bent alvóféltben pattog a tűz, a pokróccal letakart szalmafekhelyek üresek. Senki, és mégis emberszag. Elülső lábával már bent tapogat, de két hátsó lába még a lépcsőn áll; óvatosan azokat is maga után húzza. Most se lát még senkit, a szokatlan melegben bizonytalanul szimatol. A vaskályha lenyűgözi: odalép melléje, testével követi a kályha henger alakját, majdnem hozzásimul, rátekeredik. De nem fekszik le, áll, minden pillanatban ugrásra készen. Csak annyit tesz mégis, hogy kis idő múlva lehunyja a szemét; lecsukló fejét azonnal visszakapja. Később megmozdul valami a sarokban. Gyorsan összehúzza magát, felvakkant, de a kályha mintha fogva tartaná. „Ki az?”, s már ugrik is valaki; nagy csörgés, kemény tárgyak gurulnak szét a szalmazsákon. Egy csajka éppen eléje zuhan, a teteje lepördül, és kiesik belőle egy megragott kenyérvég. Villámgyorsan utánakap, a fogai közé veszi, lódulva kint terem a vagon előtt. Mögötte kivágódik az ajtó. „Te bűdös! Rakod le!” Egyszerre szétcsapódnak a szomszéd vagonok ajtajai is. „Mi az? Mi történt?” Éles revolvercsattanás. Vonítva felszökik a levegőbe, forogni kezd, nyüszít, de a kenyér nem esik ki a szájából. Aztán hirtelen a síkság felé fordul, dülöngélve elrohan, fekete csikot húz maga után. Röhögés. „Azt hiszed, most jobban visszahozza?” Még sokáig látni, ahogy a havas mezőn

imbolyog. Kanyargó utat ír le, mintha a hótakaró alatt ösvényre akadt volna.

Ezeknek a hóval fedett ösvényeknek a rejtélye bennünket is izgat. Próbaképpen egy tikkadt nyáron teszünk kísérletet, egy alkalmas réten; s ez már a lehetséges színhely kikémlése is. Egyelőre nem azon lesz a hangsúly, hogy a terep minden vonatkozásban megfeleljen; most csak a mező, a rét a fontos. Gondolatban havat hullatunk rá, anélkül, hogy nyári színpompáját a legkevésbé is elveszni hagynánk a szemünk előtt. Megszüntetjük az évszakot, pontosabban, engedjük, hogy a „nyár ablakán benézzen a tél”. S amennyire lehetséges, teljes önfeledtséggel pásztázzuk át a rétünket. Esetleg magunk is úgy imbolygunk, mint a kutya – hol érintve, hol messze elkerülve egy-egy ösvényt –, mégis azt a benyomást keltve a külső szemlélőben (nézőben), hogy van valami emlékünkhöz szóló egyetlen ösvényről, mely a célunkhoz vezet. Ez a cél először bármi lehet, egyelőre csak a kísérleti légkör megteremtésére törekszünk. Később már eljátszhatunk a gondolattal, hogy a majdani játéktér helyét keressük; s akaratlanul is drámaivá tehetjük ezt a keresést, ha mondjuk, még jobban próbálunk azonosulni a mintának vett kutyával. Erős fájdalmat képzelünk a mellkasunkba, vagy golyót a lapockánk közé, s magunk elé vetítve, képszerűen is rögzítjük a saját vonzoló lépkedésünk látványát: igen, az ott előttünk mi vagyunk, mi pedig ő. S ez már otthonos helyzet. Éppen ilyenmire lesz szükség. Rá fogunk jönni, hogy ilyen körülmények között az sem változtat a lényegen, ha történetesen igazi hótakaró alatt sejtjük meg, illetve, látjuk, hogy a nyár melyik ösvénye merre kanyarog. Tudjuk, és mégsem tudunk alkalmazkodni hozzá. Valami teljesen újat kell kitalálnunk és kitaposnunk, hogy a célban fölismerjük: ez az! Természetesen, ez a senki máséhoz nem hasonlítható csapás is múlandó, a hóval együtt elolvad, – de ha megfordítjuk a játékot, és azt a csapást térképezzük, melyet a mintául vett kutya módjára egy nyári réten járunk be, az is éppúgy múlandó lesz, s nem fogja követni a járt ösvényt. Vagy ha mégis lesz valami marandósága, legfeljebb annyi, amennyit egy elképzelt hótakaró ideig-óráig megőriz belőle.

Vagyis – valamelyest leszűkítve a lehetőségeinket – elképzeltük a kutyát, vagy akár a vándorló Oidipuszt (jobb, ha a hűséges Antigoné nélkül), ahogy a kísérleti rétünkön végigcsoszognak, dülöngélnek. S persze, magunkat (pontosabban: *mindenki* saját magát). Célunknak mindegyik változat megfelel, sőt, az volna ideális, ha valamennyit egyesíteni lehetne. Nem kevesebbre vagyunk kíváncsiak (s a pusztá kíváncsiságban bátran lehetünk szerénytelenek), mint az Ösvényre, és a legmegfelelőbb Játéktérre.

(Stb.)

DUBROVNIKI LEVÉL-INTERJÚ MÉSZÖLY MIKLÓSSAL

— A bevezető fejezet és a végén a (Stb.) kíváncsivá tesz. Talán olvasóinkat is érdekelné, milyen lesz az egész mű?

— A közölt részletből, azt hiszem, már kirajzolódik, hogy milyen könyvről lenne szó. Szándékosan mondom könyvet, mert műfajilag nemigen lehet sehová sorolni. Nekem magamnak is amolyan felfedező út, kísérlet, bár nem minden előzmény nélkül kezdett el foglalkoztatni. A *Film* c. regényemre gondolok.

— *Hogyan lehetne mégis a kísérlet jellegét, a műfajt meghatározni?*

— Csak körülírni tudom. Egy színház elképzelésének élmény- és munkanaplója, ugyanakkor epikus történet bonyolítás, ha kell, elemző részletezés, az „elképzelés” folyamatának érzelmi-gondolati kitergetése, a szemünk előtt „születő” színház huszonnégy órás játékidéjének eseményei, történet-morzsái, a színház és nézők összemósódó, és egymást alakító élete — s persze, a folyamatosan és látszólag rögtönzés-szerűen születő „darabok”, darabvázlatok rögzítése, csupán nem független darab-szöveggént (ahogy megszoktuk), hanem beleágyazva azokba a körülményekbe, amelyek közt éppen játszódnak vagy ad hoc módosulnak... valami ilyesmi. Annak a teljesebb képnek a kibontása — kísérlete —, amely nemcsak azt mutatja, ami a színpadon történik, hanem egyidejűleg azt is, ami mellette, körülötte, a színpad mögött, illetve, a nézők „színpadja” mögött. Ez persze, így abszurdul hangzik, de csak azért, mert műfajilag megszoktuk, hogy egy meghatározott darab fikciójába helyezkedjünk bele, amikor a nézőtérre beülünk, és minden mást hátrítunk el. Ami viszont a művészet gyönyörű abszurditása, diktatúrája (noha nem annak érezzük). Közben ugyanis a legszemélyesebb hasmenésről is szó lehet, és ezer más dologról, ami egy teljesebb képbe fogva szintén az éppen játszott darabhoz erőszakolja magát, belejátszik, s végül is elválaszthatatlan tőle. Persze, kérdés, hogy egyáltalán történhet-e valami is másképp... Mert sosem ez vagy az történik csak, hanem mindig minden. Ami viszont olyan örvénylés, amibe ha bepillantunk, minden másnál abszurdabbnak érezzük, noha a legvalóságosabb valóságról van szó. De nyilván olyan határterület ez, ahova nem lehet győztesen bevonulni...

— *Mit vársz ettől a könyvtől?*

— Mindenekelőtt azt, hogy a magam módján izgalmas olvasmányt tudok adni az olvasónak. Egy színházat elképzelni, kötetlenül, ez már önmagában is ősi nosztalgia. Gyermekkori. A legrejtettebb tartalmaink mindig is egy ilyen elképzelt, belső színház színpadán szeretnek megnyilatkozni. Másrészt azzal, hogy részletező pontossággal komolyan veszem a színház születésének és produkciójának minden vonatkozását, és ebbe az építkező munkába nemcsak beavatni igyekszem az olvasót, hanem belevonni is, talán sikerül olyan realitás-élményt keltenem, ami legalábbis különbözik attól, amit egy meghatározott, „autonóm” történet elmesélése képes ébreszteni. Azonkívül mindaz, amit a könyv leír, amit elképzelsz, állandóan egy reális vállalkozás, a reális megvalósítás határán van (bár csak a határán) — így ez is erősítheti azt a másfajta olvasói élményt.

— *A „reális megvalósítás határa” nem sugall valamiféle elbizonytalanodást?*

— Az, hogy bizonyos motívumok, mozzanatok, fejlemények alkalmanként előrevetítve jelennek meg (ami nyilván rontja annak a hitelét, hogy itt egy teljesen nyitott, még eldöntetlen, spontán, és éppen alakuló folyamatot rögzítünk) — vehető iróniának is, vagy akár szkepszisnek, a bármilyen valóság megragadhatóságát illetően. Bármit teszünk, nem megragadunk, hanem kalkulálunk. És ez végül is gyönyörű — talán több is, mint egy „igazi” megragadás. Az már az út vége (lenne).

— *A „színháték” tehát itt csak látszólag „in statu nascendi” alakul, valójában azonban...*

— Úgy értem ezt, hogy a játék — a szó legtágabb értelmében — a legnagyobb adományunk, a legérzékenyebb csápunk. Még arra is képes, hogy esetleg megtévesztően ráhibázzon arra a valóságra, aminek a teljes ismerete zárva van előttünk. Azaz, játék és valóság között számunkra nincs éles határ, számunkra csak a szimbiózisuk létezik. Ezt a szimbiózist szeretném jobban faggatóra fogni ennek az elképzelt színháznak az ürügyén és segítségével. Feltehetően ezen a határterületen a legmeztelenebb minden.

— *Milyen színház lenne végül is ez a színház?*

— Meztelen. Nem „kegyetlen”, nem „szegény”, csupán amennyire lehet, meztelen.

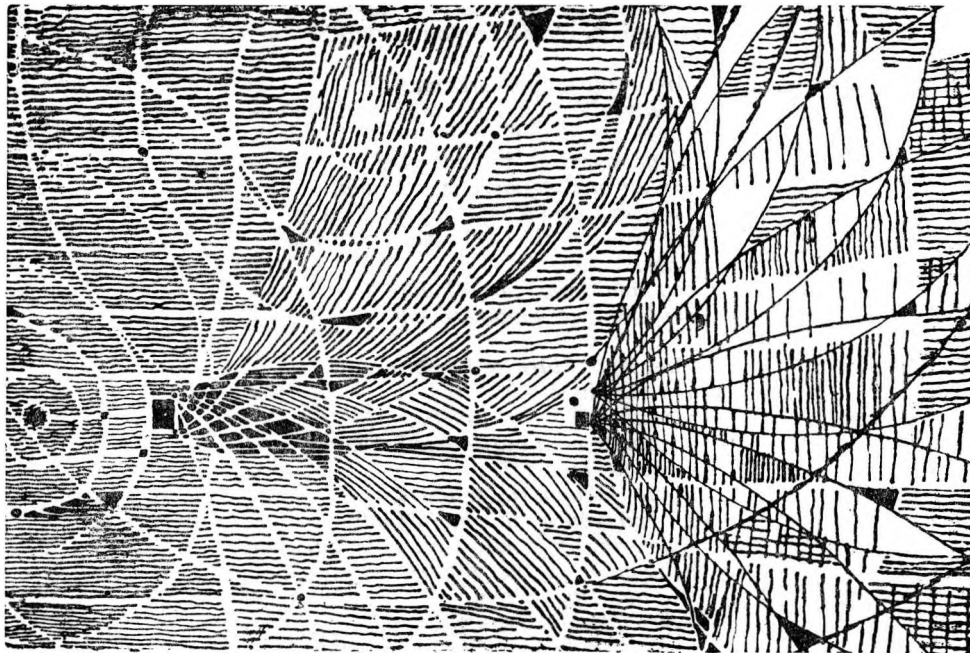
Dubrovnik, 1979. okt. 26.

Egy házasságkötés előzményei

1971 decemberének elején, éppen ama napnak reggelére virradva, mikor házasságkötési szándékunk előzetes bejelentése végett föl kellett volna keresnem, jövődöbeli hitvesemmel együtt, az illetékes kerületi elöljáróság anyakönyvi hivatalát, félelmes és megszegyenítő álmodat láttam. Azt álmodtam ugyanis, hogy mind a ketten, immár közvetlenül a házasság megkötése céljából, ott állunk egy rokonszerves megjelenésű, egyúttal tiszteletet parancsoló magatartású hölgy előtt, aki kettőnk életét a sűrű összekötőni hivatott, és éppen jegygyűrűinket kéri tőlem. Talán azért hogy ujjunkra húzza, avagy azért, hogy húzzam fel a magam és leendő hitvesem ujjára, annak rendje-módja szerint. (A cizellált aranygyűrűket jó előre megvettem már valóban, de frigyünk megkötése előtt nem szándékoztunk gyűrűt viselni. Nyomós okunk volt erre, de nem akarok túl messzire elkalandozni a tárgytól.) A kellemes megjelenésű és egyben tiszteletre méltó anyakönyvvezetőnőnek kezébe is adtam álomban a csillogó karikákat, de ő, megvetéssel vegyes fölháborodással arcán, az asztalra dobta mindkettőt, és haragosan kiáltott fel: „De hiszen ezek ebgyűrűk!” Én pedig, aki azt sem tudtam eddig, mi fán terem az ebgyűrű, nyirkos testtel, lázasan, köhögési rohamtól fuldokolva riadtam fel álomból. Csupán ennek köszönhető, hogy nem süllyedtem azonnal az anyakönyvi hivatal padlózata alá szégyenemben. Ehelyett megkerestem a hőmérőt, és lázat mértem, majd telefonáltam jövődöbelimnek, aki azt felelte, hogy akkor egyedül teszi meg a szükséges bejelentést, de előbb eljön irataimért. Nem egyedül érkezett. Ugyanis leendő vejem lovagiasan felajánlotta, hogy elkiséri helyettem a hivatalos útra anyósát, akiről senki se hitte volna, fiatalos, sőt szinte leányos külseje miatt, hogy férjes asszony-lánya van. Visszatérve elmondták, hogy az anyakönyvvezető valóban nő, ahogy megálmodtam, s nem holmi tekintélyes férfit. Miután helyet foglaltak asztalával szemközt, aprólékos gonddal tanulmányozta jövődöbelim személyi igazolványát, azután az enyémet, benne az én ötvenegy éves koromban készült fényképemet, a képen látható, öszülő, kopaszodó, már öregedni kezdő férfiarcomat, majd a vele szemben ülő, huszonöt éves, dús fekete hajú fiatallembert, s leleplezően állapította meg: „Csakhogy ez nem maga ám!” – „Jövetelünkkor megmondtam, hogy a vőm” – felelte rá leendő feleségem.

„Tehát leendő férjének első házasságából született fia?” – „Dehogyi! A lányom férje.” – „Akkor miért mondja, hogy a veje?” – kérdezte, hangjában némi rendreutasító árnyalattal az anyakönyvvezető hölgy. Majd kissé összevonta kecses szemöldökét, s ekképp folytatta: „És miért nem szerepel a lánya a személyi igazolványában?” – „Mondtam, hogy férjnél van, de különben is, jóval elmúlt tizenhat éves” – replikázott jegyesem, aki nem aznap jött le a falvédőről. Ezek után mindkettőnk valóperi végzését kérte a hölgy, előző házasságunk felbontásáról. Miután minden iratot át tanulmányozott, megállapodtak a házasságkötés napját illetően. Addigra meggyógyultam, s nem volt már semmi akadálya, hogy személyesen jelenjek meg az ünnepélyes alkalomból. Közvetlenül a szertartás előtt, megkérdezte az anyakönyvvezető egyik munkatársa, vajon a „Lohengrin” nászindulójának, avagy Johann Sebastian Bach D-moll toccatájának és fugájának hangjainál kívánunk-e bevonulni a terembe. Mi az utóbbit választottuk. Én L. Lászlót, kiváló pályatársamat kértem föl tanúmnak; verseit és fordításait talán nem olvasta az anyakönyvvezető hölgy, de már az első pillanatban felismerte benne a Magyar Televízió akkori népszerű műsorszámának, a „Kicsoda-micsoda?” elnevezésű vetélkedőnek zsűritagját, és élénk érdeklődésről tanúskodó kérdéseket intézett hozzá. Feleségem tanúját, a szintén kiváló S. Gyulát, a neves festőművészt figyelemre se méltatta, mivel ő nemigen szokott a televízióban szerepelni. Ha ezt előre tudjuk, második tanúnak talán a daliás, hódító megjelenésű R. Adámot kértük volna fel, akit zsűrielnök korában szerelmes levelekkel halmoztak el ismeretlen nők, úgyhogy végül a szépnem túlságosan heves ostroma miatt lemondott tisztségéről. Szóval, úgy járt, mint Brigitte Bardot, a csodaszép filmcsillag, akit tengerparti villájának rácskerítésén át ismeretlen emberek tömege bámult, mialatt bikiniben napfürdőzött a gyepen, sőt fényképfelvételeket is készítettek róla orvul, ha vakító fehér, gyönyörű popsiját igyekezett hason fekve hozzábarnítani nem kevésbé csábos, napsütötte testrészeihez. Úgy tudom, Brigitte Bardot végül is magas kőfalat építtetett a rácskerítés helyébe, s így megszabadult a kíváncsiak tolokodásától. Sajnos, a televízió képernyőjét nem lehetséges magas kőtallal övezni, pedig bizony sokszor nem ártana. Hogyha azonban a daliás R. Adámot kértük volna föl feleségem tanújának, ma nem ékeskednék nagyobbik szobánk legszembetűnőbb falfelületén „A szabadító angyal” címet viselő festmény, festőművész tanúnk nászajándéka, szerény otthonunk legfőbb ékessége. Különben már L. László személye is eléggé elvonta az érdeklődő hölgy figyelmét házasságkötésünkről.

úgyhogy attól tartok, ha még R. Ádám is jelen van, izgalomban nem velem, hanem valamelyik társammal eskette volna össze menyasszonyomat. S ez esetben a bigámia bűncselekménye követett volna el, lévén mindkét tanú nő. Nem tudom, hogyan másztunk volna ki akkor a csávából. Azért is írtam meg kivált ezt az egyébként nem valami meglepő történetet, mivel az anyakönyvvezető hölgy szakasztott mása volt annak a másiknak, aki kínos lázálomban megjelent előttem. De gyűrűink egyáltalán nem érdekelték, nem kérte el tőlem, nem húzta fel ujjunkra azokat, sőt még csak meg sem tekintette, így hát, sajnos, a mai napig sem tudjuk bizonyosan, vajon jeggyűrűt viselünk-e, vagy csak az álombeli anyakönyvvezetőnő által oly megvetően visszadobott ebgyűrűket? A bizonytalanság azóta is meg-megmozdul, mint lassan rágszáló féreg kettőnk szívében, házaseletünk minden válságosabb pillanatában, minden komolyabb megpróbáltatással járó, önbizalmunkat kétségessé tevő, keserves pillanatban.

A MEGCSONKÍTOTT CÉDRUS JAJSZAVA

KÁLNOKY LÁSZLÓ: DE PROFUNDIS

*Nem ráz meg többé tornyokat sóhajtásom szele,
vérem piros folyója nem zúg át a földeken.*

*Képmásomat sziklába nem faragják
ormótlan nagy kezükkel
kőbaltás óriások.*

*A szerelem karácsonyfája,
ahol a vágy színes gyertyái égtek,
valami messzi gyermekkorba csúszott,
s a könny, mit értem ejtenek,
nem friss halottra, múmiára hull.*

*Hová lettek a fiatal nők,
kik szívem rózsaszín lazacszeleteit
tartósították illatos olajban,
és spulnira csavart
érzelmeimet tüdobozba zárták?
Hová lettek a lányok,
akik örökké félhomályos egemen
csillagpályájukat ragyogva rótták?*

*Mikor magányos arcomat
a fényreklánok zöld levében áztatom,
mikor idomtalan fejű
búvár gyanánt bukdácsolok
a múlt mélytengerében, érzem,
hogy árnyékom alattomban leválik
két sarkamról, s ellenkező irányban
eltűnik. Érzem,
nem vár többé az alkalom
nyihogva, fölkontározottan.*

*Már egyre tűrhetetlenebbek
a klozettkéfe-bajuszok
a répabunkó orr tövében,
a képernyőn úszó lepényhal-arcok
és elvitorlázó fülek.
Egyre jobban riasztanak
a koponyán belüli omladékok.
Egyre többször állok meg, és tünődöm
hamuba irt betűk fölött.
Ha nincsen túltanú,
egyre gyakrabban hallatom
a megcsonkított cédrus jajszavát.*

A *De profundist* 1969-ben írta Kálnoky László, s először az Új Írásban jelent meg. Az 1970-es Robert Graves alapítvány díját — „az év legszebb verse” kitüntetést — ezzel a versével nyerte el a költő.

Latin címének jelentése: „a mélységből”; ezek a 130. zsoltár — a *Bűnbánatért való könyörgés* — kezdő szavai. („A mélységből kiáltok hozzád, Uram! Uram, hallgasd meg az én szómat; legyenek füleid figyelmetesek könyörgő szavamra!” stb. — Károli Gáspár fordítása.) A zsoltár az istenfélő lélek büntudatának megnyilatkozása; eseng Istenhez, hogy oldozza föl bűnei alól. A „mélység” tehát a „siralomvölgy”, a földi lét szintere, ahol a bűnösség — Ádám és Éva örökletes bűnbeesése miatt — eredendően vele születik az emberrel.

Ilyen című verset sokan írtak — például Kálnoky pálya- és nemzedéktársa, Weöres Sándor; az ő *De profundis*ának verselése a Szenci Molnár Albert-féle zsoltárátldolgozásokét követi, s már ebből kitetszik Weöres parafrázáló szándéka, mely Kálnoky e versével kapcsolatban nem mondható el. Weöres mondandója hasonló az eredeti, bibliai zsoltárhoz, de a buddhai tanítások hatása is érződik rajta. Az élet értelmetlenségét, az ész hiúságát hirdeti, s az emberiség bűnösségét a mózesi törvényekhez képest kiterjeszti arra is, hogy saját fenntartásunk érdekében öljük és pusztítjuk a teremtés egyéb élő, sőt élettelen lényeit.

Ha ez a vers a lét megtagadása és Weöres másutt írott szavaival a „nem lenni jobb” hitvallása, akkor Kálnokyé — anélkül, hogy jottányival is derültebb volna — a létezés, az élet elsíratása és ilyen értelemben az egyetlen élet értékének tudatosítása. Abban csaknem megegyeznek, hogy mindkettő utolsó leütése a „jajszó” illetve a „jajgatás”. (Holott a 130. zsoltár könyörgéssel kezdődik és a bizakodás hangjával zárul.) A humorban leggazdagabb költőink közül ők mindketten egyúttal a legpeszsimistább versek írói közé tartoznak. Ebben a vers-összevetésben a „feketebb” humorú Kálnoky érezteti keserűségében és pesszimizmusában is a ragaszkodást az élethez. Weöres *De profundis*ából történetesen mindenféle humor hiányzik, ott egyedül a magyar késő-renezánsz versmuzsika szépsége ellenpontozza a mindenre nemet kiáltó költői siralmat.

Kálnoky egyik verselemzésében — amelyet Szabó Lőrinc *Nem!* című szonettjéről írt — így fogalmazta meg viszonyát a múlthoz: „Mindennek, ami az emberi szív számára kedves és drága, csak akkor ismerjük fel igazi értékét, amikor jöveteletlenül elveszítettük”. Életműve korai szakaszából, tüdőbetegsége és bordaműtete valamint a háború okozta nagy veszteségek és megpróbáltatások előtti időkből származó versei sem vallanak arra, hogy fiatalsága boldogságban vagy derűben telt volna: *Az árnyak kertje* 1939-es kötete az élni-nem-tudás, az unalom, a kisvárosi környezet iránti epés undor — igaz, kissé „költőiesen”, kissé romantikusan stilizált, ifjonti világfájdalommal színezett — lírai vallomássorozata. Mégis így kezdte az ekkorra visszaemlékező, 1943-as *Férfikor* című versét: „Boldog költő voltam hajdanta én”.

A mindenkori jelennel szembeni tiltakozó elégedetlensége és a múlt messzeségében megszépülő ifjúkora ellentétét iróniával — részben a meghíusult remények fölötti öniróniával — hidalja át. A vers első öt sorát olvasva, csodálkozva kérdezhetnénk: valamikor talán tornyokat rázott meg sóhajtásának szele? Valaha vérenek piros folyója zúgott át a földeken, és kőbaltás óriások faragták sziklába képmását? Oly nagyfokú túlzások ezek, hogy a korlátlan esélyekben, lehetőségekben bővelkedő fiatalság maliciózus kicsúfolásának vehetnénk őket.

Mégis veszteségekről van szó, méghozzá visszahozhatatlanokról. Ki ne élte volna át ifjúságában azt a vak reményt és vakmerő önbizalmat, hogy még egyformán lehet sarkkutató, folyamszabályozó és szabadsághős? A remények, a naiv, ifjúkori remények elvesztését siratja a költő, ha egyelőre gúnymosolyra torzult arccal is; a „mélységből” siratja, s ez az ő esetében nem egyéb, mint a betegséggel súlyosbitott öregedés állapota, a veszteségek és a mulandóság tudata — vallásos képzetek nem tapadnak hozzá. (Bibliai vonatkozása két helyütt is van a versnek, de Kálnoky számára a Szentírás nem vallási, hanem irodalom- és művelődéstörténeti szempontból fontos.)

A tagadó módban kimondott gúnyos túlzások után a harmadik mondat kijelentő módú: „A szerelem karácsonyfája, / ahol a vágy színes gyertyái égtek, / valami messzi gyermekkorba csúszott” — a szerelmet a gyermekded örömek régmúltjába utalja, s a „valami” jelző növeli a feledés homályát, a „csúszott” ige pedig a kijelentés gunyorosságát fokozza. Ez semmiképp nem nevezhető a szerelem dicséretének. Egyelőre egy mindenből kiábrándult ember beszél.

A mondat folytatása ismét tagadó módú: „s a könny, mit értem ejtenek, / nem friss halottra, múmiára hull” — ennek mondandója vetekszik az *Oszlopszent* (1953) vagy a *Mi vagyok én?* (1978) fokozhatatlanul keserű, mégis szenttelen önkarikatúráival, ha ugyan nem olümposzi fölényű öngyalázásaival. A személyiség szinte két különálló tartományban van egyszerre jelen: egyikben a testi valóját, a „természeti” létét elrontott kreatúrának tartja, aki állandó veszélyeztetettségben és kiszolgáltatottságban él, a másikban pedig — ez a szellemi létezés tartománya — egyenrangú félként veszi föl a harcot a teremtés erőivel, melyekkel hol verseng a romlásban (*Hérosztratosz*, 1960), hol konstruktív, prométheuszi emberként (*Letépett álarcok*, 1971) teszi jóvá a teremtés botrányait. Mindig a szenvedő emberiség nevében lázadzik, átkozódik vagy tréfálkozik groteszk, „fekete” humorral. A *De profundis*nak azért van kitüntetett helye életművében, mert minden fontos költői tulajdonsága együtt van benne, pompás ötvözetben: egyszerre kiábrándult és profétikus, ironikus és tragikus, tárgyias és érzelmes, abszurd és szemléletes, hagyomány-kiteljesítő és modern, személyes és egyetemes, groteszk és magasztos. De menjünk benne tovább sorról-sorra, szakaszról szakaszra.

Az első strofa utolsó két sora egyenesen azt sugallja, hogy a vers alanya „élő-halottnak” tekinti önmagát. Ezt senki se vegye afféle „készpénznek”; hogy mely szerepet játszik el egy költő, az mindig attól függ, milyen magasabb szándékokat szolgálhat vele. Itt azt mondja, hogy halálában hiábavaló lesz az elsiratása, mert már régen nem tekinti magát élőnek, s ez iszonyúan kegyetlen beszéd saját magáról. Mégis szükség arra, hogy mentegető szavakat dadogjunk; a versnek nem is ez az utolsó kijelentése.

A második szakasz „hová lettek” bevezetésű kérdésekből áll: „Hová lettek a fiatal nők” illetve „Hová lettek a lányok”. Mindaz, ami e kérdéseket állítássá bővíti, a költőnek az ifjúságához való ambivalens viszonyát jellemzi. De micsoda irónián átcsillanó, férfiasan szemérmes meghatottsággal, s mennyi érzékletességgel! Az ellentétes hangulatú és gondolati tartalmú egységekből fölépített költeményben itt láthatjuk a legföltűnőbb kontrapunktot: a szakasz első öt sorának iróniáját a további három sor áhitata, elragadtatottsága ellensúlyozza — ugyanarról a dologról szólva.

A „szívem rózsaszín lazacszeleteit / tartósították illatos olajban” utolérhetetlen finomsággal, de a dolog természetének megfelelően valamelyes kegyetlenséget éreztetve utal a húszas-harmincas évekbeli, kisvárosi „jobb családok” lányszobáiban honos szokásokra, arra, hogy az úri és polgári kisasszonyoknak tanácsos volt gondosan „tartósítani” — melegen, de nem túlhevítve tartani — az udvarlók közeledési szándékait és persze házassági terveit. Mindez nem a tömény metafora „lefördítése” vagy akár szerény magyarázata kíván lenni; az életrajznak megfelelő szociológiai háttérrel próbálom vázolni. Kálnoky nem írja le a kisvárosi, késő-biedermeier lányszobát, az udvarlás és férjfogás színhelyét, a finomkodó gesztusokat s az elrontott szájjízú epekedést — mégis érzékeljük mindezek légkörét.

Érdemes itt földéznii Kálnokynak egy későbbi nagy versét, a *Szvidrigajlov utolsó éjszakáját* (1970), melyben Dosztojevszkij Bűn és bűnhődésének szereplőjével így emlékezik erre az életformára, mintegy három emberöltővel visszább „csúsztatva” a múltba: „a zongoraszó este a szalonban, / a whist-partik, a megejtett leányok / ölelésbe fuló tiltakozása, / sok titkos, bűnös, édes összebújás” stb. A *De profundis* nem lebbenti föl ennyire az emlékezet függönyét a régvolt szerelmi színjátékok helye és körülményei előtt, de még több iróniát sűrít az aprólékosan tárgyias képsorba. A „spulni” és a „tűdoboz” a varrogató, hímezgető, horgolgotó lányok mindennapos kényszerselekvésére utal, s megejtjük a „gardedám” jelenlétében lopva átadott, apróra hajtogatott és „tűdobozba” rejtett szerelmes levélkéket, netán verseket. A lé-

nyeg azonban a „megfőzés” és a „befűzés” kissé pesties (a húszas-harmincas években már vidéken is elterjedt) szavával fejezhető ki legtömörebben.

Ha kissé elkalandoztam is a vers megbonthatatlan metaforarendszerétől, annyiban jogosan járhattam el, hogy ebben a versben is van (mint a Szvidrigajlov-költeményben és másutt, különösen a hetvenes évek végén keletkezett *Egy magánzó emlékirataiból* ciklusban) egyféle epikai jelleg, méghozzá abból a finom iróniával átszőtt fajtából, mely a világirodalom oly sok regényében és elbeszélésében látható, ahol az író a régivágású, vidékiesen polgári enteriőröket s a bennük lejátszódó szerelmi jeleneteket örökíti meg.

Az aprólékos képek utáni három sorban hatalmasra növekvő távlatból pillant még egyszer a múltba, a régvolt szerelmeket „megszépitő messzeségbe”. Most már megdicsőülhetnek a „lányok, / akik örökké félhomályos egemen / csillagpályájukat ragyogva rótták”. Mert akármilyen elrontott és ostoba szokások nehezdedtek az ifjúkor legnagyobb élményére, a szerelemre, mégis ez volt az ifjúkor legnagyobb élménye — ez volt a szerelem.

A vers a harmadik versszakban válik jelenidejűvé. Kulcsszava: *érzem*. Ez az érzés vagy éppen gyanú (a *gyanánt* szó jelenléte megerősíti benyomásunkat, hogy valami szorongató gyanakvásának ad nevet) az életmű egyik legjellegzetesebb mondatát, a Georg Trakl emlékének ajánlott *Alkony* e sorát juttatja eszembe: „Az élet egyre haldoklásgyanúsabb”. Csaknem az egész vers ezt a „haldoklásgyanút” sejteti.

Ha az „aromat a fényreklámok zöld levében áztatom” képről megállapítom, hogy ime egy csodálatraméltó példa a *szinesztéziára*, mert a fény- és színlátás szerepét a folyékony anyagot érzékelő bőr idegei veszik át a szemtől, akkor még alig mondtam valamit e szemléltetés gazdagságáról. A spondeuszokkal méltóságossá, hömpölygővé lassított jambikus lejtésről, vagy az *eutóniáról* — „jó hangzásról” — és még sok mindenről, aminek Kálnoky a magyar líra egyik legkiválóbb mestere. Mindemellett fölrémlik a nagyvárosi fények villódzásában magányosan kódorgó valaki, a vers egyes szám első személyű hőse.

Belátom: a vers hangulata csak addig hangulat, míg szét nem elemezzük. Mégis érdemes tudni, milyen fogásokkal segíti elő a költő megteremtésüket. Van valami különös ellentmondás a jambikus verssorok játszi lejtése s az „idomtalan fejű bűvár gyanánt bukdácsolok” jelentése között. Ez azok közül a nem föltétlenül tudatosan alkalmazott költői rafinériák közül való, amelyeket Kálnoky költői ösztöne és poeta doctusi fölkészültsége oly bőkezűen kínál. S mint minden igazi költői rafinériából, innen sem hiányzik a szemléletesség realizmusa: a bűvár — aki a vers előző, emlékező szakaszai alapján a múlt „bűvára” is — szinte súlytalanul jár a tengerfenéken, s nem a szó „csetlés-botlás” értelmében „bukdácsol”, hanem mert a víz közegében a bűvár mozdulatai súlytalanabbak is, nehezkesebbek is, mint a szárazon. E „másféle közegben” haladás két lehetséges értelme önnön szemléletességén túl: 1. a jelenben kallódónak, talajtalanoknak érzé magát a költő; 2. a múltban csak bukdácsolva haladhat az emlékezet.

Hosszan sorolhatnám azokat a Kálnoky-verseket, ahol a képrendszer a víztömeg sodrásának, áradásának vagy homályos mélyének megjelenítésére épül. Ennek életrajzi alapja most mellékes (az egri származású költő versenyűszó volt diákkorában), de hallatlan leleménygazdagsággal „fűrdeti meg” a dolgok fogalmát ebben az őselemben. A *De profundist* írva nem kevesebbszer, mint négy ízben él ezzel, méghozzá mindig más összefüggésben: „vérem piros folyója”; „a fényreklámok zöld levében áztatom”; „a múlt mélytengerében”; „a képernyőn úszó lepényhal-arcok”.

Mint a versben összesen tizenkétszer, itt is áttér egy másfajta képrendszerre. Mintha egy matematikus ugyanazt a számtani műveletet — még mielőtt a végére ért volna — áttenné egy másik számrendszerbe, s úgy fejezné be, hibátlan eredménnyel. (Ha ez számtanilag abszurd, költőileg csak annál inkább kapóra jön a hasonlat.) A művelet mindenképp ugyanaz marad: a „Mikor” hívószóra most kapjuk a választ. Az ide érthető „akkor” vagy „olyankor” után meglepetésként következik az „érzem, hogy árnyékomb alattomban leválik két sarkamról...” Az előzményekkel csupán a *mondattani logika* fűzi ezt össze — meg a *költői* képzeletünk

visszaszökken a „fényreklámok” realiztikusabb színhelyére (azoknak van „árnyékuk”), hogy támpontot leljen az újabb ugráshoz. A megmagyarázhatatlan értelmű, de felkavaró hangulatú képhez érkezve jócskán szükségünk is van erre. A „múlt mélytengerében bukdácsolás” nyomán talán jogos ezt mondanunk: 1. a tudat, az emlékezés igyekezete ellenére, jóvátehetetlenül elszakad a múlttól; 2. a személyiség elidegenül önmagától azáltal, hogy önnön ifjúságától eltávolodott. Az árnyéket egyébként a régiék léleknek vélték; az, hogy itt az árnyék elhagyja a testet, kicsit a meghalásra utal; a fiatalság elvesztése többé-kevésbé valóban annyi, mint meghalni.

Megint minden külsődlegesen látható összefüggés nélkül következik a költői képekben rendkívül gazdag életmű egyik legnagyobb gyöngyszeme: „érezem, / nem vár többé az alkalom / nyihogva, fölkantározottan”. Ez a mondat a magyar irodalom egyik legszebb mondata. Nemcsak önértéke, hanem helyi értéke is rendkívüli. (Akárcsak Petőfi, József Attila és a többi nagyjaink úgynevezett kegyelmi pillanatainak.) Ha az előző versszakokban főképp önironikus túlzásokkal mondta el, hogy a boldogulás lehetőségeiről sorra le kellett mondania, akkor itt éles ellentétként a szépséget és a reneszánsz vagy éppen pogány, ősi életörömet búcsúztatja el mindörökre a tündökletes metaforával. Micsoda ellentét a „nem vár többé az alkalom” lemondása és a „nyihogva, fölkantározottan” harsány életöröme között! A hangutánzó szó (mely helyett a „nyerítve” elképesztően rosszabb volna) szinte ujjong, s különös módon a „fölkantározottan” is milyen vérbő és kalandos, tette készséget sugárzó! A fiatalságot itt az egész emberiség egészségesebb és ifjabb korába helyezi vissza — óriási történelmi távlata van a képnek.

A befejező szakasz „közéleti” versként is ünnepelhetővé teszi a *De profundis*: lesújtó vélemény a világról, mindarról a társadalmi és világpolitikai állapotról, melyet a telekommunikációs eszközök — ifjúkorában a rádió, napjainkban a képernyő — rossz közérzetünk forrásaiként hozzánk közvetítenek. Felvonultatja a század jól ismert diktátor-arcait, a leghírhedtebbeket, nem állhatja meg, hogy ki ne csúfolja független szellemű citoyeni magányának és undorodásának okozóit. E gúnyolódásban van valami gyermeki báj — ez megint a költői rafinéria eszközeül szolgáló, termékeny ellentmondás, hiszen már az első szakaszban óriási távolságot éreztetett a gyerekkortól, s az ifjúkori szerelmeket is oda utalta vissza. Nem kevésbé karikírózók, de talán még érzékletesebbek az akváriumhoz hasonlított képernyőn úszó „lepényhal-arcok” és „elvitöröző fülek”, a világdiplomácia reménytelen közhely-jelenségei.

Mindez „egyre tűrhetetlenebb” s a „koponyán belüli omladékok” — ez a metafora az emlékezet romjaira és más tudatbeli katasztrófákra vonatkozik — „egyre jobban riasztanak”; elviselhetetlen lelki közérzetről vall. A gondolatritmus tovább fokozódik a harmadszor is kimondott *egyre* szóval, de az „Egyre többször állok meg, és tünődöm / hamuba irt betűk fölött” mondatban, mintha engedne a feszültségből, s inkább valami sztoikus, remetei „tünődés” helyzetében láttatná a beszélőt. Van is egyfajta katasztrófa *utáni* a „hamu” szó hangulatában. Ráadásul a „hamuba irt betűk” a könnyű szellő enyészetére bizottak — mintha nem is akarná, hogy értsék szavát, azt már nem érdemli meg a világ, amelyet itthagyt.

Az utolsó mondat fölteszi a koronát a költeményre. Önmagában álló szépsége mellett hatalmas művelődéstörténeti fedezete van. Nekünk, magyaroknak, először Csontváry Magányos Cédruza jut először eszünkbe a bibliai „Libánusfáról”, csonkán meredező ágaival, térdre rogyott, felnyújtott nyakú szarvashoz hasonló tövű törzsével, roppant gyökérzetével, fenséges koronájával. Németh Lajos írja Csontváryról: „Nagy magányos volt, mint a széllal és nappal társalkodó cédruza, e lidérces lobogású önarcképe”. Más helyütt: „(...) a saját magát, a festőt jelképező fák életfává, a festő által istenített természet mitikus szimbólumává nőttek”. Mindebből — amellett, hogy a versben is a magányosság jajszava hangzik föl — most különösen az *életta* mitikus fogalma fontos: ebben a metaforában kiáltja ki egyenlő érvénnyel az élet keservét és apoteózisát. A „Ha nincsen fültnanú” nem csupán azt a büszkeséget fejezi ki, hogy mások füle hallatára egy önérzetes ember nem jajgat, hanem azt is, hogy agyonmanipulált korunkban nincs, aki megértené ezt a jajszót. (Kálnoky kortársai közül még Nagy László irt nevezetes verset a Libánusfáról, *Seb a cédruson*

címmel, s ennek ugyancsak az a mondandója, hogy az életfa sebei az emberiséget képviselő költők és más kiválasztottak sebeivel azonosak.)

Kálnoky különleges erényei közé tartozik a nagy mozdulatú, heves kisugárzású és erős zenei leütésű verszáras. A *De profundis*nak az a végső gondolata, hogy a költő megfejthetetlen, titokzatos jelet hagy magáról utókorának egy háborúkkal, diktatúrákkal és egyéb szörnyűségekkel terhes korszakból, több nevezetes verse végén megjelenik (*A vár, A kapu, Az elsodortak, Hűség* stb.), de a most elemzett költemény szimfonikus erejű zárására alighanem az 1975-ös *Mélytenger* dupláz rá a legnagyobb művészettel. Ez a mindössze tizenkét soros, szinte miniatűr vers több ponton is hasonlít a *De profundis*ra. A „magányos arcomat a fényreklámok zöld levében áztatom” képre például emlékeztet a „Fölkelek és lenyugszom fényreklámok éjében s hajnalában”, s nem csupán a „fényreklámok” mindkét helyen birtokos jelzőként használt szavának megismétlődése miatt. Hanem mert hangulata ennek is, annak is az a különös, lebegő állapot, mely idegenszerűséget, otthontalan bolyongást, égitestszerű bolygást éreztet. A verszárások összevetése még érdekesebb:

Ha nincsen fültanú,
egyre gyakrabban hallatom
a megcsonkított cédrus jajszavát.

és:

s fölhangzom egy raktár mélyén, a néma
pamutbálák között érthetetlen sikoltás.

Ez Kálnoky — hogy is mondjam csak? — „legkálnokyasabb” hangja, noha még sok jellegzetessége összetéveszthetetlen, például a szatirikus hanghordozása vagy a szerelmi elutasítás költői kivédése — és így tovább.

Vessünk még egy átfogó pillantást a *De profundis* egészére. Láthatjuk a szerkesztés mesterfogását: a hibátlan rendet, a szeszélyes szökkenések ellenére, nem csupán versszakról versszakra, hanem a szakaszokon, sorokon belül is. Összefogja e négy, nem egészen egyforma terjedelmű versszakot az építkezés módja: az első szakaszban tagadó mondatok sorjáznak, a másodikban kérdőek, a harmadikban az „érzem” szóval kifejezett gyanút sorolja kijelentő módban, a negyedikben pedig az „egyre” szó vezeti be az elviselhetetlen közérzet különböző fokozatait, s a záró képben is megismétlődik ez a szó. A mindvégig jambikus lejtésű és különböző hosszúságú sorokat váltogató vers két, megközelítőleg egyforma terjedelmű nagyobb egységre bontható: az első két szakaszban a múlttól, a második kettőben a jelenről beszél, de mindkét rész záró mondatában az időtlenségig tágitja képzeletünket: először az „örökké” határozóval és a „csillagpályák” galaktikus képzetével, majd a történelmi mélységből felhangzó és így időfölöttien visszhangzó jajszóval, az egyes szám első személyben megszólaltatott életfa szuper-szinesztéziájával.

Életművek százai halmozódnak az irodalomban hiábavalóan azért, hogy ilyen maradéktalanul kimondassék az egész élet s az élet egésze. Kevés, nagyon kevés vers van, amely ennyire fontosat mondana napjainkban szerelemről, politikáról, s ennyi mesterségbeli tudást párosítana a legmélyebbről feltörő érzésekkel.

Simone Martini: L'incontro col figlio

Befutottunk

*benne vagyunk az irodalmi lexikonban
megjelentek a válogatott verseink
fiatal nőknek dedikálunk könyvnapon
előadunk fölolvassunk*

mi jöhet ezután?

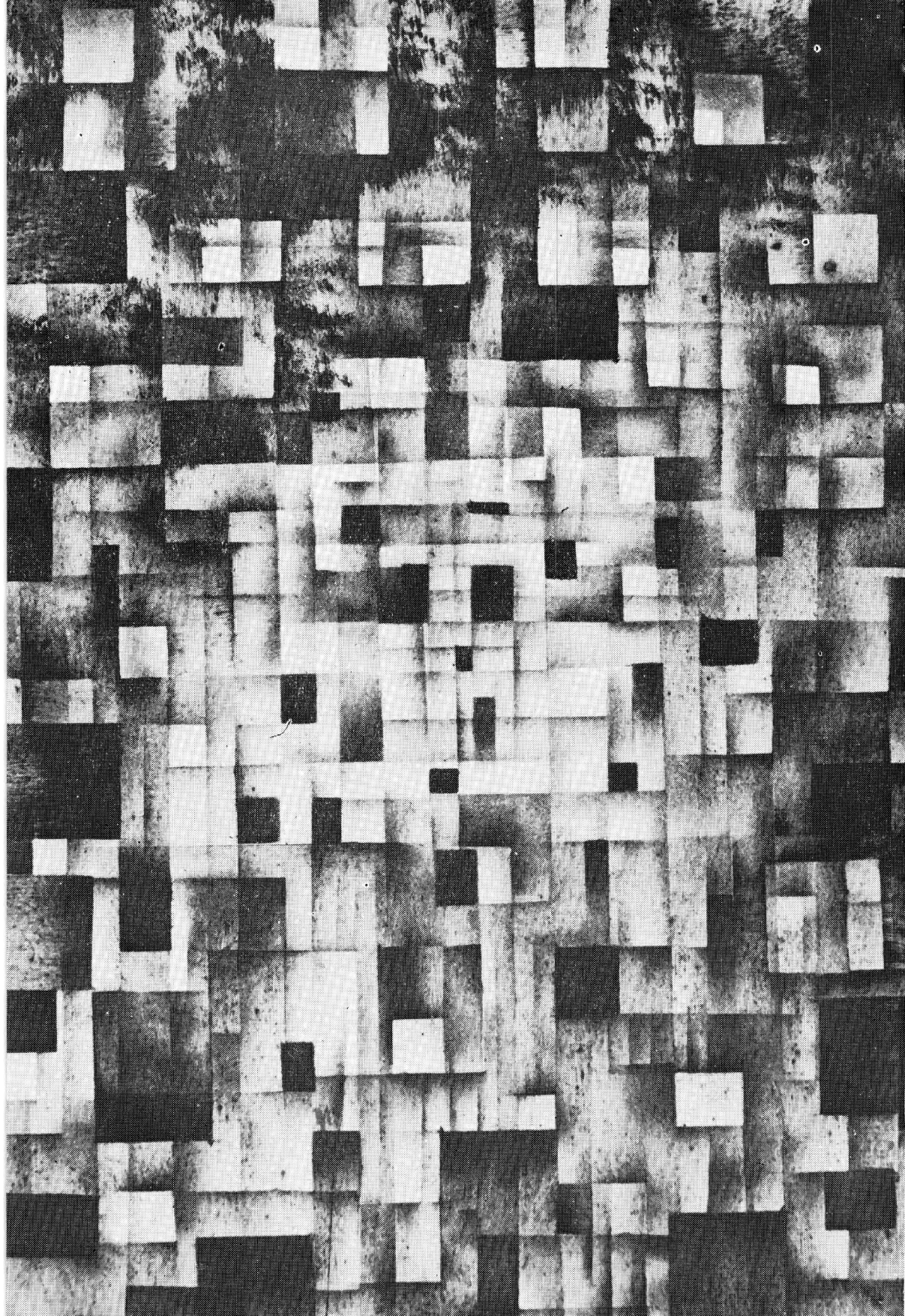
*kultúrmisszió idegen fővárosban?
a legmagasabb állami kitüntetés?
buddhista kolostor? lótuszülés?*

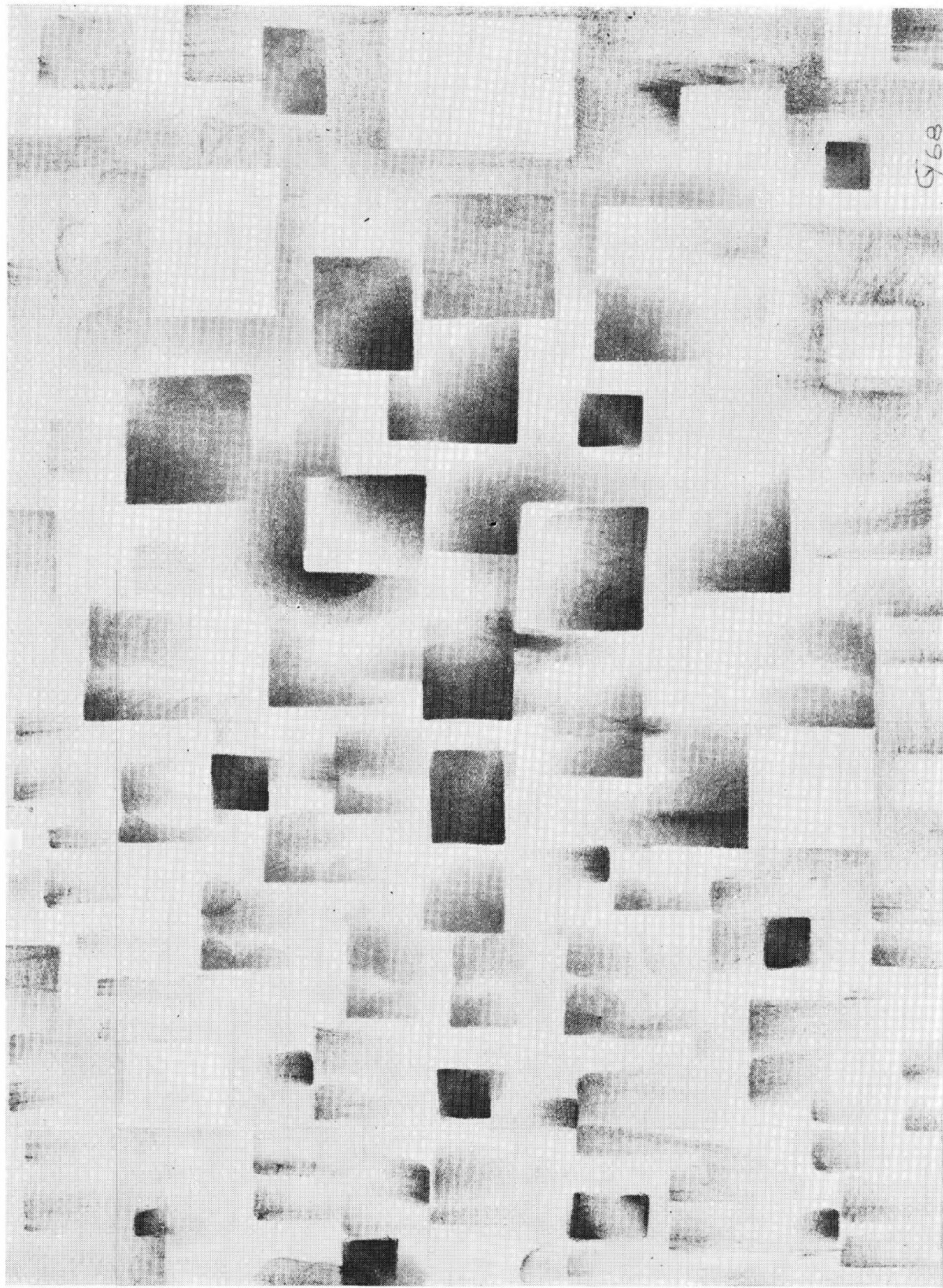
*anyám megőrizte első hosszúnadrágomat
első megjelent versemet
első szerelmem fényképét
kicsi öregasszony a hálószoba tükreben
egy elegáns lesült fiatalos férfival
akit majdnem megöl a szégyen*

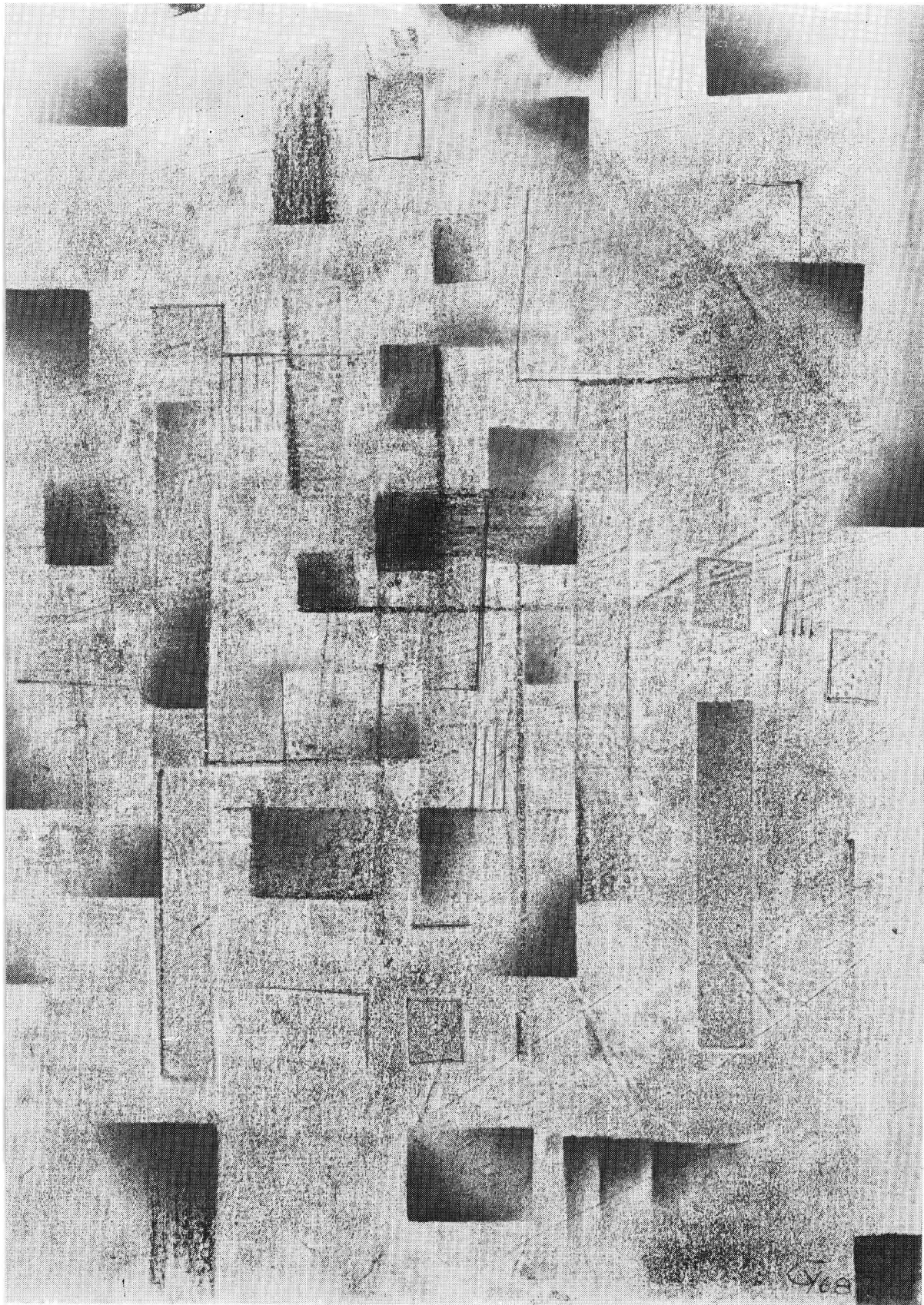
Századvég

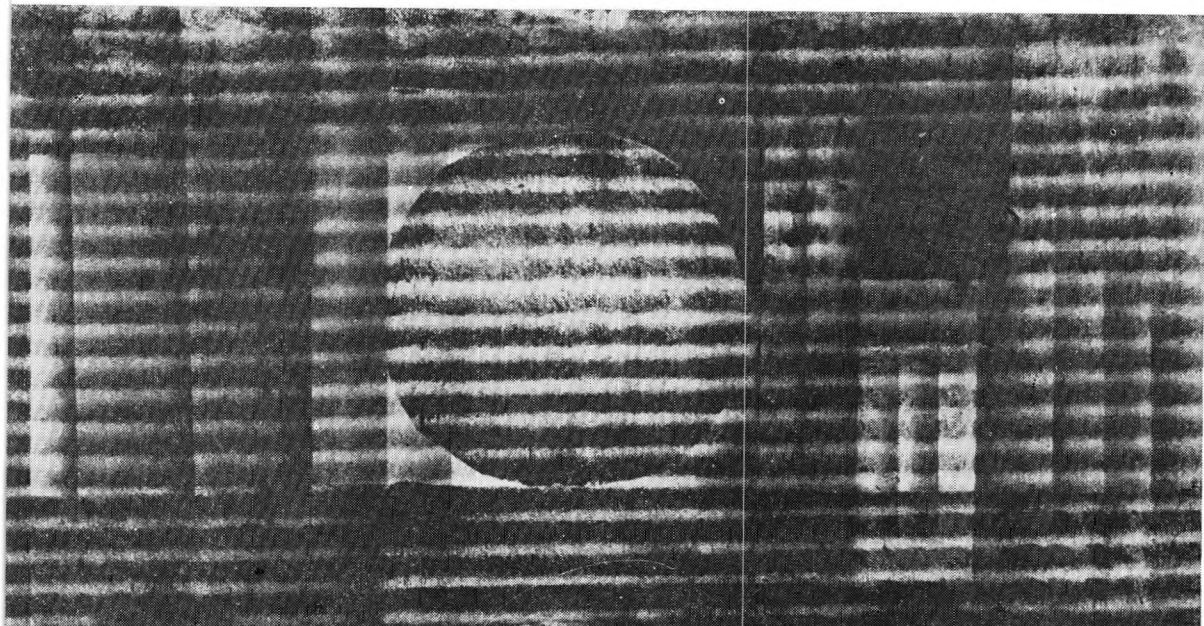
*Húsz évet nem lehet büntetlenül
Mindnyájan kissé paranójásak vagyunk
s kiki magányos édenjében tüntetően
otthonatlan A verseinknek száz-
százötven év előnyt adott Pound
Yeats Breton Benn Vallejo Neruda
Az életünkben már nem érzük magunkat utól
Két évtized és a századnak vége van
Nem volt „nagy” Azt hisszük szürke volt
De benne éltünk irtunk voltunk gyerekek
ezt nem veszi el tőle semmi lexikon
És amit büntetlenül nem lehet
a rosszat benne mi követtük el*

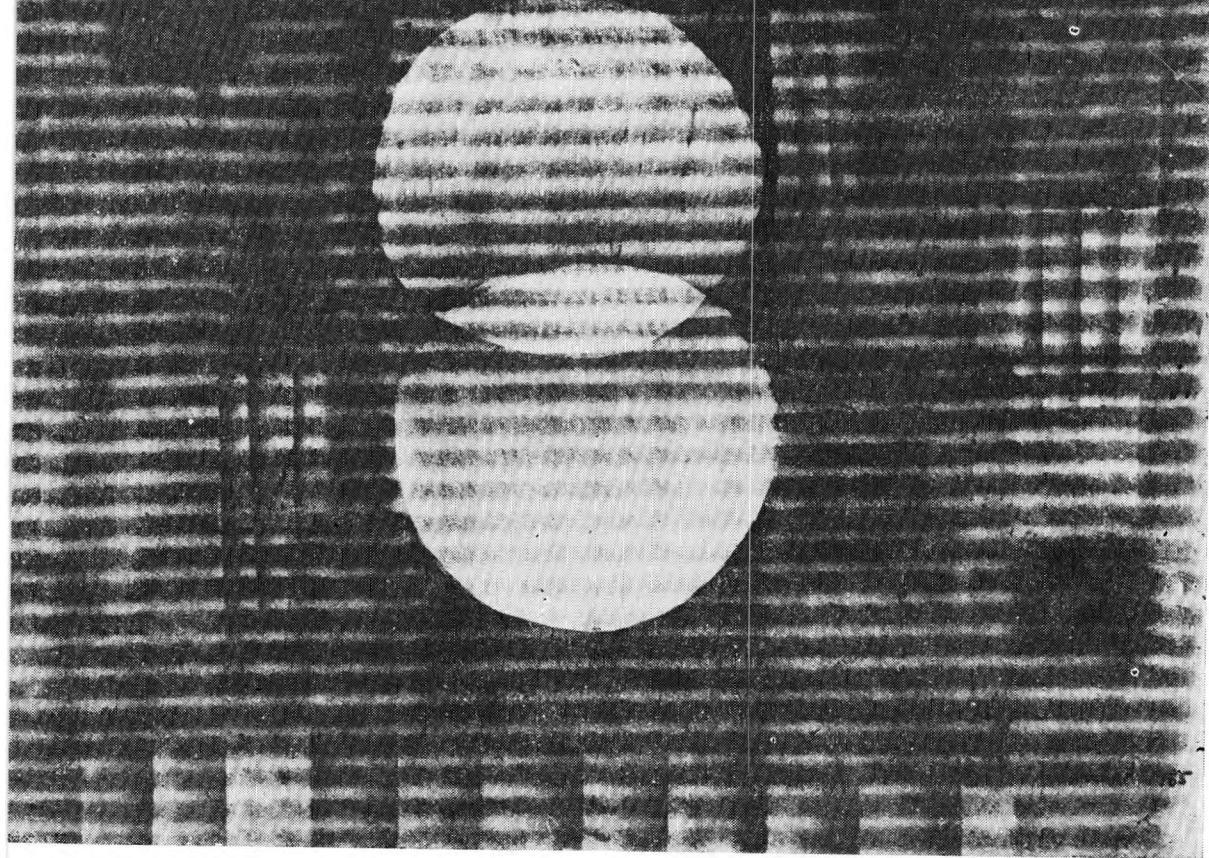
(USA, Mahopac)

GYARMATHY TIHAMÉR ÉLETMŰVE

– A Mücsarnokban rendezett kiállítás megnyitója –

Az életmű-kiállításokban mindig van valami megrázó és valami kétséges. Megrázó, mert egyszerre az egészet láthatjuk, mert a művész nemcsak a művét teszi ki közszemlére, hanem voltaképpen saját magát is. Éppen ezért van valami kétséges is benne. Arra kényszerülünk, hogy egyszerre az egészet megítéljük, holott hiába van együtt minden, vagy legalább a legfontosabb, nem vagyunk rá igazán felkészülve, a megítéléshez ugyanis távlat és idő is szükséges.

A jelen kiállítás különösen paradox helyzetet teremt. Akkor jó egyben látnunk az életművet, ha a részletekről, az egyes állomásokról folyamatosan információt kaptunk, magyarul, ha a közönség korábban is kiállítások során találkozhatott a művésszel, képet alakított ki róla és most az ismétlés erősítő hatásával szemlélheti az egészet. Gyarmathy Tihamér esetében azonban sajtóságon egybeesik a bemutatkozás és az összefoglalás.

No persze a barátok és a hozzáértők, a művészi élet belső körei mindig tudtak róla, mindig is számontartották a magyar képzőművészet újító egyéniségei között. Voltak kiállításai is, de semmiképpen sem azon a szinten és azzal a folyamatossággal, ami a műnek kijárt volna.

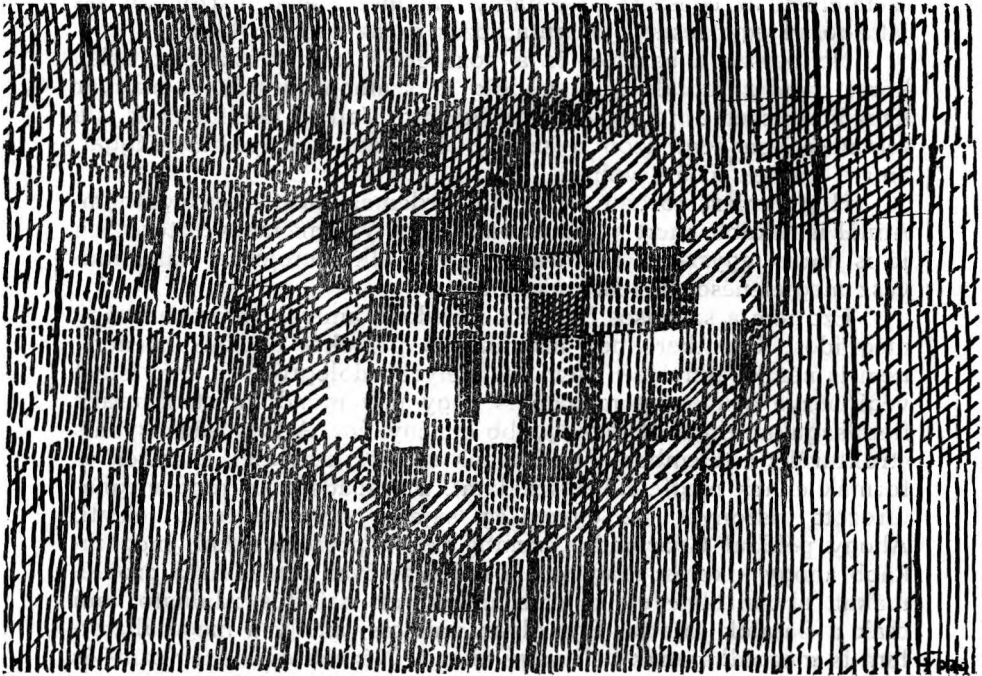
Hogy miért történt így, nem érdemes most boncolgatnom. Annál is inkább, mert végül is van benne valami megvesztegetően jó is, mivel egyszerre és váratlanul egy alkotóerejében fiatal művész megjelenésének lehetünk tanúi.

Ezt nem a szokásos bókként mondom, amivel korombeli vagy még idősebb embereknek akarunk jó perceket okozni: istenem, nem is néz ki annyinak. Nem, itt mélyebb dologról van szó. Ismét végignézve a képeket magam is hogy úgy mondjam strukturális fiatalságukat éltem át legnagyobb élményként. A fiatalság ugyanis strukturális értelemben a problémák sajátos kezelését, a színek és formák ennek megfelelő használatát, a szabadság és rend meghatározott viszonyát, az egyéniség sajátos érvényesítését jelenti. Ahogy például Gyarmathy szembe néz a problémákkal, még inkább ahogy kikeresi magának a művészetével ábrázolható problémákat, abban olyasféle jó értelemben vett naivitás található, ami csak a fiatalok sajátja. Egy olyan naivitás, amely a megoldhatatlant is megoldhatónak véli vagy akarja. Nézzük csak még szín- és formarendszerének minden többértelműsége, többdimenzióssága mellett is érvényesülő tisztaságát. Olyan művészi és emberi magatartásra mutat, amely az életkortól függetlenül szüntelenül ma-

gában hordja a kezdés, a nyitás, a feltárás és az elindulás megújuló igényét.

Amióta Gyarmathy Tihamér rátalált a maga kimunkált egyéni stílusára, sokat változott körülötte a művészi közvélemény. Akkor sokkal több ember számára tűnt tevékenysége istenkáromlásnak, társadalmunktól idegen avantgardizmusnak, ma olyanok is szaporodó számmal akadnak, akik klasszikus, sőt hagyományörző mestert látnak benne, akármilyen előjellel. Az életmű közben gazdagodott, de Gyarmathy – következetes művész lévén – megmaradt önmagának. Mindkét megítélésben van igazság, és éppen ezért mélyebben vizsgálva egyik sem igaz. Az igazság az, hogy Gyarmathy benne él korában, de saját törvényei szerint, divatoknak lehetőleg alá nem vetve mondja a magáét. Ez adja értékét, ez adja a pillanattól független maradandóságát.

És ezért öröm mindannyiunknak, szakembereknek és érdeklődőknek, kultúrpolitikusoknak és művészeknek egyaránt, hogy munkásságának legjavát így együtt láthatjuk.

Hazatérés

*tanúsítja e papír:
gyerekkorunkat rendben visszahozzuk
beleértve a kokszolható játékbabákat
a sötétben vacsorált krumplit*

*az eső
mely telesírja tülkénk üvegét
s a veszteglő ellenvonatot kifényesíti
Villányban szőlőt szemelget
gyönggyel veri a mandula kabátját
a lepusztult falvakhoz kristálykápolnát ragaszt*

*szerelmem ez már Magyarország
folyók korbácsa suhog
felhasítva lüktet a térkép
a talajszelvényben vesztes néptörzsek dideregnek
avarok kunok magyarok*

*lángban az idő tornyai
szomorúságunkat
alávetjük a vámkezelésnek*

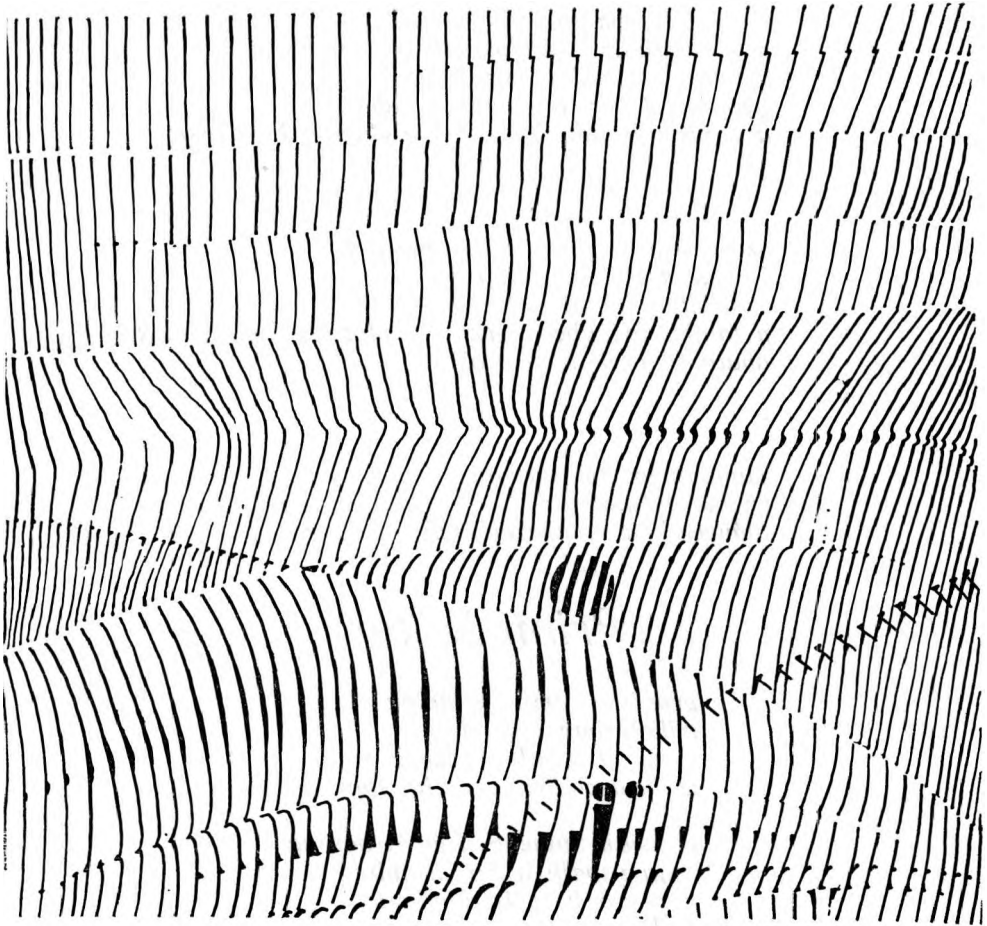
Primitív kor

*primitív korra gondolok
trikolórban angyalok
nem jut minden házhoz el
a Deutsch-Französ'sche Jahrbücher*

*Kossuth Sumenban étlen borong
faggyúsodik a birkacomb
a benső harc is elbukott
farkas szaglontja Avramot
nem jut minden házhoz el
a Deutsch-Französ'sche Jahrbücher*

*Ady Brancusi kultúr-szkizma
lábunkon negyvennyolcas csizma
nem jut minden házhoz el
a Deutsch-Franzö's'sche Jahrbücher*

*az nyeri a francia sakkot
ki vezért áldoz nem parasztot
század emelkedik lehull
játszik a gyerek nem tanul
nem jut minden házhoz el
a Deutsch-Franzö's'sche Jahrbücher*

Diófának három ága

*Micsoda dal zúdul a széllel?
Fenyőrobaj zúdul a széllel.
Vadlibahang zúdul a széllel.
Sültöl* Gergely – zúdul a széllel.
Hej, egyikünk oltár elé,
hej, másikunk oltár mögé!*

*Iszonyú nagy az én családom.
Kezdem a kúnon? Vagy a jáson?
Kössem a kalocsai rácon?
Rekesszem – szabad-e – a svábon?
De ha számon ének gyullad,
igazából m a g y a r u l csak . . .*

*Lám, ugyanegy a hold, ha feljön,
Boszniában vagy Celldömölkön,
s a zord angyalú Csángótöldön
csakúgy, mint a tehér Lapptöldön.
Fújjad, Gergő, járjad húgom,
páva lép a gyalogúton.*

*Hej, ami teher, viselődik.
Hej, ami pulya, nevelődik.
Hej, ami átok, leverődik.
Hej, ami ének, elvergődik.
Hiába bűn, szurdok, mezsgye:
ne rij, Anna – járjad egyrel!*

Bogumil zsoltár

*Elcsukló klarinétzokogásban,
túlfült szaxofon parazsában,
vacogok szuronyt-szögezz-lázban,
gyönyör tipor gyémántpatásan.*

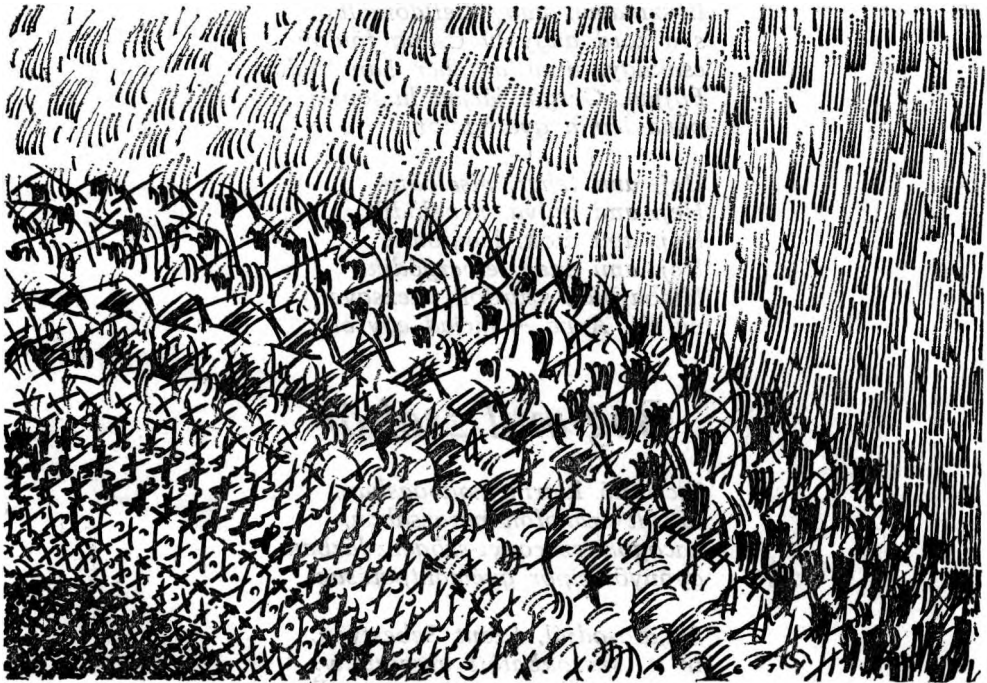
*Sugarasodjál, Szent Sebestyén,
te is, szurokbafojt keresztény,
fuss tűzből tűzbe, kocsmacsillag:
lobog a zindely, s künn – kopóhad . . .*

*Sültöl: furulyázik; csángómagyar nyelvjárás

*Zsindely leszakadhat,
vénám kifakadhat,
a Nap elakadhat,
de a dal, a dal, a dal,
a dal el nem apadhat!*

*- Gyöngyöm, gyönyörűm, tiszta vizecském,
csillagzománcom, kenyerecském,
kikeletsikolyú árva fecském,
jaj, mézmosolyú levelecském:*

*hát most micsoda pallosokkal,
miféle vérttel, vad vasakkal,
miféle szutykos fegyverekkel,
s milyen fajtiszta vérebeikkel...?*

KÉPZŐMŰVÉSZETI KRÓNIKA

PÁRIZS—MOSZKVA 1900—1930

Ezen a nyáron, az 1977-ben rendezett Párizs—New York és a tavalyi Párizs—Berlin kiállítás folytatásaként és záró akkordjaként került megrendezésre a Párizs—Moszkva tárlat a Beaubourg-ban, Párizs népszerű modern múzeumában, ahogy a Georges Pompidou Művészeti és Kulturális Központot az egyik határoló utcáról a népszerű elkeresztelte. Ezúttal is hatalmas apparátus készítette elő a kiállítást, mely az év legjelentősebb modern művészeti eseményének számított.

A nagy gyűjteményes bemutatót az évek során több kiállítás előzte meg, amely a közönséggel az orosz és a szovjet művészetet ismertette meg. Így az 1974-ben rendezett „A Szovjetunió és Franciaország; egy hagyomány nagy pillanatai”; 1979—77-ben „A romantika orosz festészete”; a következő évben két tárlat is: „Realizmus és költészet az orosz festészetben 1850—1905” és „Renoirtól Matisse-ig; a szovjet múzeumok 22 remekműve.” Ehhez járult még az 1975—76-os Majakovszkij-kiállítás, a nagy gyűjteményes Malevics-kiállítás tavaly, a művész születésének 100. évfordulója alkalmából, s ezt követően tudományos ülés-szak munkásságáról, melynek dokumentumai ez év nyarán láttak napvilágot, majd az 1979-es „Kandinszkij — a szovjet múzeumok 30 festménye” című bemutató zárta a sort.

Ilyen előkészítő munka után, valamint a francia és a szovjet specialisták szorgos tevékenységének eredményeképpen impozáns kiállítás nyílt meg, mely bemutatta a két ország kulturális életének alakulását e század első harminc esztendejében, különös tekintettel a kölcsönös kapcsolatokra és a kölcsönhatásokra. Több, mint 2500 műtárgy és dokumentum szolgáltatta ezt a célt: képzőművészeti és irodalmi művek, építészeti tervek és vázlatok, fotók, poligráfiai termékek, a design, az iparművészet alkotásai és az agitprop, a lenini monumentális propaganda céljára készített művek. Az irodalom és a képzőművészet e korban is együtt élt és jelentkezett, s a kiállítás is ennek megmutatására törekedett, azzal a megszorítással, hogy míg a képzőművészetnek létformája a kiállítás, az irodalom bemutatása meglehetősen körülményes, hiszen a vitrinbe tett könyv még nem reprezentálja azt a szellemiséget, melyet képviselni hivatott. Ennek pótlásául ezúttal is diorámák szolgáltak: a bemutatott képek, a beolvasott szövegek voltak hivatva annak a légkörnek az érzékeltetésére, amelyben a művek keletkeztek s amelyet maguk is segítettek formálni.

Az időszak nem szűkülöködik eseményekben. Az 1905-ös oroszországi forradalom, az 1914—18-as világháború, az 1917-es Nagy Októberi Szocialista Forradalom és az első szovjet állam létrejötte: mindegyik korszakformáló tényező. S ha csak a szorosán vett képzőművészetet nézzük, sem más a kép: hiszen Franciaország ez időben a fauves és a kubizmus hazája, míg Oroszországban — részben francia, német és olasz hatásra, de 1914-től kezdve már a világtól elszigetelten, saját önelvűségétől vezetve — ekkor alakult ki előbb a rayonnizmus, majd Malevics szuprematizmusa és Tatlin konstruktivizmusa, Rodcsenko és El Liszickij oeuvre-je, melyeket a világ közvéleménye csak az 1922-ben rendezett első berlini szovjet kiállításon ismert meg. Ezek az évek mindkét országban a művészet rohamos mozgásának az éveit; s ha az indító lökést kétségtelenül a 19. században nagyszerű műveket produkáló, az egyetemes művészet központjává emelkedő francia art plastique adta is, a 20. század tizes, húszas éveire vele

egyenrangú központtá nőtt az oroszországi is, ahonnan azután a huszas évek elején a művészet értelmezésének olyan gondolatai sugároztak szét, melyek az egyetemes művészetet megtermékenyítve, közel fél évszázad múltán napjainkban gyümölcsöznek. A párizsi bemutató épp ezért nagy jelentőségű: alakulásában, formálódásában mutatja, előbb egymásrahatásában, majd egymás melletti párhuzamosságában e két nagyszerű művészeti központot a század elejétől a harmincas évekig.

*

A 19. század orosz életére a viszonylag gyors iparosodás és a nagyvárosok, elsősorban Pétervár és Moszkva szerepének erősödése volt jellemző. Az értelmiség gondolkodását elsősorban az irodalom: Dosztojevszkij, Mereskovszkij, Tolsztoj és Csehov művei befolyásolták. Mellette igen nagy szerepet játszott a zene (az Ötök), a színház és a balettművészet. Jellemző az értelmiség tevékenységére a fáradhatalan útkeresés, az újat-kívánás. Az orosz művészeti életet felfokozott, kiélezett „ideologizmus” jellemezte, mely a tudományosan általánosított történelmi tapasztalatban (a Herzen és Bjelinszkij eszméin nevelkedett Csernisevszkij materialista filozófiája) vagy épp ellenkezőleg, a világ misztifikált bemutatásában (Nietzsche eszméitől a neomessianizmusig) jelent meg. Ebbe a kulturális mezőbe illeszkedett a Vándorkiállítási Társaság alkotóinak a fellépése (1870), majd mind intenzívebbé váló tevékenysége. Az akadémizmus epigonizmusa ellen folytatott küzdelemben gyarapodott hatásuk, s műveik egyre inkább a reform (1861) után kialakult életet tükrözték.

Ezen a talajon indult meg a képzőművészet (s vele egyidejűleg az irodalom, de ennek alakulását itt nem részletezhetjük) mind rohamosabbá váló mozgása. 1890-ben alakult meg Péterváron az a művészeti kör, amelyből kinőtt „A művészet világa”: művészek társasága, kiállítási szervezet, és 1898-tól fogva folyóirat is; vezetője Alexander Benois, legnagyobb hatású tagja Szergej Gyagilev. A csoport mind működési idejét tekintve, mind célkitűzésében és történelmi jelentőségében a Paul Sérusier szervezte, Maurice Denis, Pierre Bonnard, Edouard Vuillard fémjelezte nabis-khoz hasonlatos. „A művészet világa”, melynek Benois mellett jelentős tagja volt Leon Bakszt, Dmitrij Filozsofov, a moszkvai Szerov és Korovin, 1896-ban rendezte első kiállítását: ezen az Abramcevo-i műhelyből kikerült fazekas-árakat, Jelena Polenova himzésterveit, Tiffany és Lalique üvegeit, Rivière metszeteit, Puvis de Chavannes, Degas, Monet képeit, Brangwyn és Whistler, továbbá Böcklin és néhány müncheni festő alkotásait mutatták be. A tárlat anyagának összeállítása jól mutatja a csoport érdeklődését is: nem merült ki a szorosan vett képzőművészetben; legalább ilyen nagy volt a hajlandósága az iparművészet, a díszítőművészet alkotásai iránt. 1898 októberében pedig megjelent „A művészet világa” folyóirat első száma; ebben a kör vezetői kifejtették nézeteiket. Igen nagy szerepet játszott a csoport tevékenységének alakításában Gyagilev, a később világhírnévre emelkedett orosz balett impresszáriója, aki sokat tett az orosz művészet széles körű megismertetéséért külföldön, gyűjteménye pedig, amely a modern művészet legújabb irányait foglalta magába, odahaza fejtett ki nagy hatást. A modern orosz művészet fejlesztése katalizátorának tekintette a balettet, mely az élet és a művészet egységéről hirdetett művészi ideál legteljesebb megvalósításának látszott: mozgás, zene, kosztüm, színpadterv és táncosok olvadtak egységbe egy vizuális egész, egy teljes, harmonikus illúzió realizálásában.

Innen indult a kiállítás: a francia és az orosz szecesszió egybevetése, egymás mellé állítása, Bonnard Földközi tenger című, Ivan Morozov házának előcsarnoka részére készült hatalmas triptichonjának a bemutatásával, körülötte egy párizsi enteriőr, benne Hector Guimard-nak, a francia szecesszió kiemelkedő mesterének, a Castel Béranger tervezőjének és építőjének pompás körtefa bútorai-val s vele átellenben egy moszkvai enteriőr, Fedor Sektel alkotásának, Rjabuskin egykori házának (ma Gorkij-múzeum) a fotóival, korabeli ruhákkal és edé-

nyekkel: ez a kép fogadja a belépőt. S a kor alkotásai között szerepelnek Vrubelnek a korabeli kritikusok soraiban annyi megbotránkozást keltett képei: a Pán, a Hattyú-királylány, Az elrabolt démon — Lermontov Démon című elbeszélő költeményéhez készült átköltései közül az egyik —, valamint Abramcevből készített kerámia szobrai. Vrubel törekvései jól illeszkednek „A művészet világa” fiataljainak aspirációihoz: a régi, akadémikus elképzelések elhagyásával új szintézist kívánt teremteni a szín és a forma érzéki kifejezésével, s ezeknek dekorativitására építve alkotta meg a maga illuzórikus képi világát. Oeuvreje kívül áll minden iskolán: a „modern stílushoz” — értsd: a szecesszióhoz — kapcsolódva, szimbolikus elemeket vezetett be művészetébe, melyet a minden ország szimbolistái által kedvelt mitológia és népmese is inspirált. Művészete igen nagy sikert aratott az 1906-os párizsi Őszi Szalonon, ahol képei a legnagyobb termet kapták, s a kritikusok, akik az orosz mesék csodás világát érezték ki belőlük, Gustave Moreau és a brüsszeli Wiertz műveihez hasonlították azokat. A gyorsan jött siker azonban épp ilyen gyorsan el is múlt: Vrubel művészetének jelentősége, kitűnő alkotásai — köztük a kijevi Cyrill-templom csodás freskói — hamar feledésbe merültek.

*

A francia művészet egyre szélesedő hatásában, amelyet jelentősen elősegített a múlt század végén megkötött orosz—francia egyezmény, igen jelentős szerepet játszottak — akárcsak a francia—német hatásokban — a műgyűjtők, valamint az „Aranygyapjú” és a „Káro-Bubi” kiállításai. A gyűjtők közül is kiemelkedik Szergej Scsukin és Iván Morozov. Vagyonuk a gyors orosz iparosodásból származott, s a modern francia művészet alkotásait gyűjtötték. Morozov gyűjteménye 135 képből állott, főként az impresszionisták, de Cézanne és a nabis-k műveit is tartalmazta, s több műve volt Picassótól és Matisse-től is. Scsukinnak 1914 előtt 221 képe volt, köztük 54 Picasso, 37 Matisse, valamint 20 Derain. A fő helyet Matisse művei foglalták el. 1909-ben rendelte meg tőle villája számára azt a két monumentális pannót, melyek Matisse e korszakának fő művei: A táncot és A zenét. Amikor a képeket elhelyezték a műgyűjtő házában, maga Matisse is Moszkvába utazott: ekkor ismerkedett meg közelebbről az orosz ikonokkal, amelyek igen nagy hatást gyakoroltak rá.

A Párizs—Moszkva kiállítás egyik jelentősége, hogy bemutatta az orosz művészet 1910 körüli, viszonylag kevésbé ismert és kevésbé méltatott, de nagyon fontos korszakát: ez az időszak készítette elő, szellemileg és formailag egyaránt, az 1912-től kibontakozó avantgarde-rohamot. Az „Égszínkék rózsá” nevű, a francia fauves-ok, valamint Vrubel és Borisz-Muszatov művészetének hatására alakult csoport orgánusaként, az „Aranygyapjú”-nak 1908-ban és 1909-ben rendezett három kiállítása, majd a „Káro-Bubi” cézanne-ista csoportjának a kiállításai — ezek egyikén szerepelt először Kazimir Malevics is — a francia hatás közvetlen és közvetett eszközei voltak. Camille Gray könyvében pontosan kimutatja, melyik francia, melyik orosz művészre hatott. Számunkra azonban ezúttal fontosabb, hogy ezeken a század első évtizedében rendezett kiállításokon érett be az orosz—szovjet avantgarde nagy nemzedéke. A párizsi kubizmus, a német expresszionizmus és az olasz futurizmus 1909—10 körül ért el Pétervárra és Moszkvába. Hatásukra azonban nem ezen irányzatok epigon alakzatai jöttek létre, hanem valami jellegzetesen orosz, mely egyesíti az avantgarde irányzatok sajátosságait az orosz ikonok és a népművészet (a lubok) jellegzetességeivel. S még valami: az orosz futurizmus előbb a festészetben lépett fel, s csak azután a költészetben. Majdnem minden orosz futurista író Mihail Larionov képeire vezethető vissza: a „Katonaképek” sorozatára, amelyen jól követhető az anatómiai torzítás, a „Prostituáltak” szándékos vaskosságára, mely a társasági normákat csakúgy semmibe veszi, mint a képi szerkesztés előírásait. A futurista írók szabad asszociációi, a „közízlésnek szánt pofonjai” rokonok Larionov minden konvenciót támadó felfogásával. Larionov és Goncsarova művészete abban

is összefüggött a futuristák költészetével, hogy minden korai publikációjukat ők ketten illusztrálták. A művészek írott szavakat alkalmaztak festményeiken és Gyagilevnek készített színpadképeikben, a költők pedig kubo-futurisztikus képi elemeket alkalmaztak verseikben. Első megjelenése ez egy vizuális egységnek, mely később a konstruktivisták és szuprematisták tipográfiai törekvéseiben teljesedett ki.

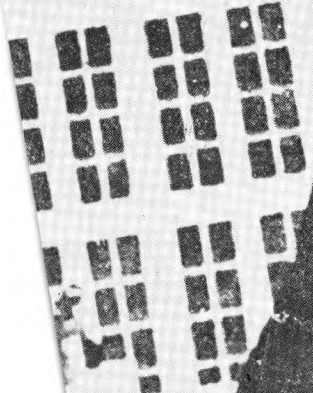
Maguk a dátumok is jól mutatják a változás szinte villámszerű gyorsaságát. 1910 körül formálódott ki Malevics kubo-futurizmusa (Léger ez időbeli alkotásaival rokon stílusa), Larionov és Goncsarova rayonnizmusa; 1913-ban festette Malevics az első szuprematista képet, a fehér alapon fekete négyzetet; 1913—14 telén alkotta Tatlin első Festői relief-jét, ahol a képsíkon ábrázolt önmagába zárt plasztikus tömegeből első ízben lépett ki egy nyitott dinamikus térkonstrukcióig, s ezzel először vált a valóságos tér képi tényezővé; Tatlin 1916-os „Magazin” kiállításán tűnt fel Alexander Rodcsenko, a konstruktivista irányzat másik jelentős képviselője, aki 1918-ban — egyidejűleg Malevics fehér alapon fehér négyzetével — alkotta meg a fekete alapon fekete kört. A kiállítások elnevezéséből, a csoportnevekből is jól kitetszik extravaganciájuk. „A számárfarok” csoport célja az volt, hogy szakítson az európai avantgarde törekvésekkel egy független orosz iskola javára, s 1912 márciusában rendezett kiállítását egyesítette első ízben a „négy nagyot”: Larionov, Malevics, Goncsarova és Tatlin együtt mutatkozott be. A „Céltábla” kiállításán (1913) mutatta be Larionov rayonnizmusát, ezt az absztrakció határán járó festészetet, ahol a tárgyak formája feloldódik a fénysugarak hatásában. A „W villamos” kiállításán 1915 februárjában egyesítette első ízben a szuprematista és konstruktivista törekvéseket, s itt szerepelt az orosz festészet talán leginkább futuristának nevezhető alkotása, Natalja Goncsarova Köszörfűse. „Az utolsó futurista kiállítás 0,10”-en mutatták be Malevics szuprematista képeit.

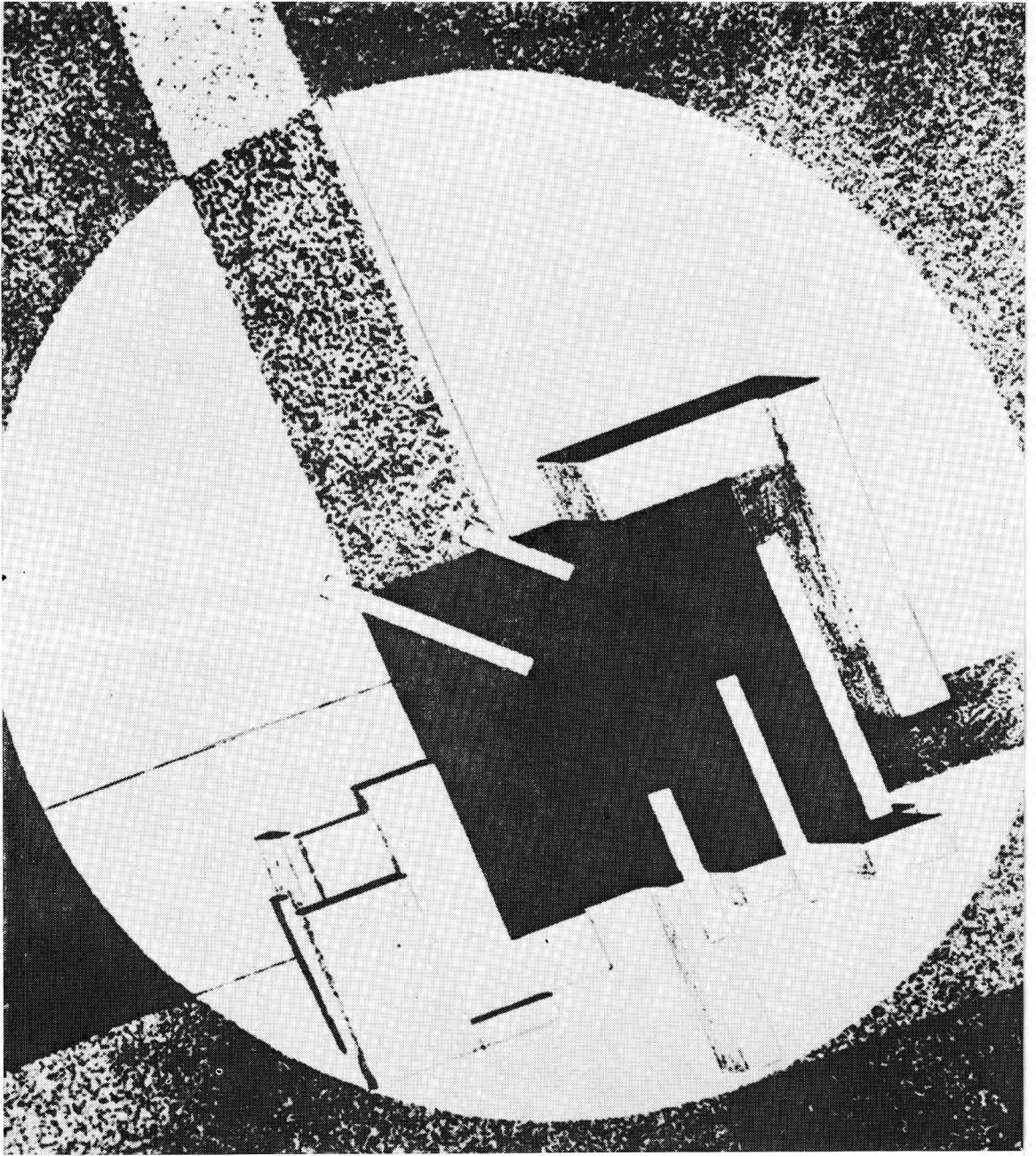
Nincs itt hely ez irányzatok jellemzésére, elemzésére, sem pedig a hozzájuk fűzött elméleti elgondolások ismertetésére. Ami a további fejlődés szempontjából döntő volt: Malevics a fehér alapon fekete négyzettel megalkotta a festészet abszolút nullpontját. Innen a továbblépés szükségszerűen csak az lehetett, hogy a művész kilépjön a térbe. El Liszickij szavaival: „... a vászon síkja megszűnt kép lenni, sokkal inkább épületté vált, melyet, mint egy házat, körüljárunk, felülről szemlélünk és alulról kutatunk... Eddig a teret a síkra meghatározott képi alapon át vetítettük — most elkezdtünk a képi alap síkjából a kiterjedés határtalansága felé mozogni. Ha a futurizmus a szemlélőt a kép belsőjébe vezette, most úgy vezetjük mi őt a képen át ki a valóságos térbe, állítjuk őt egy újonnan alkotott dimenzió középpontjába.” A festészet nullpontjától tovább az anyagi kultúrához vitt a fejlődés. Liszickij ábrázolása szerint a végtelen vonalon megjelölt 0 ponthoz balról a fogyó számok rendjén át közeledve: ... 4, 3, 2, 1 érjük el a nullát s utána szervesen folytatódik a növekedése az újnak: 1, 2, 3, 4, ... Ez azonban már az új minőség rendje, melyet egyszerre inspirált a szuprematizmus (térben függő geometrikus elemek) és a konstruktivizmus (az axonometria) alkalmazása. Ezt az új konstrukciót, mely a szuprematizmusból kinőve, egyenesekben és görbékben mozog a térben, nevezte el Liszickij Proun-nak. A Proun közbenső állomás festészet és építészet közt, mert minden plasztikai alkotás az építészetben, s az építészet körül valósul meg. Ezekkel az elvekkkel született meg az első szovjet évek új minőségű művésze, a művész-mérnök, aki azt vallja, hogy a táblakép halott, ezért többé nem elégzik meg avval, hogy képet hozzon létre a vászon síkján, hanem az egész új élet kereteit kívánja létrehozni, megépíteni. S ezzel a szovjet művészetben a forradalom után két irányzat jelent meg: az ún. termelési művészet — idetartozott az avantgarde művészek döntő többsége — és az ún. ideológiai művészet — ezek sorában találjuk a proletkult művészeit, akik a művészetet és irodalmat teljes egészében az osztályharc, az agitáció és a propaganda szolgálatába kívánták állítani, a művészet hagyományos eszközeivel.

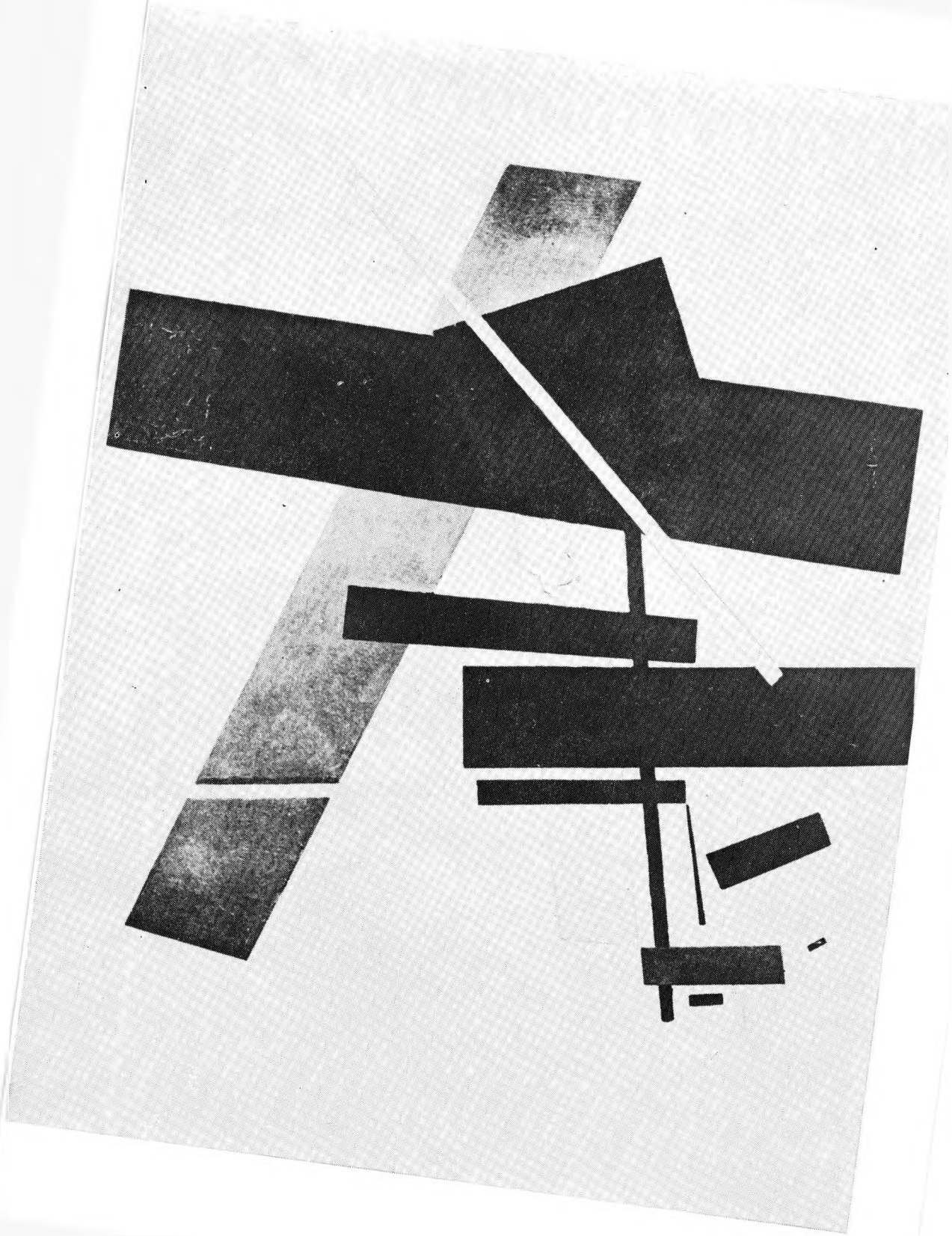
*

ЕСТВЛЯЯ ФОРМУ
ОБЕЖДАЕМ ФОРТ:

ИНЖЕНЕРЫ -
ДЕЛАЮТ РА-
ИЗОБРЕТЕНИЯ

A kiállítás — eszmei és szervezeti — középpontjában Tatlin III. Internacionálé emlékművének modellje emelkedett. Tatlin az eredetit (a kiállításon bemutatott példány 1979-es rekonstrukció volt) a tanácsok 8. összoroszországi kongresszusa alkalmából rendezett kiállításon mutatta be, mint a konstruktivista modern építészeti nagyszerű példáját. A mű két kónikus spirállal körülépített, három mértani testet hordozó konstrukció: alul egy kubus konferencia- és gyülestermek részére, középen egy piramis a vezetés és az adminisztráció számára, fölül henger az információs irodák elhelyezésére; mindhárom test más-más sebességgel forog. A spirálokban a forradalom múzeumi kerületek volna elhelyezésre. A mű szimbólum és elválasztó jelkép egyszerre. Szimbólummá vált maga az emlékmű, az új szovjet művészet, de ezen túl a forradalmi munkásmozgalom, a forradalmi szellem jelképévé, mely kiragadja az embert a legyőzött múlt feltételei közül, és megfelel az új, a szocialista ember kulturális szükségleteinek; de szimbóluma egyben a szovjet avantgarde művészetnek is, azoknak az új törekvéseknek, amelyek a század tizes-húszas éveiben ezt a művészetet a világ élvonalába emelték. Elválasztó jelkép pedig azért, mert kifejezi a szovjet művészek egy részének már jelzett felfogását: nem táblaképekben, hanem az élet átalakításához szükséges termelési feladatokban kell gondolkodni. Maga Lunacsarszkij, a népnevelés népbiztosa, a következőket írta: „Ha a művészet termelési feladatait a legáltalánosabban vizsgáljuk, úgy végtelen távlatok rajzolódnak ki előttünk: új városok építése, csatornák ásása, parkok és kertek létesítése, népi paloták építése pompás belső kivitelezésben, klubok szervezése, lakberendezés, a használati tárgyak és a ruházat megreformálása, az elegancia legmagasabb fokára való emelése stb. Végső fokon nem más ez, mint az ember természeti környezetének átalakítása...”

A Forradalom a művészek döntő többségét maga mellé tudta állítani, s megnyerte őket, a lenini monumentális propaganda kibontakoztatásában, az agitprop feladataira. Mint a kiállítás is mutatta, a művészek nagy lelkesedéssel vetették bele magukat az újszerű munkába. Az üres üzletek kirakataiban megjelentek a ROSZTA-ablakok plakátjai, Mihail Cseremnyih kezdeményezésére, s olyan költők közreműködésével, mint Majakovszkij és Hlebnyikov. Agitációs vonatok és hajók indultak szerteszét az országba, hatalmas színes pannókkal díszítve, belsejük olvasóteremnek és mozinak kiképezve; Apszit, Moor, Dejneka forradalmi plakátjai lelkesítettek és magyaráztak; a Lomonoszov porcelángyárban Csekonyin, N. Altman, Rudnyev, Lebegyev és mások keze alól Lenin arcképével, a forradalom jelszavaival díszített konstruktív és szuprematista tárgyok és vázák kerültek ki. Az új szellem meghódította a művészet intézményeit és iskoláit is. A művészeti élet felelős posztjait az az avantgarde vezető művészei, Malevics, Tatlin, Rodcsenko, Rozunov, Kandinszkij foglalták el, s az ő kezükbe került a műhelyekké átszervezett régi főiskolák vezetése is, ahol a növendékek az új építészeti és a design feladataival ismerkedtek.

Erre az időre már kettévált a szovjet és a francia művészet mozgása. Jóllehet az intervenció, a blokád éveit után a kölcsönös információt mindkét oldalon igen fontosnak tartották, s ezt számos párizsi és moszkvai kiállítás jelezte, s jóllehet számos orosz művész telepedett meg ebben az időben Párizsban s itt alkotott tovább, az Ecole de Paris legjelentősebb kolóniájává válva (Archipenko, Chagall, Soutine, Lipschitz stb.), továbbá akárcsak a szovjet művészetben, a francia művészetben is fellépett a húszas évek elején egy realista áramlat Picasso, Matisse, Derain, Vlaminck oeuvre-jében, az alapelvek, amelyek a két művészetet mozgatták, már igen eltérőek, s többé aligha beszélhetünk olyan értelmű kölcsönhatásról, mint a század első évtizedében. Egyes kivételek persze akadtak. Le Corbusier és Auguste Perret munkásságában ugyanolyan célokat tűzött maga elé, mint amelyek a szovjet építészetben a húszas évek során hivatalos feladatokként jelentkeztek. Ezek: széles körű városrendezési és városépítési tevékenység, az új társadalmi életkörülményeket formáló szociális és közösségi épülettípusok (kultúrház, munkásklub, kommunális épületek), tehát az új életből, az új társadalom szükségleteiből szervesen adódó új épülettípusok létrehozása, melyeket korábban az építészet nem igen ismert, s tömeges méretekben csupán a szovjet periódusban kezdett el megvalósítani. A racionalista

szellemű ASZNOVA (Új Építészek Társasága) a kitünő építész, N. Ladovszkij vezetésével, s tagjai között Melnyikovval, többek közt az 1925-ös párizsi Nemzetközi Művészeti Kiállítás nagy visszhangot keltett szovjet pavilonjának építészevel, ahol Rodcsenko kitünő konstruktivista szellemben létrehozott Munkásklubját is bemutatták (a kiállításon is láthattuk teljes rekonstrukcióját), majd az 1925-ben létrejött konstruktivista irányzatú OSZA (Korszerű Építészek Egyesülete) A. Vesznyin vezetésével az építészeti társadalmi rendeltetését hangsúlyozták; jellegzetes formaelemeik a vasbeton szerkezet, a nagy üvegfelület, a sávablak, az aszimmetrikus alaprajz; elvetnek minden formai díszítést, a dekoratív és eklekticista építészeti hagyományos elemeit. Sajnos ipari háttér hiányában a tervek egy része nem valósulhatott meg; de az olyan tervek, mint El Liszickij Felhővasalója, N. Ladovszkij Felhőkarcolója, Leonidov Lenin Intézet terve, a konstruktivista építészeti e nagyszerű álmai minden építészeti kézikönyv példatárában szerepelnek, mint az élenjáró építészeti nagyszerű példái.

*

A szovjet művészet a húszas évek elején a legteljesebb forrongás állapotában élt. A kiállítás segítségével világosabb képet alkothatunk erről, noha még igen sok a kutatni és feltárni való. A forradalom építő feladatainak az előtérbe kerülésével a művészek arra kényszerültek, hogy az új elvek és követelmények fényében vegyék szemügyre tevékenységüket. A konstruktivisták (Rodcsenko, Liszickij, Popova) folytatva alapvető kutatásaikat a festészet területén, tevékenységüket nagy részben a mindennapi használati tárgyak alkotásának szolgálatába állították. Tatlin és a produktivisták még tovább mentek s a hagyományos művészeti tevékenységet az ipari alkotással cserélték fel. A szuprematisták, köztük Malevics, a művészet purista felfogásától ösztönözve folytatták képzőművészeti kísérleteiket a világ új víziójáról; maga Malevics azonban 1927 után, hazatérve berlini útjáról, visszatért a táblaképhez. Az avantgarde áramlatokkal párhuzamosan — nem utolsósorban a NEP alakította új körülmények hatására — mind nagyobb szerephez jutottak újból a különböző figuratív áramlatok: így az OSZT (Táblaképfestők Társasága) tagjai, Dejneka, Williams, Pimenov és Gyenyiszovszkij, egykori tagjai a Vhutemasznak, akiket mind a témaválasztásban, mind a formaalkotásban befolyásoltak a konstruktivizmus eszméi s hatalmas ipari tájaikon a murális festészet elveit a plakát követelményeivel kötötték egybe; „A 4 művészet” tagjai, Petrov-Vodkin, Szarjan, Kuznyecov, Favorszki, Kravcsenko, akik „A művészet világa” és az „Égszínkék Rózsa” hagyományait folytatva, elsősorban a szín és forma képi szerepét tanulmányozták, a téma jöszereivel csak ürügy volt számukra; s végül az AHRR csoport tagjai, Brodskij, Grekov, Joganszon, Rjaszkij a témát részesítették előnyben minden más képi elemmel szemben: a kép valóságossága biztosította annak érthetőségét a legszélesebb tömegek számára is. S ahogy a húszas évek második felére mindinkább központi követelménnyé vált a nép hősie erőfeszítésének a polgárháború körülményei és a békés építés során történő bemutatása, úgy nőtt meg ez utóbbi csoport jelentősége. A korszak reprezentatív alkotásai azonban mégsem az ő kezük alatt születtek meg annak ellenére, hogy Brodskij: Lenin a Szmolnijban című, 1930-ban festett naturalista felfogású képénél abban az időben kevés népszerűbb mű volt. Ezeket Dejneka és Petrov-Vodkin alkotta: az előbbinek a Pétervár védelme, Petrov-Vodkinnak pedig A komisszár halála című képe, amelyek az Októberi Forradalom tizedik évfordulója alkalmából születtek.

*

Nem vagyok illetékes, hogy mindarról részletesen szóljak, amit az irodalom alkotásairól, irányzatairól, áramlatairól mutatott a kiállítás, írók s költők — mindenekelőtt Gorkij és Majakovszkij — szerepéről. Ez a beszámoló elsősorban a képzőművészet mozgalmáival foglalkozik. Mégsem lehet nem szólni a film s a színház kitüntetett szerepéről. Az utóbbiról már esett szó Gyagilev kapcsán. De ennek a

korszaknak olyan kiemelkedő rendezői voltak, mint Sztanyiszlavszkij, Tajrov, Meyerhold, Vahtangov, szoros kapcsolatban a képzőművészetekkel, akik a díszletek és kosztümök megvalósításában működtek közre. Gyagilev orosz balettje 1909-ben hódította meg Párizst, majd Rómát. A festészet, zene, tánc és színészi játék e megvalósult egysége a legnagyobb művészeket vonzotta. Ott találjuk a tervezők között Bakszt, Roerich, Benois, Larionov, Goncsarova nevét, majd később, amikor a balett nyugaton működött, a franciákat is: Picassót, Delaunayt, Deraint. Malevics művészi pályájának egyik jelentős állomása volt a Hrucsenyih szövegkönyvére készült első kubista balett, a „Győzelem a nap felett” (1913) kosztüm- és díszletterve. Tatlin pedig ugyanebben az időben készítette „A cár élete” díszleteit, mely jelentős lépés volt kontra-reliefjei felé s a húszas évek művészetének volt egyik előkészítője. A Kamenszkij színház volt az együttműködés egyik legjelentősebb műhelye: itt került színre a Szakuntala Kuznyecov tervei alapján, a Salome Exter tervei szerint: mind a kettő a kubofuturizmust képviselte a színpadon; ez csúcspontját Vesznyin Phaedra terveiben érte el 1922-ben, majd a következő évben Párizsban is bemutatták, nagy sikerrel. A konstruktivizmus „A nagyszerű felszarvazott” Popova készítette masinájával vonult be a Kamenszkij színházba. Chagall pedig a moszkvai Zsidó színház részére készítette Solem Alehem darabjának díszleteit és kosztümjeit.

1907-ben nyitotta meg A. O. Drankov, a Duma hivatalos fotográfusa és az Illustration levelezője az első filmstúdiót; 1908 végén készült el az első orosz játékfilm, a Sztenyka Razin. A kiállítás vetítőterme és diorámái képet adtak e „legfontosabb művészet” alakulásáról. A korabeli híradórészletek, az olyan filmek, mint a Patyomkin, A föld, Az arzenál jól mutatták azt a tartalmi és formai megújulást, melyet a korszak szovjet filmje képviselt.

*

Alig néhány villanásnyi, amit e hatalmas, sokrétű, sok problémát felvető, egyben jó néhány kérdésre választ is adó kiállításból felvethettem. Szakmai problémák tartottam a mozgás folyamatának nem eléggé ismert bemutatását. Olyan szakmai kérdésekre, mint pl. Picasso három dimenziós reliefjének bemutatása és hatása Tatlinra annak 1913-as párizsi látogatása során, Ljubov Popova munkássága és a francia kubizmus kapcsolata, Puni 1915-ös majdnem dadaista reliefje, mely prekoncepciót a dadát Oroszországban, Sonia Delaunay (ő is orosz volt) Blaise Cendrars illusztrációi, (melyeket a Tate Gallery annak idején elutasított, mondván, hogy kívül esik a „műtárgy normális kategóriáin”), Matisse és Szárján kapcsolatának problémája stb. nem térhettem ki, mert mindez messzire vezetett volna. A kiállítás — a megelőzőkkel együtt, melyekről az írás elején szó esett — bevezette a századforduló orosz és szovjet művészetét az egyetemes művészet fejlődéstörténetébe és minden bizonnyal további széles körű kutató tevékenységet indít el, mely választ ad az orosz és szovjet művészet fejlődésének, az egyetemes művészettel való összefüggésének sok, eddig homályban maradt kérdésére. De a szűk szakmai szempontokon túl is óriási élmény és reveláció volt együtt látni a sok kitűnő orosz, szovjet és francia műalkotást, melyek a modern egyetemes művészet kimagasló értékei.

MŰVÉSZETI KÖNYVSZEMLE

NAIV MŰVÉSZET A SZOVJETUNIÓBAN — BIZÁNCI MŰVÉSZET SZOVJET MŰZEUMOKBAN

Egy-egy emlékezetes kiállítás, majd az utóbbi esztendőök végén a szovjet és a magyar kiadók közös vállalkozásaiban meg-megjelenő egy-egy album mindinkább megismerteti a magyar közönséggel is a régi oroszországi vagy a mai szovjet képzőművészetek, az ottani múzeumok nagyszerű értékeit. Az említett témakörökben az elmúlt év végén két kitűnő album is megjelent, először N. *Skarovszkaja* jól tájékoztató tanulmányával a *Naiv művészet a Szovjetunióban* című összefoglalás került előnk. A műfaj *Niko Piroszmanisvili* (1862—1918), a „grúz Rousseau” budapesti kiállítása után (*Szépművészeti Múzeum*, 1972 január) igencsak széles érdeklődésre tarthatott számot, és kölcsönös jóérzéseket hozott: a közönség gazdag és meggyőzően szép tájékoztatót kapott az albummal a témában, és várakozásaiban a leningrádi *Auróra* és a budapesti *Corvina Kiadó* sem csatlakozhatott. A naiv művészetek iránt (bár az album eredeti címe „népi öntevékeny művészetről” beszél) az 1958-as belgiumi első világhiállítás és az ezt követők óta az elmúlt két évtizedben igencsak fellendült figyelem mutatkozott: egyéni és kollektív tárlatok, albumok, triennálék, katalógusok és összefoglaló monográfiák jelzik mindezt, előttünk elsőként a párizsi *Modern Múzeum* 1964-es, a zürichi *Kunsthau* 1975-ös grandiózus tárlatának katalógusai, mellettük *Lise és Oto Bihalji-Merin* vagy a francia illetőségű *Anatole Jakovsky* kiváló szakkönyvei. Az utóbbi jónéhány nyelven megjelent albuma és a 650 lapos, nagy alakú, három nyelvű lexikona (mindkettő Basel, 1976), a Bihalji-Merin házaspár kézikönyvei közül különösen a jugoszláv művészeteket bemutatók (Henri Rousseau monográfiájuk magyarul is olvasható) a téma legkiválóbb és nélkülözhetetlen szakkönyvei, szép örömlüket találhatják lapozgatásukban a laikusok is. Egy a magyar naiv művészetet bemutató, bőségesen dokumentált kézikönyv szűk-ségessége (bár Jakovsky lexikonában jónéhány hazánkfia található) a *Magyar Nemzeti Galéria* állandó naiv-kiállítása és a kecskeméti *Naiv Múzeum* létrehozása után egyre égetőbb, az érdeklődést bizonyítja az intézmények látogatottsága is.

Nos, ennek a „sikertémának” egyik szinte tündéri bőségűnek sejtett, de a térképeken még eléggé sok fehér folttal jelezhető területéről kaptunk a jelzett albumban bőséges és meggyőző információt, vágyat az eredeti művek látása iránt. A bevezetőben M. *Alpatov* akadémikus emlékezik a moszkvai közös *Rousseau-Piroszmanisvili kiállítására* (*Puskin Múzeum*, 1972), ahol a *Cégértető* és a *Vámos* egymás ismeretsége nélkül is közösséget alkotott, a művek közösen emelték alkotóik közös szellemi és artisztikus értékeit, egyben beszámoltak arról a csodálatosan gazdag világról, amelyben álmaik szerint mindkettejüknek része lehetett. A naiv művészet alpatovi meghatározásával ugyancsak egyet érthettünk: a művész „naivságát” nem életrajzának esetlegességei határozzák meg, hanem a dolgokat ősi természetességükben őrző alkotások szellemi mibenléte és jellege. De a kérdésről hasonlóképpen vélekedik a téma minden szakértő mestere, ebben a műfajban nem szégyen „lőgni a mesék tején”

Stílustani és történelmi értékű információkat nyújt az oroszországi naiv művészetek forrásairól és fejlődéséről *Skarovszkaja* tanulmánya az 1917-et megelőző időkről is. Kiemeli az alakulatokban a „lubok” (kézzel színezett fametszet) inspiratív szerepét, ez a műfaj az elmúlt században a „városi primitív művészet egyik kézművesipari terméke” volt, a festett bútorok és hasonlók ugyanigy. Bár jórészt szent-

képek és „történelmi tablók” születtek így az ikonfestészet hagyományait követően, de a primitív rajzosság és színezés, a képekre írt szöveg szokáshatalma a képzőművészetek „falakon kívüli” művelőire (cseléd- és jobbágyfestők, falusi- és ikonfestők, szökött barátok, vándor sekrestyések stb.) egyaránt hatott, mindez egy szálon a „paraszi élet tárgyi világának”, a mindennapi környezet dekorációinak egyik forrása lett, műfaja mégsem a folklorisztika elemzési körébe tartozik.

A „provinciális művészet” témái utóbb és olykor a népi tiltakozás szelidebb szellemét jelezték, közben falusi ikonfestő iskolák és szinte földrajzilag meghatározható stílusok alakultak, amelyekben már nemcsak egyféle „dekorációs igény”, de a modernülő és polgárosodó világ informatív igénye is megmutatkozott. Elsősorban a 200 esztendőn át eleven *cégérfestészetben* így a nagy forradalom előtt, a városiasodó utcák és üzletek „információs galériái” az analfabéta néptömegek számára szinte ugyanazt a feladatokat vállalták, mint az ikonosztázok a templomokban vagy még korábban a gótikus katedrálisok kapubélleteinek „biblia pauperumai”. A cégérek szinte tudományosan is meghatározható jelképek és valamiféle állandó bőséget sugalló attribútumok, az arcképek és csoportképek mellett állandósult vándortémák a falusi vagy vándorfestők szellemi és „dekorációs” kelléktárában is: dúskeblű hölgyek és dőzsölő urak a lakomaképeken, falusi jelenetek, a törökök felett győzedelmeskedő Kozarszkij kapitány, menyegzők, leánykérés, Mamaj, a bandolás kozák (íovon, lóról szálltan, mellékfigurákkal, ezek nélkül, fa alatt, távoli erdővel stb., belőle 1918 után vörös katona lett), ugyanígy Júlia, a szakállas lány és a többiek.

Piroszmanisvilit 1912 körül fedezték fel, ugyanígy etájt a töretlen naiv hagyományokat, és hogy mindezek mennyire hatottak a szárnyait bontogató oroszországi avantgarde művészeire, *Goncsarova, Lajonov, Tatlin, Malevics, a Burljuk fivérek* és mások lelkesen alakuló képvilágára (mint Rousseau-é a párizsiakra etájt), ennek elemzése már külön tárlatok, tanulmányok, összehasonlító albumok és monográfiák feladata lehet. Ugyanígy az is, hogy emelkedett a világhírig (a párizsi világhiállítás 1987-ben aranyérmét kapott) 1918 után a Szovjetunió amatőr mozgalommá szélesedő naiv művészetének reprezentánsa: *Pankov*, a nyenyec vadász, aki 1941-ben a Vörös Hadsereg hősi halottja lett. A szovjethatalom első évtizedeiben majd az utóbbi évtizedekben bőséges tematikus és reprezentációs lehetőségek nyíltak a „népi öntevékeny, amatőr művészet” előtt, a naivok részt vesznek önálló és kollektív tárlatokban, művésztükről katalógusok és albumok, összefoglaló érvényű munkák olvashatók, Skarovszkaja bőséggel nyújt dokumentációt.

Nos, az előzményeket is gazdagon tárgyaló tanulmány 63 szöveg közötti színes képe után az új album lényege, az 1918 utáni idők naiv képzőművészetének reprezentatív táblái láthatók: utóbb egy célszerű lexikonban is bemutatott 33 mester színesen reprodukált alkotásai, valóban „főművek” az említett katalógusok és albumok ismeretében is.

Megkapó az a szellem és világ, amelyet ezek a művek közvetítenek: a falusi és városi, a mezőgazdasági és a gyári munka és élet színes jelenetei elevenednek meg merész egyszerűségben, arcképek, lakodalmak és csendéletek, multság, szántás és vadászatok. Pl. *Zaripisvili* munkáin *Malevics* korai képeinek szellemét, erőteljes kontúrjait és színezetét látjuk „eredetiben”, *G. Hacsaturján* képei láttán eltűnődünk, hogy pl. *Goncsarovának* is volt kiktől tanulnia, bár az említett „hivatásosak” képei korábbiak. *Kotljarevszkaja* fán örökös macskája akár *Adolf Dietrich* vadászkuttyájával nézhetne farkasszemet, *Loretjan* falusi építményei *Louis Vivinével* nyerne azonos fűgázatot, és vannak (pl. *Leonov*) akár a Vámos művészetével rokonítható mesterek is.

Utóbb egyre nagyobb teret nyernek ebben a tematikában is a polgárháború vagy az ezt követő építés időszakának, a kolhozéletnek eseményei, falusi fürdők és mutatványosbódék, kocsmák, betakarítás és harci jelenetek, ha már a cégérfestészet a múzeumokba került. *K. L. Pankov Kék tava*, vadász- és halászcsejelenete valóban megérdemelték az aranyérmét, de ugyanígy megérdemelnék (pl.) *Maria Primacsenko* színes mezői, rózsákkal behintett tehene, ágyon ülő oroszlánja, más állatai egy elkövetkezendő tárlaton.

A szép albumból (*Kossuth Nyomda!*) ragyogóan tündéri, színes és gazdag világ tárulkozik, akár a déltengeri szigeteket felfedezőik előtt. Az orosz, grúz, északi, ukrán, kazah (stb.) naivok mellett örömmel fedeztünk fel néhányat a rokon népek művészei közül: burjátok, manysik, nyenyecsek, marik is találhatóak itt a táblákon és a lexikális rész adatai szerint.

De előttünk az album legfőbb bizonyága nemkülönben az, hogy a naiv művészet nemcsak a Szovjetunió népei között beszél azonos nyelven, hanem az egész világon így. Az iránta megnyilvánuló fokozott érdeklődésben egy kissé minden ember tisztaság, tündéri szépség, a népmesévé szelídült álmok és értelem iránti vágya mutatkozik. Akárcsak Csontvárynál, aki meleg fehérneműk viselésére biztatta az uralkodót.

A másik album, a *Bizánci művészet szovjet múzeumokban* című és témájú, gazdag és előkelő (következésképp módfelett drága) kötet a képtáblák nyomdai minőségében szinte tékozló, leírásaival pedig tudományos értékű válogatás. A reprezentatív könyv képanyagát a szovjet bizantológia nemzetközi tekintélyű tudósa, az Ermitázs művészettörténésze, *Alisza Bank* válogatta, ő írta a műtárgyak pontos leírását (eredet, történet, irodalom stb.), előbb a kitűnő bevezetőt. A szerző tudományos munkássága a témában közismert, tanulmányai és könyvei, kisebb-nagyobb tudományos publikációi rendszeresen jelennek meg eredeti nyelvén kívül franciául, angolul és olaszul, meglepő, hogy a mi művészettörténeti lexikonaink nem jegyzik nevét, még szaktudományi munkáit sem a bizánci művészet címszavak irodalomjegyzékeiben. És többnyire azokat, akikre Bank is hivatkozik, akiknek összefoglalásait az ő résztanulmányai készítették elő. Ez az album angolból fordítódott, hasonlóképpen a két kiadót és a Kossuth Nyomda közös vállalkozása, egyszerre jelent meg magyarul és oroszul, készülnek más nyelvű kiadásai.

A bevezető tanulmány a bizánci kultúra szellemi és stílusi lényegét, kiterjedésének földrajzi és történelmi határait közelíti meg, majd a ma szovjet állami tulajdonban levő műtárgyi anyag sokféle eredetét ismerteti. Kiemelt szerepben a múlt század közepének híres két expedícióját, az egyiket a *Sinai hegyre Uszpenszkij archomandrita* (a későbbi püspök) vezette, egyidejűleg szinte egy másik társaság az *Athosz hegy* vidékein kutatott. Mindkettő eredményeként módfelett gazdag anyag került a pétervári *Ókeresztény Múzeumba*, majd az *Orosz Múzeumba*, végül az *Ermitázsba* utóbb, ugyanígy a moszkvai, kijevi és más székesegyházakba, a *Rumjancev* és a *Puskin Múzeumba*, más városokba és a *Tretjakov Galériába* is, nem kevés sérült meg az idők során, tűnt el a második világháború idején.

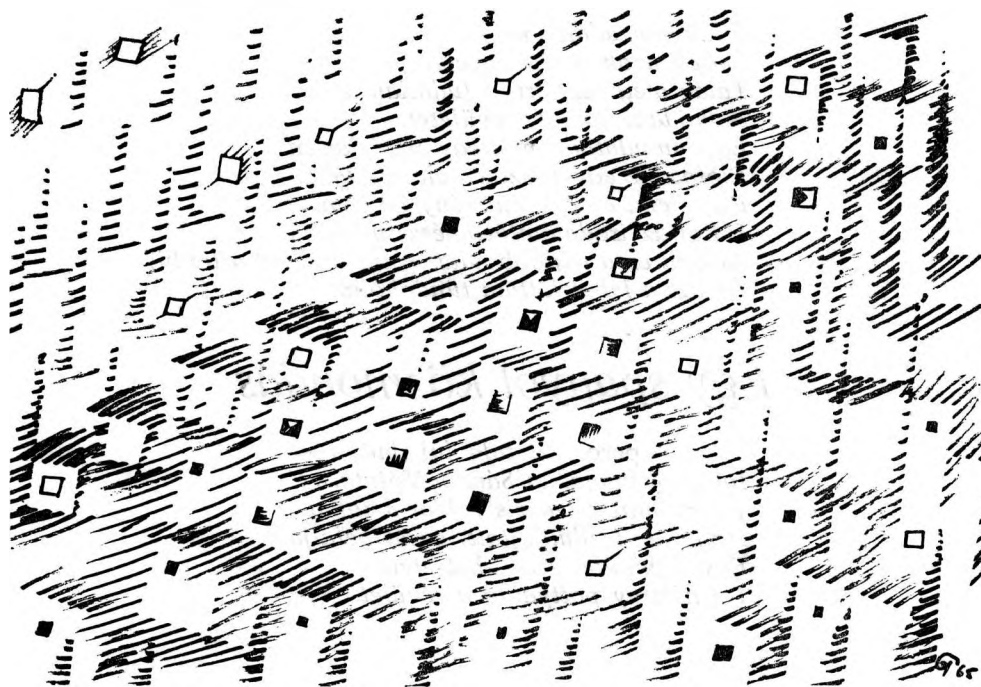
A múzeumok és a kötet bizánci anyaga módfelett szerteágazó, az első alkotások a 6. századból, az utolsó itt közöltek a 15-ből valók: különféle edények, tálak, kancsók, kelyhek, meritők (trullák), ugyancsak nemesebb fémekből készült lámpák és kandeláberek, evőeszközök, ékszerek és pecsétek, medálok és kameák, szobrok és domborművek, ládikák és pyxisek, elefántcsontfaragások, amforák és ereklyetartók, sztaurotékek és textíliák, patérák és paténák követik egymást a nagyszerű felvételeken. Utóbb mázas cserépedények is, és közöttük főként fára festett vagy faragott, drágakövekkel kirakott vagy éppen mozaiktechnikával készült, zománcos díszítésű fémikonok. Ezek ragadták meg leginkább a recenzens figyelmét, közöttük olyanok, amelyek szinte a mi *Konstantinos Monomachos* koronánkat idézhetik elénk, hasonló a technika és hasonló az ábrázolás, a zománcszínek és feliratok. Csak ami nálunk egyetlen, ott szinte számlálhatatlanul található.

A bőség és a gazdagság szinte elbátortalanít, mégis kiemelnénk a gyönyörű sorból két 6. századi ikont, mindkettő még a Sinai hegyről származik, és mindkettő ma a kijevi *Nyugati és Keleti Művészetek Múzeumában* található. Az egyikről az *Istenanya és a gyermek Jézus* tekint le ránk, a másikkól *Keresztelő Szent János* 13 évszázada, módfelett elgondolkodtató a művek később részletesebben feltárt sorsa is. Ugyanígy megragadott az ikonok között az eredeti orosz ikonfestészet további stílusát szinte meghatározó *Vlagyimiri Istenanya* (12. szd. — *Tretjakov Képtár*), az 1363-ban készült *Krisztus Pantokrátor*, akár egy *Krisztus színeváltozása* ikon (12. szd.), vagy az *Ábrahám megvendégeli a három angyalt* (15. szd. — mindhárom utóbbi az *Ermitázs-*

ban) és a többiek, amelyek példaként állhattak a névtelen ikonfestők, majd *Rubl-jov mester* és a többiek előtt, bár kötelezték őket a bizantin kánonok is. Egyszerűen lenyűgöző az a nagyszerű világ, amely az ikonok művészetében tárulkozik.

Az albumban közölt és leírt anyag elképzelhetetlen bőségről tanúskodik, kitűnő tudományos feldolgozó munkáról a tanulmány, a leírások és a bőséges bibliográfiák. A kötet hosszú időkre nyújt a hazai szakmabélieknek feldolgoznivalót.

Örömet és élményt, rácsodálkozást az érdeklődőknek, akik a különféle korábbi itthoni publikációk, a *Rubl-jov album* (Képzőműv. Al. Kiadó, 1973), *Viktor Lazarev Középkori orosz festészete* (Magyar Helikon, 1975), *V. Sz. Pribitkov* költői és szép albuma (*Gondolatok a régi orosz festészetről*, Corvina, 1973) és a többiek, a *Szép-művészeti Múzeum Régi orosz művészet a leningrádi és moszkvai gyűjteményekből* c. tárlata (1973), az esztergomi *Keresztény Múzeumban* most is látható ikonkiállítás és mások után ennek a csodálatos művészetnek (akár a századelő orosz avantgarde-jának) forrásait és eredetét keresik. Mindent megtalálnak itt bőségben és gazdagon, ha maguk is gazdagok, és így megvásárolhatják az albumot.

Nyárutó

*Ó nyárutó, tündöklő búcsúzás!
Van-e jogom rád vetni szemeimet?
A búcsúzástól én már elbúcsúztam.
Ha nincs is, ölelj, amíg lehet, ahogy lehet.*

Vénasszonyok nyara

*Zakóban megyek át az Erzsébet hídon.
Egyszer már volt ilyen szép ősz. Igen, tudom.
Azt hittük, az október belénk szeretett.
Reggel még ragyogott. Hirtelen vége lett.
Hiéna falta föl a holttetem napot.
És mi volt azután? Azután zuhogott.*

Irodalomtörténeti közlemények

*Filológiai adalékok
Lettek azok a régi levelek.
Talán meg sem érti a tudatlan utókor
A hajdani harcot, hevületet.
Egy mondatban mintegy mellékesen
Előtordul egy asszony eleven lába.
Remélem, ez a körülmény be sem
Hatol az irodalomtörténész tudatába.
Nekem ez a legfőbb adat – mit érdekel a többi?
Én azt a lábat láttam tündökölni.*

Egy spanyol közmondás

*Tragalo pero: ezt fald föl, kutya –
Igy szól magában Sámán Vőjuta.
Jól számított: máris rohan a farka,
Hogy amit elhullajtott, mind befalja.
Egy önkivület száz ebet etet:
Termékeny pottyantó a révület.*

VERSRŐL VERSRE

VAS ISTVÁN: MINDIG ELŐRE

A VERSRŐL A KÖLTŐVEL LATOR LÁSZLÓ BESZÉLGET
(Elhangzott a Magyar Rádióban. Szerkesztő-rendező: Lajta Kálmán)

MINDIG ELŐRE

*Elrejtezem a tüstködszürkeségbe.
Igaz, kőhögtem.
De mögöttem senki sem követheti
A távozó lépéseit.*

*Köhögve és bicegve vonszolódik:
Az élet lopja magát.
Nem először. Hányszor bújt régen is
Ködökbe mocsármagányba*

*Hatalmasabb ellenség elől
Erőt gyűjteni és kívárni
Az első alkalmat, első,
Ködön átnyilalló
Rőt sugarát a győzelemnek!*

*Mindig volt kiút. Csak türelem kell
A figyeléshez, a némasághoz,
A névtelen, az észrevétlen
Léptekhez, léthez. Mindig volt kiút.
Mindig volt felszabadító szövetség.*

*Most nagyobb ellenség, hátrányosabb
Feltételek között.
Nagyobb a köd, szűköl, szorongatott
A türelem, sajogva sántikál.
De a ködön túl micsoda új szövetség
Vonul föl mentesítő
Villámhajóhadával!
Köhögve, vonszolódva
Odáig ellopózni
A tüstködszürkeséget
Névtelenül kibírni
Türelemmel a tenger
Felé a mi titkos észak-
Nyugati átjárónkat
Füstködben megtalálni
Előre pionírok!*

LL: — Egyik nyilatkozatodban azt mondtad: „Azért írok verset, mert valamit mondani akartam, s hozzá olyat, amit prózában sem leírni, sem elmondani nem tudtam.” Ha mégis megkérnélek, el tudnád-e egy mondatban mondani ennek az 1966-ban írott versednek a lényegét?

VI: — Egy mondatban nem tudnám elmondani, sehogy sem. Nem is tudnám, hogy mi a lényege — számárságot mondhatnék csak: azt, hogy az ember védekezik a halál ellen. Nem, ez nem jó megfogalmazás. Megpróbál a halállal — nem kibékülni, mert nem lehet vele kibékülni — de valahogy dúlőre jutni. Nem legyőzni a halált, mert nem lehet legyőzni, de mégis megbirkózni vele. Szóval az embernek valamit kell kezdeni a halállal. Ez, körülbelül ez a más szavakba foglalható lényege a versnek.

LL: — Ez a vershez képest persze szegényesen megfogalmazott lényeg költészeted újra meg újra megszólaló fontos motívuma. De mielőtt erről beszélénk, hadd kérdezzek még meg ihleted természetéről. „Velem csak megtörténik a vers” — mondd valahol. Vagyis te, aki olyannyira tudatos költő vagy, mégis ki vagy szolgáltatva a versnek? Másutt (Ávilai Szent Teréz kapcsán s az ő fogalmaival) az ihletet „a kegyelem állapotának” mondod, amikor „Isten látomást bocsát ránk”, és mert nem szereted „a ma már elkoptatott látomás szót”, hozzáteszed, hogy ezen „az ihletett telítettség” érted. Mindig működött-e benned a verset diktáló kényszer?

VI: — Mindig működött bennem, amióta az eszemet tudom. Persze, nagyon rapszodikusán, megszakításokkal működött, rohamszerűen jön rám, tehát nem állandó költői lét, hanem, nem tudok jobbat mondani, mint azt, hogy elfog, és olyankor muszáj verset írni. Annyira ki vagyok szolgáltatva ennek, hogy legtöbbször valóban azt se tudom, hova fogok kilyukadni, mint például ennél a versnél. Amikor elkezdtem írni, nem tudtam, nem is gondoltam volna, hogy ott fogom végezni, ahol végeztem.

LL: — Szóval a versnek van valami kényszerítő iránya?

VI: — Igen, próbáljuk ezt ontogenetikusan, vagy legalábbis genetikusan megfogni, a keletkezésénél. Az ember ötvenhat éves, érzi az öregséget, még jobban is érzi, mint amilyen öreg. és méghozzá elég rossz állapotban van, hiszen itt jellem is a versben, hogy „köhögve és bicegve vonzólok”. Emlékszem, november volt, amikor írtam a verset, november hónapban, a szünni nem akaró bronchitisz állapotában, azután sarkantyú, ezt nem fogod tudni, micsoda, hál’istennek . . .

LL: — De tudom, véletlenül . . .

VI: — . . . én sem tudom pontosan, anatómiailag, már elfelejtettem, ez a boka-sontnak vagy sarokcsontnak valamilyen kinövése — amit aztán sikerült visszafejlesztetni. Tehát az ember érzi, hogy rossz, minden rossz, és akkor ebben a kődben és bajos testi állapotban és érzésben hirtelen elfogja az embert a vers.

LL: — Így jelentkezett-e már fiatal korodban is a versírás kényszere? Azért kérdem ezt, mert azt mondod: „Én nem tartozom azokhoz a szerencsés alkatokhoz, akik tizennyolc évesen már ugyanolyan kész mesterek, mint öregkorukban. Én keservesen, megkínlódva fejlődtem.” És hadd idézzem egy nekem nagyon kedves versedet:

Én nem az vagyok, aminek születtem:
Az az enyém csak, amit megszereztem.
Miért legyek szerény? Elég sokat
Szereztem e huszonkét év alatt.
Amiből nem volt, megtoldottam ésszel,
Elég jól gazdálkodtam a kevéssel.
Elég sokszor meglett a lehetetlen:
A rossz anyagot megnemesítettem.

Milyen „rossz anyagot” kellett, sikerült megnemesítened?

VI: — Én — hadd mondjam ezt ilyen praktikusán — nem kaptam hozományt a költészethez. Szerencsés költők valamilyen hozománnyal jönnek, mindjárt kezdetben. Ez a hozomány főleg nyelvi, természetesen, költőkről lévén szó. Ennekem ez a hozományom elég gyatra volt — mondjuk megint csak ilyen megbotránkoztató prózaisággal, ha úgy tetszik, üzleti nyelven: rossz valutában kaptam. Erre

lassan jöttem rá, nem rögtön, és annál nehezebb volt rájönnöm, mert voltaképpen nem volt olyan nehéz utam. Tizennyolc éves koromban már megjelent az első versem, Kassák lapjában, Kassák elfogadta, mondhatnám, fölfedezett, azt is mondhatnám, hogy portált. És azután elég sok vajúdas, vergődés, viaskodás után, amikor a Kassák-féle iránnyal, avangardizmussal szakítottam, akkor Kosztolányi is fölfedezett, idővel Babits is, tehát nem okvetlenül kellett volna rájönnöm, hogy valahogy elégtelen, amit csinálok. Sőt, mondhatnám, sikerem is volt, első kötetem kritikái jók voltak, még formaművészként is emlegettek már húsz-huszonkét éves koromban. És mégis, valami kínzó elégtelenség érzés hajtott, és, majdnem azt mondhatnám, kicseréltem az összes költői sejtjeimet, ha ez lehetséges, valamilyen költői biológiával — elég hamar. Hát ezt értem azon, hogy „meglett a lehetetlen”, azaz végülis tudtam, hogy mégis csak sikerült jó verseket írnom. Ezt a versemet egyébként elég elkeseredett kedélyállapotban írtam 1951-ben. Úgy éreztem, hogy ha nem megy másképp, abbahagyhatom a versírást. Bebizonyítottam magamnak, hogy tudom csinálni.

LL: — A te költészeted kétfelé kötődik: nyelvében, formáiban, hevületében a klasszikusokhoz: Berzsenyihez, Vörösmartyhoz, Aranyhoz (ez a klasszikus ihlet különösen ifjúkori lírádban szembeszökő). De ahhoz a „rossz örökséghez” is, amit végülis javadra fordítottál. A pesti nyelv, a pesti élményanyag, a köznapi, a prózai elem egyre nagyobb helyet kap az elmúlt években, évtizedekben írott verseidben.

VI: — Ha azt mondd, hogy fiatalkori verseimben érzed inkább ezt a klasszikus vonalat, igazad van, mert ez volt a szándékom. De az anyag, amit ez a klasszikus forma, mint transzformátor vagy edény, nevezheted akárminek, magában hordoz, az nem volt klasszikus, és ennek több oka van. Mert az ember hiába határozza el, hogy más lesz, mint amilyenné a körülményei tették. Nem tagadhatja meg teljesen azt a hozományt. Hogy is mondjam csak? Ha az ember pókert játszik, és rossz lapokat kapott, nem minden lapját cserélheti ki. Az ember nem cserélheti ki minden lapját, nem tagadhatja meg azt, amit talán nem is neveznék örökségnek. De nem tagadhatja meg teljesen az adottságát, a körülményeknek az adottságát. Mert végülis én ezek között a körülmények között éltem. Amikor én azokat a klasszikus szándékú verseimet írtam, Újpesten dolgoztam egy gyárban — hát nem tagadhattam meg, hogy itt élek, ezt látom. Azok a klasszikus versek tele vannak nem klasszikus szavakkal, kifejezésekkel — gondolatokról ne is beszéljünk — tárgyakkal, eseményekkel, cselekményekkel, történésekkel. Hát öregkoromban, később, talán sikerült ezt a kettőt összeolvasztani és valahogy egy anyaggá tenni, azt remélem.

LL: — Lírád nemcsak ebben kétnemű, ki ne érezné minduntalan egymást kiegészítő, egymással tusakodó elemeit? A te szavaddal: szíved „ellentmondó hűségeit”. 1974-ben ódát írtál az észhez, az értelemhez, „emberi életünk legbátrabb szenvedélyéhez”. Mi sem természetesebb, mint hogy nem sokkal a második világháború értelmetlen borzalmai, az elszabadult alantas ösztönök tombolása után ilyen ünnepi áhítattal írtál az értelemről. De azután is mindig jellemző volt rád, hogy mindent a ráció fényébe emeltél. Csakhogy verseid világos, pontos, racionális fogalmazása nemegyszer csalóka: az ember első olvasásra érteni véli minden szavukat, de ha másodszor, harmadszor elolvassa, valami derengeni kezd az átlátszó tartalom mögött, olyasmi, amit nem a vers fogalmi anyaga közöl. Ilyen versnek látom a *Mindig előre*-t is. Úgy indul, mintha nagyon is köznapi bajokról, prózai nyavalyákról beszélne.

VI: — Hadd beszéljek valamiről, amivel a vers indul: ez a köd, a köd — hiszen azzal is kezdődik, hogy „elrejtetem a füstködészürkeségbe”. A köd a legtöbb ember szemében valami nagyon rossz jelenség. Legtöbben fizikailag is szenvednek tőle, de mindenképpen valamilyen szomorú, ellenséges dolog jut róla az emberek eszébe. Én ebben kivétel voltam: szinte azt mondhatnám, hogy gyerekkorom óta nagyon szeretem a ködöt. Szerettem már mint kisfiú, ott a Körút vidékén, ahol laktunk. Ha a Gyár utca és a Teréz körút környékén a ködben jár-

tam, azt éreztem, hogy valami jótékonyan elrejt engem, az emberek nem látnak, nem is tudnak rólam. A védettség jó érzése volt ez már gyerekkoromban, később is, mindig. Később aztán jelképes valami lett a köd az életemben: gyakran kerültem olyan helyzetbe, a rejtőzés, a bujkálás állapotába, mikor jobb volt, ha az emberek nem tudnak rólam. Ez a jelképes állapot 1944-ben vaskos valósággá vált: az ember azzal az érzéssel járt az utcán, hogy csak ne vegyék észre, ne tudják, hogy létezik. Még a napfényben is valahogy úgy mentem, mintha ködben járnék, az volt az érzésem, hogy bujkálok, rejtezem, aminthogy csakugyan így éltem. Később aztán, a nyilas időkben — erről sokszor, sokféle formában beszéltem — Ottlik Gézánál éltem — rejtőztem. Ez az egész olyan volt, mint egy ködfátyol, ami rám ereszkedett. Még azt hadd tegyem hozzá, hogy sokszor ott volt Ottlik legjobb barátja, és akkor nekem is jó barátom, Örley István, a tehetséges, kitűnően induló novellista, kritikus, a *Magyar Csillag* segédszerkesztője, akit később bomba ölt meg. Gyakran voltunk együtt, és neki volt kedvenc nótája egy, mondjuk, úri be-tyárdal, benne ezekkel a sorokkal:

Nekem már a rongyos is jó,
nem lát benne, csak a tarló,
eltűnök a lombhullásban,
köd előttem, köd utánam.

Én tőle tanultam ezt a nótát, azokban az időkben nagyon időszerűen hangzott, én is szívből dúdoltam. De tegyem hozzá, hogy ilyen ködbujkálásban éltem én a negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején is: meg ne tudják az emberek, hogy ki vagyok, ne lássanak nagyon élesen, csak afféle ködben. Akkor is mindig az volt az érzésem, a kiadóban is, fordítás közben is, az utcán is, hogy valamilyen jótékony ködben járok. És nagyon szeretem még azt az egészségtelen ronda szmogot is, amit a versben füstködészürkeségnek nevezek. Emlékszem, amikor először jártam Angliában, azt reméltem, hogy meglátom azt a híres angol ködöt, és nagyon csalódtam, mert szép napfényes idő volt.

LL: — Ez a köd-motívum nekem is feltűnt, más verseidben is elő-előbukkan. A *hang*-ban:

A villanyfényes ködben mendegél
Lassan, köhögve — majdnem öregür.

Az *Ötven felé*-ben:

Kint még mindig hideg homályú köd van:
Mélyen beszívom, mint ifjúkoromban.

A *Novemberi helyzetkép*-ben:

És most ebben a ködben vagyok itthon.

Most elmondtad, miért érzed magad otthon a ködben. Szinte minden költői életműnek vannak ilyen, helyzetük szerint más-más fénytörésbe kerülő, visszatérő képei. A te példádon is látható, hogy mi mindent szívhat fel magába egy-egy ilyen kép. A köd gyermekkori emlékeidet és történelmi tapasztalataidat is előhívja. Vagy talán még ennél is többet: a magyar történelem bujdosóit, bujdosó korszakait is. A következő kép: „Az élet lopja magát” meg — nem tudom, jól hallom-e — mintha kedves költődet, Arany Jánost visszhangozná, az ő bujdosóit, menekülőit idézné emlékezetembe.

VI: — Hát bizony jól hallod, mert tényleg el van bujtatva benne. Nagyon szeretem az *V. László*-nak ezt a szakaszát, ez is azok közül való, amik már gyerekkoromban valami borzongatóan eleven és átélhető képet ültettek belém, és nagyon sokszor megéltem, negyvennégyben állandóan. „Most lopja életét” — ezt szóról szóra beleloptam egy másik versembe is, ami szintén negyvennégyre nyúlik vissza. Igen, jól érezted. Nálunk, úgy látszik, minden generációnak megvan a ma-

ga bujdosó korszaka, olyiknak kettő is — nekünk két ilyen bujdosó korszakunk volt, és így ezek a sorok mindig aktuálisak.

LL: — A vers első sorait olvasva akár azt is hihetné az ember, hogy csak személyes élményeidről, betegségeidről, rossz kedvedről akarsz beszélni. De aztán a magad sorsa rámásolódik valamilyen történelmi eseményre, eseményekre.

VI: — Ez a történelmi esemény furcsa módon egy gyerekkori olvasmányomban van leírva, ami nagyon mély nyomot hagyott bennem. Nem tudnám megmondani sem a szerzője nevét, sem annak az ifjúsági regénynek a címét, de olvastam, mégpedig magyar nyelven olvastam gyerekkoromban egy történetet — hogy ez hogy került a kezembe, nem tudom. Arról az ősidőről szólt, amikor a dánok megtámadták Angliát, a szászokat — mert akkor szászok éltek ott. Szóval a dánok megverik Alfrédot, az angol, vagyis még szász királyt, tönkreverik, és ő elmenekül egy szigetre, és ott a mocsárban rejtőzik el, és lassan gyűlnek köréje a menekülő szászok. És ott rejtőznek a mocsárban — nyilván le is volt írva, de gyerekkoromban is tudtam, hogy Angliában köd van, tehát nekem ez a mocsár is összeszővődött a köddel. Azért beszélek ilyen határozatlanul, bizonytalanul róla, mert semmi mást nem tudok, semmire sem emlékszem belőle, csak erre a képre. És amikor már kellő számban összegyűltek, Alfréd kiképezi a szászokat, és amikor tavasz lesz, kisüt a nap, akkor kitörnek a mocsárból, a szigetről, és megverik a dánokat. Megmentik Angliát, azt a kicsi területet, ami akkor Anglia volt. Ez a regény már gyermekkoromban mitikus módon izgatta a képzeletemet, megmaradt bennem, és később aztán újraéledt, negyvennégygel fűződött össze, a történelemmel, vagy ha úgy tetszik, a politikával, és akkor volt ez az érzésem: igen, ebben a mocsárban vagyunk, ki fogunk törni, és győzni fogunk. Mindig volt ilyen irracionális, gyerekes reményem a legnagyobb bajokban is.

LL: — Így hát ez a gyerekkori olvasmányodból való kép a te történelmi tapasztalataiddal telítődött. A vers harmadik szakaszában, noha a szöveg látszólag nagyon egyszerű, a szavak mögött már ott érzik az a derengő tartalom, amelyről racionálisan már egyre nehezebb beszélni. Mi is az a „felszabadító szövetség?” Gondolom, hogy az olvasó kedve szerint többféle értelmet is beleérezhet: gondolhat valamilyen jótékony politikai erőre, hiszen a versnek van egy történelmi-politikai rétege, de gondolhat valamilyen erőt adó személyes — akár szerelmi, akár baráti szövetségre is...

VI: — Igen, igen! Pontosan mondtad, csak azt engedd meg, hogy még két dologgal kiegészítem a szavaidat, az egyikkel visszatérve arra, amit korábban mondtál az én racionalizmusomról. Nem szégyellem, hogy racionalista költő vagyok. Vagyis én szeretek értelmesen beszélni azokról a dolgokról, amikről értelmesen beszélni lehet. Még jobban szeretek értelmesen beszélni azokról a dolgokról, amikről tulajdonképpen nem lehet értelmesen beszélni, mert a racionalizmus-hoz hozzátartozik egyrészt az, hogy az ember ésszerűen ítélje meg azt, ami ésszerűen megítélhető, másrészt tudja, hogy vannak dolgok, amiket ésszel nem lehet megítélni és kifejtetni. Igen, de ésszerűen elmondani még ezeket is lehet, vagy legalábbis törekedni kell arra, hogy ésszerűen mondjuk el — és erre törekedtem. De amiről itt szó van, az még ésszerűen megfogható, ez még mindig — úgy is mondhatnám, hogy politika. Valahol ezt is mondtam már, vagy legalábbis gondoltam, hogy a politika nemcsak a politikus versekben jelentkezik. Engem véletlenül szenvedélyesen érdekel a politika, és mégsem írtam mindig politikai verseket, sőt aránylag kevés politikai verset írtam. A politika mégis nagyon sok versemben benne van. Olyan versekben is, ahol szó sincs politikáról. Aki például ezt a verset elolvassa, nem gondolná, hogy mennyi politika van benne. Hát igen, ebben benne van a negyvenes, benne van az ötvenes évek politikája. Igen, a *szövetségek* szó is pontosan az akkori idők segítő, felszabadító szövetségeire vonatkozik.

LL: — A vers végén megint egy furcsa képpel találkozunk. Mi ez a „titkos északnyugati átjáró”?

VI: — Hogy a képnek a hátterét is lássuk, egy picikét hadd menjünk hát-

rőbb, mégpedig oda, ahol ez az odáig végülis racionális, még tartalmában is racionális vers hirtelen átvált olyasmire, amit nemcsak hogy nem tudnék másképp elmondani, hanem az ember voltaképp azt is szégyellné, hogy egyáltalában ilyesmiről ír. Ez a váltás pedig itt következik:

Most nagyobb ellenség, hátrányosabb
Feltételek között.

Tehát ugyanaz a helyzet: a reménytelen túlerő, amelyik az emberre támad, és ami elől, úgy látszik, nincs menekülés — csakhát sokkal nagyobb távlatban, a halál távlatában, persze.

De a ködön túl micsoda új szövetség
Vonul föl mentesítő
Villámhajóhadával!

Ez a racionálisan elmondott vers voltaképpen itt hordoz olyasmit, amit rációval nem lehet megfogni. Már ez az „új szövetség” is, amelyik persze világosan utal az *Új Szövetség-re*, amely végülis a haláltól való megváltás reményét először fejezte ki — hogy is mondjam csak? — azt kell mondanom, közérthetően, a tömegnek talán a legközérthetőbben. Mi már sokszor beszélgettünk a látomásról a költészetben, az igazi és hamis látomásokról. Hát igen, ez a „micsoda új szövetség vonul föl mentesítő villámhajóhadával”, valamilyen látomást próbál megfogalmazni Ávilai Teréz intelmei szerint, akit idéztél, a lehető legegyszerűbben, legvilágosabban. Ezt ennél egyszerűbben és világosabban nem is lehetne megfogalmazni, és azt hiszem, ez érthető kell hogy legyen, még akkor is, ha valaki nem pontosan érti, hogy miről van szó. Mert miféle „új szövetség vonul föl mentesítő villámhajóhadával”? Ez a „villámhajóhad”, ez már nem racionális jelenség itt, ezen a ködös budapesti körúton. Hát igen, mégis csak kimondva ezt a kimondhatatlant, hát itt arról van szó, hogy a végén a vers hirtelen átcsap abba az irracionális reménybe, az emberiségnek abba az örök irracionális reményébe, hogy a halált egyszer majd valami módon — legyőzzük? megszabadulunk tőle? tudom, ez képtelenség. És mégis, az emberiségnek megvan ez a reménye, és hogy ne csak az *Új Szövetség-et*, az *Evangélium-ot* mondjam, hadd említsem Gorkijt: biztosan ismered *A leány és a halál* című szép versét. Miről szól *A leány és a halál*? Arról, hogy a halált egyszer majd legyőzi a szerelem. És ha én arra vállalkoztam, hogy az akkor gyatra orosz tudásommal (nem azért mondom, hogy „akkor gyatra”, mintha tudásom azóta gyarapodott volna, sőt azóta elfelejtettem azt a keveset is) szóval, hogy azzal a gyatra orosz tudásommal lefordítsam, akkor azért, mert ez a mondanivaló vonzott benne — és éppen Gorkijnál.

LL: — Ezt te magad is többször megírtad. Erről szól a *Rapszódia egy őszi kertben*:

És mindig te leszel, és mindig én leszek,
Holdban, Marson, ki tudja, hol,
Míg meg nem leljük azt a képletet,
Nem nyughatom s nem nyughatol.

Vagy a *Nászdal*:

Leukoné, ne félj. A szerelem
Megint új csillagrendszereket ér el,
Szívetekben a világegyetem
Romolhatatlan, régi kezdetével.

A szerelem megváltó erejében való hit is meg-megújuló szólama lírádnak.

VI: — No hát, ebben a versemben az „északnyugati átjáró” is erre a megváltásra utal. És hogy megmagyarázzam ezt a képet, ez is egy gyerekes olvasmányból, mégcsak nem is olvasmányból, hanem egy könyv címéből került bele ebbe a versbe. Fiatal koromban tudniillik volt egy bestseller, azt hiszem, Kenneth Roberts írta, az

volt a címe: *Az északnyugati átjáró*. Én sose olvastam ezt a könyvet, de a címe fölgyújtotta a fantáziámat. Nem is tudtam, hogy mi az az északnyugati átjáró, azóta tudom, hogy egy tengeri út, valahonnan Észak-Amerika északi csücskétől le a Jeges-tengeren a Csendes-óceánra. De ez engem nem is nagyon érdekelt. Mindenképpen valami olyasmi, ahol a tengerhez kell jutni, valami nagyon kalandos, nagyon veszélyes „átjáró”, de ott aztán már rákerülünk a nyílt, a szabad tengerre. Hát ez az értelme az északnyugati átjárónak. Sőt, még a pionírok is könyvből kerültek az utolsó sorba. Mert ha már az ember az északnyugati átjárót keresi, akkor persze hogy eszébe jutnak a pionírok, hiszen pionírok voltak Észak-Amerika meghódítói — tehát önként adódik a kép. Mert azt fölösleges is mondanom, hogy az ember nem keresi ezeket a vonatkozásokat, hanem egyik hozza a másikat, tehát ha már befutott a versbe a villámhajóhad, az természetesen vonzza az északnyugati átjárót, az meg a pionírokat, egy Whitman-versből, aminek az a címe, hogy *Pionírok, ó pionírok*. Ezt még kamaszkoromban, Pásztor Árpád fordításában olvastam, és maga a szó is nagyon vonzott. Mondanom sem kell, hogy ezek a pionírok nem valóságos pionírok, sőt nem is emberek, hanem a bennünk levő erők, az a része a lelkünknek, szervezetünknek, életünknek, amelyik előretör, még öregkorunkban is. Mert ha már ilyen öregben is verset ír az ember, akkor nem is érdemes másról írni, mint arról, hogy az ember és az emberiség hogy bánjon el a halállal, legalább magában, legalább a tudatával, az eszével, a képzeletével, a reményével. Mert nem elég az, hogy az ember állva várja ki a halált, amit hát úgyse lehet — mert az ember a végén csak összecsuclik — hanem hogy támadja meg a halált, nyomuljon előre a halál felé, foglalja el a halálát, ezt írtam a *Branyiszkóban* is, mindenki foglalja el a saját halálát. Szóval hogy ne véletlen vakeset és baleset legyen az életünkben a halál, hanem valami olyasmi, amiről tudunk, amire készülünk, és amivel emberi módon leszámoltunk vagy leszámolunk.

LL: — Lám, mennyi rétege van ennek a látszólag olyannyira áttetsző versnek. Hadd kérdezzek még meg a vers formájáról: véletlenül történt-e, hogy ebben a feszült, emelkedett versben a szabad forma — mert hiszen tulajdonképpen szabad versnek indul — egyszercsak átvált egy kötött antik formára, az anakreonira?

VI: — Hát egészen véletlenül semmi sem történik a versben, legfeljebb öntudatlanul, az ember tudatos akarátán kívül. Valóban azzal kezdtem neki, hogy most szabad verset írok. De én magamban minden verset dalolok. Nagyon szeretem a zenét, magamban mindent pontosan hallok, de ha megpróbálom elénekelni, akkor borzasztó dolog jön ki belőle. Még ma is hallom azt a dallamot, amire ezt a verset írtam. Szabad vers, igaz, de anélkül, hogy szándékom lett volna, nagyon sok benne a majdnem szabályos jambus, már az elején, és aztán valahogy a közepén, éppen ott, ahol átmegy ebbe a — ne szégyelljem kimondani — misztikusabb vagy irracionálisabb mondanivalóba vagy látomásba — mert a végén tényleg az lett belőle, nagyon egyszerűen és racionálisan elmondott látomás — ott hirtelen azon kaptam magamat, hogy anakreoni sorokban szól. Az anakreoni sornak szintén van dallama, még gyerekkoromban, az iskolában jöttem rá, hogy egy akkori sláger, a *Titine, ó Titine* dallamára énekelhető. Mikor a versben odaértem, hogy „Micsoda új szövetség Vonul föl mentesítő Villámhajóhadával” akkor már magamban a *Titine, ó Titinét* énekeltem. Akkor jöttem rá, hogy az anakreoni vers nemcsak a könnyed mondanivalóhoz használható, hanem nagyon komoly dolgokat is lehet mondani vele. Persze, az anakreoni versnek mindig van valamilyen optimista kicsengése — ennek is van. Tehát ott, ahol az ember végül mégis bizik, nyugodtan írhatja a legkomolyabb verseket is anakreoni ütemben. Később többször is éltem ezzel a fölfedezésemmel.

IRODALOMTUDÓSAINK FÓRUMA

FENYŐ ISTVÁNNAL BESZÉLGET KABDEBÓ LÓRÁNT

(Elhangzott a Magyar Rádió műsorában. A sorozatot Dénes István szerkeszti.)

— Fenyő Istvánnal beszélgetünk, aki egyszemélyben irodalomtörténész, kritikus, publicista és tanár. Az irodalomtudományok doktora, az Irodalomtudományi Intézet tudományos tanácsadója. De azt hiszem, a rádió hallgatóinak nem kell bemutatnunk Fenyő Istvánt, gyakori szereplője kritikusként, publicistaként műsorainknak. Az olvasóknak sem kell bemutatni, mert egy tucatnyi könyvet alkotott már az irodalomtudomány és az irodalomkritika különböző területeiről. Tudós. Tudományos kutatási területe a reformkor. Ezzel kezdte fiatalon, egy irodalmi zsebkönyv életrajzát megírva 1955-ben. Az Irodalomtörténeti Füzetek szinte indító köteteként az Aurorát, Kistaludy Károly, Vörösmarty irodalmi zsebkönyvét mutatta be. Azután egy rövid, szovjetunióbeli tanulmányút megihlette és Reformkori irodalmunk az egykorú orosz sajtó tükrében címmel újabb füzetben számolt be egy addig ismeretlen területéről irodalmunk hatókörének. Ezt folytatta a reformkort feltáró különböző tanulmányköteteiben és nagyívű monográfiáiban. Haza és tudomány címmel 1969-ben jelent meg egy kötete, az Elvek és utak sorozatban 1973-ban Nemzet, nép, irodalom címmel egy másik könyve, ezen kívül a nagy összegezés, Az irodalom reszpublikájáért című, amelyik irodalomkritikai gondolkodásunk 1817 és 1830 közötti korszakát tárgyalja. Kritikusként a 60-as évek elején prózairodalmunk nagy seregszemléjét vázolta fel, Sánta Ferenc, Szabó István, Kamondy László, Csurka István, Moldova György, Fejes Endre, Hernádi Gyula, Galambos Lajos útját mutatta be. Két évtized címmel 1968-ban gyűjtötte össze addigi kritikáit, újabb kritikáinak gyűjteményét pedig nemrég Figyelő szemmel címen publikálta.

Hadd kérdezzem meg legelőször, hogy a felsorolt területek közül melyiket tartod fő hivatásodnak?

— Azt hiszem, hogy valamennyit. Amikor irodalomtörténeti munkán dolgozom, akkor éppúgy kritikusnak, publicistának, vagy ha tetszik pedagógusnak, tágabbb értelemben közönségpedagógusnak érzem magam, és megfordítva. Kritikusként is irodalomtörténeti módszerrel igyekszem dolgozni, publicistaként úgyszintén. Valamennyi felsorolt szakmai ágat voltaképpen hivatásomnak érzem.

— Megismerkedésünk kapcsán hadd hivatkozzam egy személyes mozzanatra, arra, hogy közös mesterünk volt, Szauder József, és hadd kérdezzem meg mindjárt: azért választottad kutatási területedül a reformkort, hogy Szauder mellett indulhassál, vagy pedig ezt a korszakot már korábban is szeretted, és így kerültél a kiváló pedagógus és nagyszerű tudós vonzókörébe?

— Kétségtől volt abban szerepe Szauder Józsefnek is, hogy reformkor-kutató lettem, de inkább csak érdeklődésem és elhatározásom végleges kikristályosításában. Abban, hogy a reformkort kutatási témául választottam, annak idején sok volt a véletlen elem. 1948-ban érettségiztem, a 48-as forradalomnak éppen a centenáriumán, és akkor szinte minden újság, minden folyóirat, minden sajtótermék tele volt a nagy korszak emlékének, tanulságainak az idézésével. Hozzá kell tennem, hogy nem akármilyen korszak volt az 1948-as esztendő, a centenárius éve. A fényes szellők korszaka volt ez, amikor a tanulmányok, ünneplő írások mind-mind az akkori idők, a felszabadult élet legfontosabb előzményeként idézték negyvennyolcat. Énrám, nem tagadom, nagy hatást tettek a centenáris ünnepek, nagy hatással volt az akkori 18–19 éves siheder fiúra, akkori önmagamra a reformkor romantikája, a nagy életek, a hősi életeknek a példája.

— *Ha jól tudom, Eötvös-kollégista voltál, és ott sok kiváló pedagógus egyéniség hathatott rád. Miért éppen Szaudert választottad mesterednek?*

— Mindenekelőtt az vonzott hozzá, hogy Szauder Józsefben láttam megtestesülve azt az emberi, tudósi, erkölcsi értéket és erényt, amely fémjelezte az akkori Eötvös-kollégiumot. Vitathatatlan, hogy nagyon sok jó tanárunk volt, ragyogó intellektusú, példaadó emberek, de én úgy éreztem, hogy Szauder József egyéniségében mintegy összegeződik mindaz a minőség, amelyet tanár kollégái között érzékelhettem. Sokat, nagyon sokat köszönhetek Szauder Józsefnek, ritka szerencsém volt, hogy pályakezdő éveimet az ő szakmai irányításával tölthettem el. Hatalmas tudású, felkészültségű, intellektusú ember volt, és a tudása, a műveltsége igen-igen széleskörű. Szakmánkon, az irodalman kívül a filozófia például éppúgy érdekelt, mint a művészettörténet. Sőt, nemcsak érdekelt; épp olyan tudósa volt a filozófiának, mint a művészettörténetnek. Vagy szakmánkon belül: az olasz irodalomnak, a német irodalomnak épp olyan szakértője volt, mint a magyar irodalomnak.

— *Zárójelben hadd jegyezzem meg, amit egy-két kritikája sejtet csak, de mi, tanítványai tudunk, hogy a kortárs magyar lírának is egyik legjobb ismerője volt.*

— De mennyire! Hogy mást ne mondjak Neked, Somlyó Györgyről, Simon Istvánról szóló tanulmányai máig a legjobbak közé tartoznak, amelyeket a két költőről valaha is írtak. Olyan csillapíthatatlan mohóság élt Szauder Józsefben, mint nagyon kevesekben. Szellemi mohóságra gondolok, tudásának, felkészültségének az állandó gyarapítására. Leginkább pedig az vonzott hozzá, hogy ezt a hatalmas tudást a legkevésbé akarta magának megtartani. Sőt, akkor volt boldog, akkor volt igazán az elemében, ha azt átadhatta. Tanítványaival való beszélgetései során egész tanulmányra való szempontra hívta fel a figyelmüket, s nemegyszer előfordult, hogy egész tanulmányhoz szükséges időt áldozott rájuk, hogy ezeket a szempontokat átadhassa.

— *Ha jól tudom, összetoglaló monográfiádnak ő volt a szerkesztője, lektora, annak az egész nagy vállalkozásnak, a kritikátörténetnek ő lett volna a főszerkesztője. Hadd kérdezzem meg ezzel kapcsolatosan, hogy téged milyen célok, törekvések vezetnek a reformkor kutatásában, mi az, amit a mi számunkra, kortársaid számára szeretnél ebből a korszakból mint tanulságot felmutatni?*

— Meg kell neked vallanom, hogy az élet egyik legszebb, legnagyobb jótéményének az esztétikumot tartom, a művészetet, az irodalmi kifejezés legkülönbözőbb fajtáit, de amikor ezt mondom, akkor hozzá kell mindjárt azt is tennem, hogy az esztétikum nemcsak önmagáért érdekel. Ha olvasok egy verset, olvasok egy novellát, egy regényt, vagy bármilyen irodalmi művet, akkor mindig lebilincsel, ha valóban érdemes arra, a szép szó varázsa. Ha olvasok egy Vörösmarty-verset, Petőfi-verset, Kölcsey-beszédet, akkor újra meg újra élvezni tudom azokat, de még inkább vonzásába ejt ilyenkor is az, aki ezeket a verseket vagy más műveket megalkotta. Vonzásába ejt nemcsak a szó, hanem az, aki mondja; az ember. Az irodalomban mindig társat kerestem, sorsot, a pályákra, arcokra, életutakra voltam kíváncsi. A rokon alkatokat, az egyéni formátumokat akartam fellelni. Közhely, hogy az irodalom az egyéniség öntudatra ébredésének, az önérvényesítésnek egyik leghatékonyabb és leginkább közösségi lehetősége, és én pontosan ezt az egyéni öntudatra ébredési folyamatot találtam meg igen gyakran a reformkorban. Nem pusztán az egyéniség vonzott a reformkorhoz, nem az egyéniség önmagában, hanem a karakter, a mozgó egyéniség. Az az ember, aki nem fogadja el a sorsot, amelybe beleszületett, nem halad a születés, a származás, a család, a neveltetés eleve megszabott kényszerpályáin. Valami mást akar csinálni, mássá akar lenni. Nem fogadja el a predesztinációkat, a különböző determinációkat, amelyekbe óhatatlanul valamennyien beleszületünk. Engem az az író, gondolkodó érdekel, és ezért fordultam a reformkorhoz, aki nem fogadja el a

születéssel kapott véletlen elemeket, aki akarataival, önépítésével és főleg a munkájával, a tevékenységével igazi önmagává képes válni. Aki — hogy kedves költőmet, Vas Istvánt idézzem — nem öröklött, hanem választott úton jár. Az irodalomban elsősorban azt a folyamatot figyelem mindig kíváncsian, amikor az egyén előbb egyéniséggé alakul, pontosabban alakítja önmagát, rengeteg harc, ellentmondás leküzdése, öntépő feszültségek, önmardosások sorának árán, majd később az egyéniségből az alkotó munka során személyiséggé fejlődik. Ennek az önállóságnak, ennek az emberi autonómiára törekvésnek s a társadalmi tettek kibontakozásának a nagyszerű közegét találtam meg a reformkorban.

— *S azt hiszem, egyúttal egy olyan területét történelmünknek, ahol a megszokottal szemben ezek a személyiségek egy új világot akartak teremteni. A te szavaddal, kötetcímeddel, az irodalom respublikáját. Legalább az irodalomban megteremteni azt a vágyott, optimális közösséget, amelyet a valóságban még nem tudtak maguk körül látni, amelynek a nevében opponálhatták az akkori valóságot.*

— Így van, pontosan látod. Azok az írók vonzanak a reformkorban, akik megteremtik önmagukat, de nemcsak azért teremtik meg, hogy pusztán önmaguk legyenek, hanem ezt az egyéniséget azután felhasználják az új világnak kiküzdésére. Az új egyéniség az új közösség létrehozására szenteli az erejét — én a reformkor íróiban ezt látom és ezt próbálok láttatni is az olvasóval.

— *Úgy gondolom, ugyanez vonz második reformkorunk nagy egyéniségeihez. Az Új Írásban kétszer is idézted Babits alakját, vitamoralját, szinte arspoe-ticusan fogalmazva, példát állítva kortársaink elé. Egy másik példa lehet Vas István: róla írott monográfiádban őt is hasonló céllal mutatod be számunkra.*

— Mind a két író nagyon közel áll hozzám. Voltaképpen csak azokról az írókról tudok érdemben újat mondani, akik valamilyen módon érzelmi rokonszenvet is keltenek bennem. Valaminek meg kell rezdülnie az érdeklődésemben, a vonzalmaimban ahhoz, hogy huzamosabban foglalkozni tudjak egy-egy íróval. Babitsban és Vas Istvánban is voltaképpen hasonló vonások vonzóttak és vonzának, mint akár Eötvös Józsefben, akár Kölcseyben, akár Széchenyiben, vagy a reformkor többi nagyságában. Babitsban azt az embert tiszteltem, akít a születése arra ösztönzött volna, hogy egyike legyen az akkori idők kisvárosi lateiner értelmiségijeinek, s ehelyett egészen más pályát futott be. Babits szakítani tudott az akkori idők jellegzetes, elsekélyesült nacionalizmusával, egy újfajta európai magyarságot tudott meghirdetni, s ezt az európai magyarságot a legnehezebb időkben egyéni félelmeit, gátlásait leküzdve tudta védeni. Ugyanígy a maga konzervatív családi indíttatásai ellenére, szinte az első perctől kezdve az új művészetnek, a hazai valóság új művészet által való megújításának volt a híve, harcosa. Éppúgy példaként tudta felmutatni a maga életét, akárcsak a reformkor nagyjai, akiket az előbb említettem, Kölcsey, Eötvös és a többiek. Hasonló vonzalmak fűznek engem Vas István életművéhez is. Vas Istvánnak is eredendően az lett volna a sorsa, hogy a Gyár utcai milió világában elsajátítsa az akkori pesti polgárság sajátos gondolkodását, a „leben und leben lassen“ filozófiáját, s ehelyett 16—18 éves korától kezdve mindent elkövetett, hogy az eleve megszabott útról letérjen.

— *Mint irodalomtudós, az egyéniség szerepét vizsgálod, a korról szemben fellépő, a saját sorsa által meghatározott úttal szemben választott utat követő írókat mutatod be a számunkra. De hadd kérdezzem meg a kritikust: milyen szemmel közelítesz, hogyan vizsgálod a ma íróit, a mi közösségünkben?*

— Kérdésed némiképp zavarba ejt engem. Mindig kicsit idegenkedve figyelek fel arra, amikor munkáimmal kapcsolatosan elkülönítéseket, megkülönböztetéseket tesznek, amikor külön szólnak az irodalomtörténésről, külön a kritikus-ról, külön esetleg a tanárról vagy publicistáról. Egységesnek, összefüggőnek érzem mindazt, amit csinálok, s kritikusként sem vezet más voltaképpen, mint ami

irodalomtörténészként. Amit az előbbieken kifejteni próbáltam, abban benne rejtett az is, hogy a múlt nemcsak önmagában köt le. A jelent, a jelenhez vezető utat szeretném mindig megpillantani benne. Kíváncsi ember vagyok, sok minden érdekel, s a kíváncsiságomnak örök, és azt hiszem, legméltóbb tárgya a jelen. A jelenben, napjainkban a legsűrítettebb számunkra az emberi élet, ehhez van a legtöbb személyes közünk. Nos, ha már azt mondtam Neked, hogy kíváncsi ember vagyok, akkor azt is hozzá kell ehhez tennem, meg-megújulóan kíváncsi vagyok mindig a holnapra. Ma kíváncsi vagyok arra, hogy mit hoz, mit rejt magában a holnap, holnap kíváncsi leszek arra, hogy mit hoz a holnapután. Az eshetőségek, az esélyek, a történelemnek, az emberi törtéetésnek a lehetőségei izgatnak engem, mi az, ami holnap, holnapután megszületik, mi az, ami esetleg elhal? Milyen lesz az utcáknak és a tereknek a világa holnap vagy holnapután? S ha már ilyen személyes mozzanatokról kérdezel, akkor megvallom, hogy számomra a halál tényében sem az elmúlás kényszerűsége az, ami fájdalmas, azt még valahogy el is tudnám fogadni, hanem egy egészen más, szinte már komikus elem. Engem az izgat és az tölt el a halál tényében feszültséggel, és az ellen tiltakoznék, ha lehetne tiltakoznom, hogy eljön majd egy idő, amikor én már nem láthatom többé a szülővárosomat, ezt a pesti flaszttert. Hogy meg fognak jelenni könyvek, meg fog jelenni a *Kortárs*, az *Új Írás*, vagy az akkori folyóiratok, és ezeket én nem olvashatom, hogy a rádió akkor is szólni fog, hogy a tévében az ismert szignál ismét fölhangzik, és én nem leszek, én nem olvashatok többé. Nekem nem mondják el, hogy mi jelent meg, hogy ki mit írt, én többet nem fogok kezembe venni semmiféle sajtóterméket, — ez az, amibe nem tudok, vagy egyelőre legalábbis nem tudok belenyugodni. Azt hiszem, ezzel tulajdonképpen válaszoltam a kérdésedre, hogy mi vonz a kritikához, és hogy miért foglalkozom a jelen irodalmával: a jelen vonz.

— *Említetted, hogy a tényes szellők nemzedékével indultál. Most viszont a hetvenes években, egészen megváltozott környezetben, problémarendszerben hogyan tudsz tájékozódni? Hogyan tudsz hangot találni az új, fiatal írőkkel, akik tulajdonképpen akkor születtek, amikor te az Eötvös-kollégiumba jártál, amikor első kritikáidat írtad, első, Auróráról szóló értekezésedet vagy a Kisfaludy Sándorról írt monográfiádat — amellyel kandidátus lettél, — készítetted? Most ezek az emberek felnöttek. Írásaikkal, könyveikkel, köteteikkel találkozol, de még más-sal is. Mindjárt hadd provokáljalak is egy kicsit. Vannak jelenségek, amelyekről annak idején azt hittük, hogy rég elmúltak, rég nem kell velük foglalkoznunk, mert a történelem túllépett rajtuk. Ilyen például a népi-urbánus ellentét. Most, a hetvenes években, változott formában, de épp ezeknek a fiataloknak a szájából milyen érzés hallani újra ezeket a már rég letudott elveket, gondolatokat?*

— Amit kérdezel, az voltaképpen két kérdés, és ha megengeded, akkor én ezt a kérdést kettébontanám. Először is arra felelnék, hogy mi is az, amit én a hetvenes években, vagyis manapság csinálni próbálok, azután arra, hogy hogyan reagálok a fiatalabbak, a pályakezdők munkáira, s hogyan találom meg velük a kapcsolatot. Amit mint kritikus vagy mint publicista manapság végzek, abban néhány vezérelv irányít. Pontosan az a jelenség, amire te céloztál, hogy az elmúlt években szembe kellett találkoznunk bizonyos régi, elavult téveszmék feléledésével. Nem tagadom azt, hogy engem is, akárcsak nemzedékemet annak idején, eltöltött az a naiv hit, hogy a régi nézeteket, az avassá vált szemléleteket, szempontokat csak szembebesíteni kell az új valósággal, az új alakuló társadalommal, és akkor ezek a régi nézetek, téveszmék úgyszólván a történelem lomtárába kerülnek. Nos, kiderült, hogy távolról sincs így, a téveszmék épp olyan ellenállóképesek, épp olyan virulensek, mint az igaz ideák. S bizony igazad van, hogy ott is találkozunk velük nemegyszer, ahol a legkevesbé vártuk, az ifjúságnak a körében. A dzsentri mentalitás, a dzsentri gondolkodás, a jellegzetes dzsentri magatartásformák manapság például olyanok körében is kísértenek, akik életükben nem láthattak dzsentrit. Találkoztam olyan fiatalokkal, szerencsére nem az

irodalom területén, akik családi címereket szedtek elő, régi ármálisokra büszkék, azokat lobogtatják. És ilyenkor újra meg újra gondolkodóba kell esnem, hogy vajon az elmúlt évtizedeknek az alakító munkája mennyiben hatott? No persze nem szabad csüggedésbe esnünk, hanem vállalnunk kell továbbra is az egyedüli utat, az eszméknek a tisztító harcát, küzdelmét. A téveszmékkel szemben szembe kell helyezni a maguk eszméit. Annak idején azt hittük, hogy a szocializmus el fogja söpörni a különböző nacionalista téveszméket, vagy ami ennek ellentéte, a nemzeti nihilizmus, a nemzeti múlt iránti közönyösség magatartását. Azt hittük továbbá, hogy a történetiség, a fejlődéselv most már kétségbevonhatatlanul meg fog gyökerezni. Sajnos mindezzel együtt azt kell mondanom, hogy a téves nézetek változatlanul tovább élnek, és hol sznobisztikusan, hol cinikusan, de használják és alkalmazzák őket. E téveszmék virulenciája és a virulencia elleni küzdelem szándéka késztet engem leginkább megszólalásra napjainkban, kritikusként és publicistaként egyaránt.

— *Jó, hogy kimondtad ezt a szót, épp erről akartam beszélni. Arról, hogy a múlt évtized végén jelent meg tanulmányköteted, amelyikben először körvonalaztad programodat. A Két évtized címet adtad neki. Tulajdonképp a reformkor egy évtizedét és a hatvanas évek irodalmát bemutató tanulmányaidat összegezted benne. De ez a két évtized valahogy másképp is összekapcsolódik. A nacionalizmusnak a feltárásában is fontos lépés volt, a kezdetet és az utóvédharcot is mutatja ugyanis. Azt, amikor a nacionalizmus jelentkezik egy nemzet életében, és azt, amikor legyőzésével megszületik egy másfajta, újabb irodalom. S a hetvenes években kezdted el épp itt, a rádióban publicista tevékenységedet, amelyik ennek a következtetéseit vonja le és próbálja népszerűsíteni.*

— Valóban sok affinitás, sok rokonság van a két évtized között. Pontosabban szólva affinitás is van és eltérés is van az évtizedek menetében. A reformkor befejező évtizedét változatlanul olyan időszaknak látom, amikor nem, vagy sokkal kevésbé léteztek azok a hamis antinómiák, torz előítéleteken alapuló állandóságok, amelyek a mi egészséges fejlődésünket időnként hátráltatják. Az elmúlt években elterjedtek bizonyos megosztó, rossz választásokra késztető, hamis ellentétek. Nemcsak a nacionalizmus, illetőleg a nemzeti nihilizmus ellentétpárjaira gondolok, vagy a népi-urbánus ellentétre, mind a kettőt egyaránt károsnak és rossznak itélem, de olyan ellentétpárookra is, amelyek egészséges jelenségeket ellentéteznek egymással. Ilyen állandóságok például magyarság és európaiság szembeállítás, forradalmiság és humanizmus szembefordítása, modernség és hagyományvédés ellentétezése, vagy az olyan rossz kérdésfeltevések, mint a politika vagy erkölcs, hit vagy szkepszis, a racionalitás vagy szenvedély, az intellektualitás vagy érzelemkifejezés, s a mi szakmánk köréből véve egyet: a műközpontosság vagy történetiség. Hát van értelmük ezeknek az ilyesfajta kérdésfeltevéseknek? Nyilvánvalóan nincs, ezek értelmetlenül feltett, értelmetlenül szembefordított, rosszul alkalmazott pólusok. Ezért igyekszem kritikusként most már jó ideje olyan alkotásokat elemzésre kiválasztani, amelyekből világosan kitetszik az, hogy íróik tudatosan elhúzódnak az ilyesfajta ellentétektől. Nem hajlandók választani ott, ahol nincs ilyen választásra szükség, ahol az ilyen választás káros, korlátozó, lefokozó, csonkító, kizáró értékeket, vagy megbénítja azoknak az értékeknek a szabad kifejlődését. Ezeknek az állandóságoknak a szülőanyja mindig a dogmatizmus, persze, a legkülönbözőbb előjelű dogmatizmus, de hát a dogmatizmus az marad, ami, akár honnan jön is, akárki csinálja is. Megpróbálok hát kritikusként és publicistaként küzdeni az olyan szemlélet ellen, amelyik szembefordít összetartozó fogalmakat, olyan fogalmakat, amelyeknek csak együtt van értelme, amelyeknek az értelme csak a kölcsönhatás dialektikájában világosodhat meg. Mindennek azonban, és itt felelek második kérdésedre, bizonyos ára is volt. Miközben ugyanis ilyen feladatokat tűztem magam elé, akkor bizony az utóbbi években kevés időm maradt az új irodalomra, az új jelenségekre, a fiatal írókra, fiatal alkotókkal való foglalkozásra.

— *Mit gondolsz, tulajdonképpen értékeljük-e mi eléggé a fiatalokat? Megértjük-e azokat az új mozzanatokot, amelyek a mi számunkra is novumot, újat jelentenek az ő műveikben és az ő életükben?*

— Azt hiszem, hogy nem. Nem foglalkozunk eleget a fiatalokkal, nem törődünk eléggé azzal, hogy megértsük őket. Nem akarom elhallgatni még két okát annak, amiért én magam is a kelleténél kevesebbet törődöm a fiatalokkal. Egyrészt úgy éreztem, hogy a kritikájuk időnként meggondolatlan, túlzásokba sikklik el, túlélz bizonyos jelenségeket, másrészt pedig hogy meglehetősen érzéketlenek a történetiség, a történeti vizsgálódások iránt, kiemelik a műveket az alkotói életpályák, méginkább pedig az egykorú történeti valóság köréből. Ezek voltak azok az indítékok, amelyek — társulva egyéb kötelezettségeimmel, feladatvállalásaimmal — arra készítettek, hogy a szükségesnél kevesebbet foglalkozzam a fiatalokkal.

— *Emlékeztetni szeretnék saját múltadra és a mi múltunkra. Hadd emlékeztessék Új arcok, új utak című kötetedre, amely 1961-ben a Szépirodalmi Kiadónál jelent meg, és mint említettem, a kor prózáiróit vonultatta föl, Sántát, Szabó Istvánt, Kanondyt, Csurkát, Moldovát, Fejest, Hernádit, Galambost. Az akkori kritika nem ugyanúgy vitatkozott veled, nem ugyanazokat a jelzőket mondta el akkor, mint amiket te mondasz a mostani fiatalokról?*

— Dehogynem.

— *Találtál akkor is megértő kritikusokat, megértő szerkesztőket?*

— Megértő szerkesztőket találtam, megértő kritikusokat már jóval kevesebé, de ez nem változtat azon, hogy a megjegyzésed, a kérdésfeltevésed teljesen jogosult. Néhány év óta, amióta tanítok az egyetemen, mindinkább azt látom, hogy ez az új alkotó nemzedék, fiatal írók, kritikusok, irodalomtörténészek, a maguk módján, a maguk eszközeivel, lehetőségeivel jórészt a mi egykori magatartásunkat folytatják tovább. Változtatva a változtatandókat, új viszonyok közepe, de némely vonatkozásokban mégiscsak azt a magatartásformát viszik tovább, amit mi annak idején megvalósítani próbáltunk. A magunk módján éppúgy igyekeznek különbözni tőlünk, mint ahogy mi akartunk különbözni elődeinktől. A kritikájuk időnként valóban túlzó, de hát nem volt túlzó annak idején a mi kritikánk? S ha időnként kihívónak érezzük a túlságos felszabadultságukat, a fesztelenségüket, hát bizony abban is sok van, ha más módon is, a mi hajdani lázongásainkból, protestáló indulatainkból, nonkonformista hajlandóságainkból.

— *De ha ők most azt mondják, hogy mi túlzott önkontrollal dolgozunk, túlzottan gátlásosak vagyunk, ezzel szemben mi az ő felszabadultságukat szabaddosságnak minősítjük, akkor tulajdonképpen nem az értelenség beszél belőlünk is? Hogyan lehetne — ahelyett, hogy a nemzedékek egymást kiirtanák — az összetartozást, hogy visszatérjek könyvcímedre és a beszélgetésünk elejére, az irodalom reszpublikáját megteremteni végre egymás között is, nemzedékek között is?*

— Legkedvesebb gondolataim egyikét emlegeted, az irodalom reszpublikáját, és azt hiszem, hogy a kérdésedben voltaképpen benne rejlett a válasz is. Nyilvánvaló...

— ... azért rejlett benne, mert mind a kettőnknek ez a célunk.

— ... nyilvánvaló az, hogy a nemzedékek kiirtása kollektív öngyilkosságot jelent. Ez képtelenség. Másik alternatívát kell választanunk. Egymás mellett kell élnünk, együtt kell dolgoznunk. Együtt kell dolgoznia a nemzedékeknek, közös feladatokat kell keresnünk, és a közös feladatok megoldásában kell a tapasztalatainkat, az érveinket, a felismeréseinket hasznosítanunk.

— *Ez különösen azért is fontos, mert nálunk ez a nemzedékbabona koronként felüti a fejét, és régebben szinte a nemzeti öngyilkosságnak volt nemegyszer a melegágya.*

— A nemzedékek harca, nemzedékek szembenállása szerintem egyike a magyar mitoszoknak, amelyeknek, sajnos, bővében vagyunk. Együtt kell munkálkodnunk, erre az együtt dolgozásra, együttes tevékenységre a fiataloknak épp olyan szüksége van, mint amilyen szükségünk van nekünk. Talán nem vagyok nagyképű, ha azt mondom, hogy irodalmunknak, irodalmunk folytonosságának is szüksége van erre.

— *Úgy gondolom, ez adja újabb műtájodnak is az inspirációját, eredendő pedagógia iránti vonzalmadon kívül az együtt munkálkodás lehetősége is biztat, hív arra, hogy az egyetemen találkozzál a fiatalokkal...*

— Negyedik féléve tanítok az egyetemen, az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészettudományi karán, húszesztendős bölcsészhallgatókat. Őszintén szólva, régen végeztem munkát olyan kedvvel, olyan egész szívvel, mint ezt. A fiatalok kérdező, vitázó hajlama, a disputa, amelyet hol egymással, hol velem folytatnak, valósággal megújít, erőt ad, energiával tölt el, néha hosszabb időre is. Nemcsak szellemi vitamin ez, voltaképpen erkölcsi vitamin is. Most például a *Bánk bán* elemzése kapcsán éppen arról beszélgettünk a hallgatókkal, hogy bűnös volt-e Gertrudis, bűnös volt-e maga Bánk bán, volt-e számára más kiút, vagy magát a társadalmi rendet kell-e elmarasztalnunk? A *Bánk bánról* beszélgettünk, de voltaképpen nemcsak arról. A személyiség cselekvésének lehetőségeiről, a helyzetállás értelméről, a személyiség tetteinek a megítéléséről is beszélgettünk, vitáztunk azokkal, akik éppen most keresik, építik a személyiségüket, vakolják lelkük, szellemük falait, keresik a maguk számára méltó feladatot. Fáradtan, ugyanakkor felfrissülten jövök el ezekről a szemináriumi órákról.

— *Bevezetőben négy műtájodat említettem, s te magad mondtad, hogy nem lehet különválasztani tevékenységedben az irodalomtörténezszt, a kritikust, a publicistát, a tanárt. Ugyanazt a törekvést, ugyanazt az életcélt valósítod meg mindegyikben, de mindig más kihívásra, mindig más feladatra, mindig megtalálva azt a legszükségesebbet műtájban is, ahol a leginkább tudsz hatni, a leginkább van szükség a tevékenységedre. Így értettem én a megosztottságát ezeknek a műtájoknak, amelyek tulajdonképpen ugyanannak a szellemi törekvésnek és ugyanannak az életcélnak különböző gyakorlati megvalósulását adják.*

PARÁZNA SZOBROK

Cseres Tibor regénye

„Az író felelősséggel tartozik kora iratlan történetéért, ha másként nem — saját emlékezete szerint.” Hogy Cseres Tibor mennyire komolyan veszi az emlékezés eme felelősségét, erről a második világháborúval foglalkozó munkáinak egész vonulata tanúskodik: *Várakozó özvegyek*, *Búcsú nélkül*, *Ember fia és farkasa*, *Bizonnyaltalan század*. A végzetes esztendő előzményeivel és következményeivel foglalkozik legújabb regényében: a *Parázna szobrok*ban is.

Cseres Tibor emlékezete úgy működik és úgy hat, hogy aki átélte akár aktív, akár passzív résztvevőként a háborús éveket, az magára ismer. A *Parázna szobrok* fölidézi a tisztánlátás és téveszme, a hazavágyás és kitartás, a tehetetlenség és felelősség, a kockázatvállalás és sodródás egyidejűségét, máig is tartó, le nem üledő fortyogását. Az agyonhallgatás nem alakulhat renddé, a némaság alatt (Cseressel szölv) a múlt csak esvedik, de megnyugvás nem támad belőle.

„Miért üzent háborút az ország harminc évnél kurtább „történelmi” időn belül két ízben is háborús cél nélkül? És a férfiak, akik életüket kockáztatták, miképp folytathatták mindkét alkalommal az utolsó tőltényig a magyar ember számára ok-talan harcokat?”

Az első háború után az apákból még föl-fölszakadtak az emlékek, tovább énekelték a katonadalokat, indulókat, őrizték a katonaládát, benne a táborig lapokat, gyorsfényképeket. Fiaikban így megképzett valamennyi hadszintér Przemysl-től az Isonzóig, ők is énekelték a dalokat, indulókat.

Az első világháborút a nemzet, a nép még vállalta, a másodikat már nem. A mai apák (ma már nagyapák) ezért hallgatagok, ez okozhatja, hogy fiaik nem ismerik, nem élhették még közvetve sem át, ami apáikkal történt. A történelem könyvek párlat-igazsága nem pótolhatja a közvetve átélés valódiságát.

Az „ikerregény” első fele bemutatja Thormay Béla harcokcsizó tiszt katonai pályafutását, célját és küzdelmét, hogy megnevezze ami rejtett, kiderítse ami homályos, meghatározza a felelősséget a tévesztett utakért, hogy ezzel fölmentést nyerjen az utókortól és ami a legfontosabb: utókor-tudattal nyomasztott ön-magától. A második regényrészben politikai, hadtörténelmi, bölcséleti és lélektani aspektusból a második világháború alapos (és pontos) eseménytörténetét kapjuk bő és részletekben gazdag kommentálással. A szerző mindenütt — helyszin, év, hó, nap, óra, név — rávilágít a „magas” történelem tényeire: ahogyan az ország sorsa a „nagyok” által erre vagy arra eldöntetett. A terepet, amelyen az erre-arra választás még lehetségesnek látszott, mindig térképpontosan rajzolja meg.

A főhős mellett nem mellék-, hanem főszereplők! küszködnek kivezető utat keresve, vívódnak áttekinthető helyzet teremtésén, tépelődnek világos célok kitűzésén, töprengenek a magyar jövő alakításán. S „Ezer zsibbadt vágyból mért nem lesz végül egy erős akarat?” (Ady). A sors prédálta őket, vagy ők nem voltak eléggé rátermettek a villámgyorsan módosuló esélyek fölismerésére, reménnyel biztató lehetőségek megragadására? — viaskodik a szerző a kínálkozó, sorsfordítóknak nevezhető utakat vizsgálva.

Milyen erők, milyen tényezők jelölték ki a választható utakat, és azok hová vezettek volna? Mit érzékelt belőlük a frontszolgálatos tiszt, mit a tisztas, a honvéd, ezen belül a repülő, a tűzér, mit a gyalogos? Tudomás és tudás, tanultság és tapasztalás az adott időpontban melyik akciót váltotta-válthatta ki éppen?

*

Cseres Tibor előző könyve, az *Elveszített és megőrzött képek* személyes epizódjai közül a legmegrendítőbbek egyike a Tamási Áron fényképei ürügyén közreadott személyiségrajz. És most a szertefutó cselekménysor ismét fénykép, mégpedig egy csoportkép köré szerveződik, mint a regény szerkezeti pillére köré. A fénykép Kassa fölött, Jahodnán készült, éjjel, holdfényben, tizennégy személyről: tiszték és a hozzájuk tartozó hölgyek, néhány honvéd. A hátsó álló sor négy tisztjének egyike maga Thormay. Az ülő és álló alakok mögött a címadó parázna szobrok. A fénykép célja figyelemelterelés volt, konspirációs okokból.

1963-ban Thormay Béla (a néphadsereg őrnagya) megtudja, hogy erre a helyre céloz egy 1945-ig érvényben volt katonai szolgálati úrlapra írt, és Bécsben földolt fenyegetés. Meggyőződése, hogy csak a fényképen levők valamelyike küldözhet nyugatról lázító fölszólítást a magyar királyi 2. hadsereg néhány életben-maradtjának. Elhatározza, hogy földeríti: mi sorsra jutott, s ha él, merre, milyen körülmények közt működik, vagy létezik ma a csoportképen — rajta kívül — látható tizenhárom ember.

Két évtized elmúta után, a mából visszafelé, nyomról nyomra haladva deríti föl a túlélőket, a messzire szakadtakat, a homályba veszőket, a sarkó alatti, vagy temetlen halottak életútját. Magánnyomozása közben, a messzire szakadtak — kik magukat mindmáig döntésre illetékeseknek tartják —, törlik a törzstisztek névsorából, mint e címre méltatlant.

A szolgálati-jegy hivatalos kivizsgálására alakult ASZTAL misztériumszerűen titokzatos, kihallgató, vádoló, emberi gyarlóságokon csámcsogó, gyerekesen kíváncsi és borzongó, érzelmileg heterogén testület. A vizsgálatot a puskaport csak hadtörténeti tanulmányaiból ismerő Kiss ezredes vezeti, az itt-ott megértő Borbás ezredes és más, névvel nem jelölt katonák közreműködésével. A testület világnézeti egységét egy marxista képzettségű civil testesíti meg.

Az Asztal tagjai Thormay iszonytató közléseit látszólag érintetlenül, zömmel higgadtan, leleplezésre mindig résen értékelik. Thormay a harctéri eseményeket nemcsak rekonstruálja, hanem úgy szemlélteti, hogy a hangsúly ne a történése, hanem az emberre essék, remélve, hogy ezzel ember-központúvá teheti a tárgyalás menetét. A tárgyalásokon Thormay nem érzi kiszolgáltatottságát, ami lehet pszichikai tudatosság eredménye is. Egészében az Asztal megrázóan szemlélteti a háború következményeinek abszurdumait. Fölöttébb gyanúsak találja, hogy Thormay sohasem élt a partizán cselekményeiert járó előnyökkel. Végül is javaslat hangzik el: állítsák Thormayt hadbíróság elé.

*

Thormay Bélával találkoztunk már az *Elveszett és megőrzött képek*ben: a kötet egyik novellájában fölkeresi a könyvsátorban dedikáló író. Thormay ott is rendszerezésre mindig kész, összefüggéseket ösztönösen fölismerő alkat, életerős, öntudatos, aki a továbbélés parancsának igézetében él: „felejteni annyi, mint mindent újrakezdeni, tíz-húsz-harminc év múlva, harminc évvel öregebben...”

„...mindentől megvédeni magunkat a mindenre emlékezéssel lehetne csak, és mindent nem élt át egyetlen ember sem...” — így az író.

„Én! Én! — emelte föl ujját Thormay — mindent, mindent átéltem, mert én mindenütt ott voltam a legnehezebb órákban!”

Magatartása a regényben sem változott.

Elhibázott igyekezet lenne a mű bővebb tartalmi kivonatolása. Ahány olvasó annyiféle tartalmi kivonat és értelmezés. A politikai pallérozottságúak a háború és részvételünk megoldathatatlan képletét olvassák belőle. A műalkotás minőségét fontosabbnak érzők a hatalmas emberi tablót, amely a közlegénytől a vezérkarig az emberábrázolás művészeként mutatja be Cseres Tibort. Sokaknak a *Parázna szobrok* mindenekelőtt vállalkozás, a magyarság egyik sorsfordulójának hiteles bemutatására.

A katonahivatás és gyakorlat ismertetése nem retrospektív nézőpontból, hanem

egykorúnak éreztetve, monumentális tárgyilagossággal, regénnyé formálva a szinte formálhatatlant a harckocsizó főhadnagy, majd őrnagy Thormay Béla tudatán keresztül, minden olvasóréteg számára ellenállhatatlan erejű.

Talán a regény valamennyi értékénél nagyobb jelentőségű, hogy elsőként mutatja be azt a lelki közeget, amelyben a magyar katonák és tisztjeik éltek; eszményeiket, vállalkozásaikat, bajtársiasságukat a történelem szakadékaiban. Életre támaszt egy majdnem elveszett, lappangó magatartásrendszert. A tömeghalált egyéni sorsokra bontja le, a századik is új sors, társaitól különböző individuum, megismételhetetlen, csak haláluk azonos és a testüket övező iszonyú realitás: a genny, a vér, és közös az örökös éhség.

A történetíró Cseres Tibor azonban sohasem hátrafelé fordított próféta.

Az ábrázolás mámorító kegyetlensége, a látomások ereje, néhány, árnyaló funkciót betöltő háttérszereplő „lebegtetése”, a szűkszavú fegyelem és a kimondás kényszere közti egyensúlyozás, az adagolás gazdaságossága — a nagy írói kvalitások hiánytalanul föllelhetők a regényben. Az emberábrázolásban sohasem fölényes, a leleplezésben nem kárörvendő, minden esendőséget a megidézett figura bőréből kipillantva jellemez. Az események követelte sok tér, nagy idő, és számos réteg vizsgálata a regény földarabolását, messziről és fölülről nézését, izekre szedését, majd merőben új képpé való összeillesztését tette szükségessé. A cseresi vállalkozás ezért nem tűrte meg sem a klasszikus nagyregény, sem a memoár kerekét.

Nehéz említetlenül hagyni Cseres fejezet-zárásait: „A kövekkel földuzzasztott víz sodrása fölé ezermester katonák lapátkerekeket, malmokat állítottak. Néha nyolc-tíz malom is dolgozott éjjel-nappal. A legtöbbje szerelmet örölt.” És egy másik, a művészi megformálás bizonyítására: „Tudod, mi történt Nyáryval. Bukórepülést gyakorolt egy mocsaras rét fölött. Annýra belefeledkezett, hogy hússzor, harmincszor lecsapott ugyanarra a célra. Utoljára nem bírta fölkapni a kormányt. Csak a gép farka látszott ki a földből. A teljes bőrruhája sértetlen maradt. Úgy emelték ki, mint egy kancsó vért.”

*

A Parázna szobrok olvasása engedményt nem ismer, laza figyelmet, gyenge kötődést nem tűr, de a befogadásra hajlamos tudaton keresztül nemzeti önismeretünk újfaragású építőköve lehet.

Az író bizonyára e szavakkal tette le tollát: *Dixi et salvavi animam meam.* (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979.)

Mészöly Miklós:

SZÁRNYAS LOVAK

A képzelet, az álom, a látomás, a babona, a mítoszban gyökerező metaforikus gondolkodás archaikus lelki rétegének példásan tömör megidézésével kezdődik Mészöly Miklós könyvében az első — kötet- és cikluscímadó — novella. „Tikos Rákhel mondta egyszer a hajnalra, hogy „megjötték a szárnyas lovak” — de lehet, hogy az egész csak egy álom mérgezése, a Bálint-híd csurgójánál már tegnap ott ült egy varjú.” Mintha a személy- és földrajzi név sugallta cinkos regionális beavatottságon kívül a természettel való küz-

delmes kapcsolat háttérélménye is ősi magátólértetődéssel tartoznék hozzá ehhez a szférához, a következő mondatok felhőszakadásról, lezúduló vízről, a szurdik bejáratának beomlásáról tudósítanak. Az elemi csapás az ember technikailag beavatkozó, civilizatorikus, célképzetekben gondolkodó „részét” mozgósítja, a pontos méretek, a kítűzött teendők, a számításba vett veszélyek ésszerű automatizmusát. A szakszerűségnek a pontos, tárgyias nyelvhasználatban is tükröződő magabiztossága azonban csak mágikus védekezés és tüntető önmegnyugtatás; a novella hősei tudják, „milyen széles árkot kell ásníuk”, hogyan készítik majd elő a szekeket s csúsztatnak gumialátétet „a fenékdesszkák alá, a számolyokra”, de a fenn-

hangon előadott magyarázatok, a ráérős leheveredés motívumai mögött a döbbenettel való szembenézés késleltetésének, halasztásának vágya sejlik föl. Még a második bekezdés is a figyelmet látszólag elterelő, valójában az éber gyanakvást erősítő retardáció jegyében indul. A hagyományra („Szüleinek a dombok túlsó oldalán negyven évig volt birtoka”) és az általa meghatározott szabályos életformára tett utalások („Teleszkai présházában mindennek megvolt a rendje.”) az emlékezés és a környezetleírás időtlenségével ellentétük: a szabálytalan, hagyományellenes, időbe és rendbe beilleszthetetlen mozzanat megrázkódtatását készítik elő vagy emelik ki — Teleszkai úgy találta feleségét, Rákhelt „a kád aljára szórt szalmán Töttös Estvännal, már mindkettőjüket mozdulatlanul, ahogy szeretkezés közben a pincelég megfojtotta őket”. A botrány tört be a tradíció, a zsáner és az idill világába, s a barbár rítus, amelyet Teleszkai a váratlan-elemetáris sokk hatására kigondol és celebrál, szabálytalanságában, egyszerűségében is hasonlat-szerű mintájává lesz annak az érzelmi és viselkedési rendszernek, ahogyan ismételt aktualizálódó „élményünket” — a védettnek hit bensőség széthullását a katasztrófa első brutális érintésére — átéljük, földolgozzuk, szertartássá stilizáljuk.

A rítus: ünnepes megismétlés, állandó-érvényűvé tétel, a változó megállítása a fölfüggesztett időben; „úgy kell maradni mindennek” — súgja a gyászoló férjnek a féltékenység meg a szerelem, és: „Most majd mindig így lehet látni őket” — nyugtatja magát az eszelős terv (az összefonódott testek merev rögzítése, szekérre emelése és a szőlődombról a Dunához hurcolása) kivitelezésekor. A démonikus, irracionális, bár emberien ismerős rögeszme megvalósítása célravezető, beidegzett cselekvések és lelki önvédelemből elkalandozó eszmetársítások, a „mesélő” mellébeszélés folyamatába ágyazódik bele; nemcsak „valami elfelejtett, ősi szerkezet” dolgozik a szenvedő emberben, hanem a korszerű eszköz- és terepismeret alvajáró biztonsága is. Az elbeszélés hatásának egyik titka, hogy az archaikus aspektus nem kerekedik fölébe a „modernnek”, az ismétlődő ősit a jelenkor prizmája veri vissza. A bogarak neszével egyenrangú hangforrás a kr. n. zervgyári sziréna, a lovakhoz nemcsak

vizionárius képzelgések tapadnak, hanem a szőrűkbe akár bele lehet törülközni, a pokol asszociációját keltő lángok fénye tégláégető kemencék nyílásából szivárog ki az elhagyott tűzfalakra. A pogány hitvilágra és ceremóniákra utaló taglejtések, reminiszenciák — a kultikus meztelenség-től a kézmosás szimbólumáig vagy a fölvirágozott díszkapu látványától az arc maszk-szerű elidegenedéséig — motivált jelen idejű cselekvés- és helyzetsorba illeszkednek be, a paptól kikényszerített találkozás egy elméleti tételnek, mondjuk a lelkekben máig továbbélő pogány-keresztény dualitás fölismerésének megérzékítésén túl Teleszkai eleven emlékeitől hitelesített és bujtogatott jogos lázadás. A „hosszú és makacs felkészülés után” a hagyományos esztétikai beidegződés valami végleges és betetőző aktust várna, borzalmas vagy kiengesztelő véget, feloldást, de Mészöly inkább elhárítja a kínálkozó katarzist: Teleszkai a morbid szállítmánnyal együtt visszafordul, s bár a történet narrátora megkockáztat egy óvatos magyarázatot („Talán most roppant össze visszavonhatatlanul”), a befejező mondatok meglődült tempója, köznapian banális, de épp ezáltal a „normális” látásmód és gondolkodás elviselhetőbb tompaságához visszataláló előadásmódja a fordulattal másfajta értelmezését is lehetővé teszi.

A *Szárnyas lovak* egy novellatípus jellegzetes, érett példája, de egyben Mészöly művészi mentalitásának szélesebb érvényű sajátosságairól is sokat eláruló paradigmatiszta mű. Kérdező, tettenérő, az író szerencsés szavával szólva „üldöző” magatartás ölt benne testet, a megismerés szenvedélye hatja át. Az emberiről szóló tudásunk gazdagításának elszántsága a tudományos kísérletezés komolyságára is emlékeztet (innen a fölfedezés, vagy legalább a kutatás tárgyilagos pátosza mint a Mészöly-szövegek egyik legtartósabb vízjele, és innen a kivételes szituációk, a néha mesterségesen elszigetelt tárgyak iránti analitikus érdeklődés is), azzal a közkeletű megszorítással, hogy a művészetet a bensővé vált, szubjektivizált, az átélésben magunkévá alakított igazságok érdeklik, az emberből az a „zóna”, ahol közérzet és viselkedés találkozik, átfolyik egymásba vagy repedés keletkezik köztük. A kérdések finomodása közben érzékenyebbé vál-

nak az eszközök (az egyik elbeszélésben a radar és a többi „túl nagy berendezés” otrombaságáról, árnyalatok megkülönböztetésére való alkalmatlanságáról olvasunk), viszont az egyre precízebb megfigyelő apparátus egyre tűnékenyebb változatokat, imponderábilákat akart kiszűrni és megkülönböztetni. Talán kimódoltnak hat, a megfejthetetlen ostromló kíváncsiságnak mégis sokatmondó jelzése az a „talalós kérdés”, amelyet a *Lesiklás* hőse ad föl orvosának és önmagának: „Két teljesen egyforma motorcsónak közül, hajszálra azonos körülmények között, melyik sülyed el hamarabb”? Mellesleg az ábrázolt szituáció és állapot — élet és halál közötti lebegés idegenben egy kórházi ágyon — kiemeli szofisztikus elvontságából és a személyes egzisztencia megmaradásának végső vagy-vagy-ával kapcsolja össze ezt a másképp csupaszon „logikainak” feltűnő dilemmát. Az „egyenlő esélyek” elméletétől-gyakorlatától sem függetlenül másfajta megfoghatatlan kérdések is szívósan foglalkoztatják Mészöly képzeletét. Egy mezeten női testen a vakbél fölött anatómiailag indokolhatatlan „ujjnyi hosszú fehéres csik” mutatkozik, egy öbölben nem fénytörési eredetű fehéren habzó sávot lehet látni; mitől, miért? Mindkettőre illik a szentencia: „Masszivan ott van, pedig semmi nem indokolja, hogy ott legyen”, ami azonban csak fonákja a másik, a pozitív megközelítésnek: „Több hiteles magyarázat lehetséges...”

A *Szenvtelen följegyzések* a nyaralás független időtlenségének s egy férfi meg egy nő csak-érzéki, a nyelvi kommunikációt nélkülöző szerelmi kapcsolatának háttere előtt ismerteti ezt az intellektuális rejtvényt, talán a határhelyzet különlegességével is hitelesítendő az elbeszélés lebegően spekulatív atmoszféráját. A már Arcimboldi, Breugel egyik-másik képéről ismert technika, a csendéletnek vagy tájképnek kétértelmű átjátszása emberi arc vagy test látványába, itt rész-elemmé válik az asszociatív érzékelés általános prelogikus hullámzásában. Az érzékek sajátos koncentrációja a vizuális hasonlóságokon (pl. a mellek alakja meg a „pálmák lombkupolája” közötti analógián) túl kinetikus, tapintási és hő-élmények biopszichikai összekapcsolását is sugallja, ritmusazonosságokat, közérzet-ismétlődéseket tesz

fölismerhetővé. Az éleslátó szenzualizmus akár túlszigázottá is válhatna, hiszen hajszolja az analógiákat, nagyítás, kicsinyítés vagy egyéb transzformáció révén minden érzékletet, megfigyelést hozzáköt valamely korábbi másikkhoz. De az előre-hátramozgás az időben, a délután meg az este „természetes fedésbe” hozása, a kettősség, melyben „már előlegezve van az egy”, ebben az írásban attól nyerhet különleges indoklottságot, hogy kimondatlanul, de sejtetve a lassított szeretkezés ritmusát (és ritusát) követi, a tudatmozgás és az elbeszélő forma egy biológiai-fiziológiai tapasztalatot, átélést mintáz meg. A *Lesiklás* is bőven adagol hasonlósági egyezéseket, de másképpen teszi gazdaságossá és hitelessé őket. Nem minden elem válik ismétlődés, visszatérés miatt motívummá, spontán — vagy az ételszerű spontaneitást utánzó — aláhúzások, kiemelések jönnek létre, némely korszakok: a gyermekévek, a háború, az életveszély hetei-hónapjai mesterkéltnél beavatkozás nélkül szívják vagy épp csak fogadják magukba az életrajz fontosabb mozzanatait. Színhelyek analógiái, elszakadások és újratalálkozások, évtizedekig lappangó, majd váratlanul újra megnyilatkozó mozdulatok, gesztusok tüntetik ki a valóban sorsszerűt, a személyes mitológiát, s talán az élet benső egységének, körszerű zártságának intuitív látomása hozza létre azt az emelkedett nyugalmat és az egyedüli illetékeség érzését, amellyel a súlyos beteg lét-esélyeit szemléli.

A tételes, verbális, nem átélt tudással szemben táplált kétely egy észjárás vagy gondolkodásmód parodisztikus bírálataként jelenik meg a *Térkép Alicsáról* és az *Anno* (Albumkép a régi időkből) c. szövegekben. Már a címek szerkezete, a történeti időbeliségre utaló latin szavak és a két-dimenziós helyszínrajzokat jelölő „műfaj”-nevek együttese szuggerálja, hogy Mészölyt a múlt folyamatának a jelenben, egy kiszakított pillanat szinkroniájában való megismerhetősége (is) foglalkoztatja. Ami a valóságban egymás után történt, az a visszatekintő szemléletben egyetlen síkra montírozódik, az események dinamikáját elménk szerkezete elvont vagy érzékletes, vázlatos vagy élethű grafikává alakítja: „Az észak-déli hadiúton, amely a mai templomtéren vezet keresztül, rézpikkelyes

lovak húzzák a harcokcsikat, a tankokból később itt fogy ki a gázolaj, itt gyújtják meg a zsákmányt, ha hirtelen menekülni kell, itt eszik meg a saját lovaikat, ha éppen nincs más." Alisca — azaz Szekszárd — és környékének „történelme” olyan asszociáció-hálózat formáját ölti a beavatott tudatban, amely egyenrangúan és egyidejűleg tartalmazza az őstörténet meg a római kor összegyűjtött emlékeit, a középkori céhes szokásokról szóló hagyományt és Zelenka matematikatanár különös számításainak legendáját, s az ásatáskor előkerülő tükrök együtt kavarnak benne azokkal, amelyek a cukrászdában netán még nemrégiben is megsokszorozva verték vissza az ezüsttálcán kihordott habos tortákat. Az elbeszélés éppen csak súrolja a kisvárosi típusokkal, provinciális félszegségekkel kapcsolatos hagyományos tematikát (pl. az óriás-hegyi viharágyú finom humorú epizódjában), ironiája egészében mélyebb és filozófikusabb: a halmozott adatok mögött a tudás hézagait sejteti, a tradíció bizonytalanságát és a tények azonosíthatatlanságát, arra céloz, hogy nagy mértékben a véletlen dönti el, mi marad meg a történeti emlékezetben. IV. Béla megdicsérte errefelé egy forrás vizét, de eldönthetetlen, melyikét; tudomásunk van a felsőiregi betyár készítette — azóta elporladt — vályog csikó-szoborról, ám feledésbe merült, hogy állt-e valaha Alisca főterén császárszobor; némely részletekről Fekete hegypásztor adhatna számot a legpontosabban, „de már több mint negyven éve nem mutatkozik, így azzal kell megelégednünk, amit nélküle is tudni lehet”. Az *Arno* „bizonyos részletek” rögzítésével próbál elképzeltetni egy meghatározott esti órát Budán, tizenkét évvel a török kiűzése után (Kumria rác apáca neve, akire e földidézéshez gondolnunk kellene, Mészöly *Film* c. regényében egy első világháborús divatlap töredékesen olvasható maradványán tűnt föl előzőleg). Költött személyek kitalált sorsát a historiográfusi mindentudás és pontosság szemléletével, terminológiájával adja elő a novella, élénk idézi a közép-európai történelem nyomorúságos évszázadainak atmoszféráját, de a koholmányt, a fikciót, a tényezőség mimelését mutatja e hatásos újratemtés föltételének.

„Boldogok, akik újra ‚kielégítő’ tablóra

vállalkozhatnak majd” — sóhajt föl valahol az esszéista Mészöly; az epika nem mondhat le a „panorámakép” igényéről, a „Nagy Ábra” egybemarkolásának rögeszméjéről, de ha igazán igényes, nem is sietteteti, voluntarisztikus módon nem hozhatja előbbre a sóvárgott összefoglalást. A kötet második felének írásait mintha a szintetizáló, nagyobb egységeket megragadó, a „periférikus” részletekről a középponti tömbök vagy foltok javára lemondó távlati szemlélet keresése kötné össze egymással. A cikluscím szerint *Kiemelések* ezek, felöltő, emlékezetes mozzanatokat örökítenek meg a „hely és időviszonyok” meghatározása érdekében. többnyire lemondva arról az igényről, hogy a megfigyelt jellegzetes tárgy, portré, párbeszéd, esemény egyedi, nem-típikus oldalai előtérbe kerüljenek. Műfaji kategóriáival (terepismertetés, riportok, interjú) az író a tárgyyszerű dokumentációt, a lényeknek a jelenségek rögzítése általi megközelítését látszik céljául vállalni. A szerkezet többnyire mozaikos, a nagyepika készülődésére inkább a tapasztalatok sokaságából, az emlékképek sűrűségéből és sürgető előkívánczolásából, az emberi jelenség változatai iránti szomjas kíváncsiságból lehet következtetni. Az életanyag bőségének megcsillantásán s a legtöbb miniatűr epizód frappánsan célratörő, olykor csattanós megfogalmazásán túl többletértéke a ciklusnak, hogy spontán „kiemelések”, nem-akaratos kapcsolódások is kitűnnek belőle; egy-egy vakítóan éles kép (pl. a sirályok raizása és a rá következő tűz), makacsul föltolakodó háborús emlék (amilyen a holttestekből rögtönzött lövőánc) mágnesként vonzza s rendezi el maga körül a többi emlék-részleket, ismétlődésük, bevésődésük a személyes létezési- és a nemzedéki történelem-élmény találkozásának archimédészi pontjaként tünteti föl őket. A tablóhoz vagy panorámához az *Ami jön* 1946 őszén-telén lepergő képsorai-ban jut legközelebb Mészöly. A teherautós száguldozás vezérfonalként használt motívuma az (ország) út archetipikus jelképét idézi és egy ősi epikai formához, a pika-reszkhez vezet vissza az elbeszélést, ugyanakkor a filmforgatókönyv szűkszavú objektivitása, analitikus magyarázatok nélkül hatni képes vizuális nyelvezete is elősegíti, hogy a szöveg jelzesszerű tömörsége el-

lenére, a látványi képzetek földolgozása során a külső teljesség illúziója jöjjön létre az olvasóban. A képek szípkázó halmozása itt épp oly kevésbé öncélú, mint az „action gratuit” Mészölyre jellemző változatának — amikor is a sok apró élmény-impulzus nyomán támadó egységes közérzet fakad ki valamely közvetlenül motiválhatatlan tetteben — többszöri előfordulása: mindkét elem vagy „fogás” a háborús pszichózis továbbélésére utal a békeidőben, túlterhelt, kimerült idegek játékára, amely szertelen és kiszámíthatatlan csapongásában válik a korforduló kinti kavargásának belső tükrévé.

A filmművészettől kölcsönzi formateremtő elvét *A vendég* c. kötetzáró „berlini interjú” is, akusztikai hatások és képsorok egybejátszásával kelt föl harmónia- vagy diszszonancia-élményt s érezteti meg a jelen megértése, átélése és a háborús emlékekkel való kényszerű-öntudatos szembenézés kettős elkötelezettségét. A valóság-imitáció elvét elvonatkozott stilizáció váltja föl benne, talán önkéntelen és előlegezett megkérdőjelezéseként azoknak az egyszerűsítő véleményeknek, amelyek a kellő disztinkciók nélkül és a másféle fejleményeket elhomályosítóva hagyományos-realista fordulatként próbálnak körülírni egy bonyolult kétirányú folyamatot, komplementer vizsgálati módok érzékenyen óvatos közelítési kísérletét. A „mit tehetünk többet?” kérdésére Mészöly egyik énje (helyesebben a meginterjúvolt személy egyik hangja) a szónokiasság nélküli folytatás „keressünk tovább”-jával válaszol a másoknak. Ezt a jelmondatot sokféleképpen lehet megközelíteni és föloldani, jelenthet egyensúly-keresést tárgylagosság és szeretet, elkötelezetlenség és megváltás-igény, kétely és hit, tolsztoji és csehovi, Flaubert-i és dosztojevskiji „modell” között, s bármelyik változat az összegezés megalkuvás nélküli igényét mutatja e korunkban nemcsak a magyar irodalomban kivételes ambíció tartalmának és hajtóerejének. Mészöly azonban, szabatos szerénységgel, két pólus közötti ingázásról beszél, az útonlevés termékeny feszültségéről, s nem a megérkezés végső kegyelméről; mi se lássuk hát egynek a kettőt, s a *Szárnyas lovak* kötet jelentését, jelentőségét keressük inkább egy olyan későbbi szintézis lehetőségének fölillantásában, amelynek ígérését a

mostani fázisban éppen a többféleségből, a megközelítések, módszerek, szemléletek és eszközök elfogulatlan pluralizmusából olvashatjuk ki.

CSÜRÖS MIKLÓS

Galsai Pongrác:

AN-TAN-TÉ-NUSZ

„An-tan-té-nusz... Ez egy kiszámolós vers kezdete.” „Rámutogatás ez a könyv is. Különböző személyekre, jelenségekre, tárgyakra, önmagunkra. Játék. Éppen ezért illik komolyan venni.” — Így magyarázza bizonyítványát az író a fülszövegben. Majd fölbiztatja a gyanútlan olvasót, olvassa a kötetet tetszése szerint, összevissza, ahogy jólesik. Majd szerényen megjegyzi, hogy a szerző jobban örülne, ha mégis az elején kezdve, sorban olvasnák könyvét. Majd váratlanul az olvasóra pirít: „Hiszen a fogócskajátékban is körbe számolnak, betartják a rendet.”

Így aztán az olvasó kissé zavarba jön. Komolyan veszi magát a szerző vagy nem? Szabad a rovására teli szájjal nevetnie, vagy számíthat arra, hogy nevetés közben a szerző orra csapja: mit viháncolsz, nem látod, hogy komoly dolgokról van szó? De ha meg túl komoly hangulatba ringatja magát, nem fenyegeti-e a veszély, hogy a szerző neveti ki őt?

Úgy képzelem, hogy Galsai Pongrácnál ez a szerepjátszás az iskolában kezdődött. Ő lehetett az osztály jópofája. Akit nem vesznek komolyan, mert mindenből viccet csinál. Ezért aztán mindenből viccet csinál, hogy a közfigyelem középpontjába kerüljön. Kicsúfolja az osztály Költőjét, az osztály Matematikusát. Titokban nem bánná, ha olyan lehetne, mint ők. Titokban verseket ír és matematikai szaklapokat olvas. Hiába. Ha megszólal, nevetnek. Mit lehet tenni, gondolja végül önkritikusan, ha lefogynék is kövérebb lennék a legkövérebb költőnél, s a fogyókúra olyan fárasztó. Mond néhány új viccet, és amikor nevetnek, boldog. De a boldogsága mélyén továbbra is irigylí a Költőt és a Matematikust. S az osztály jópofája a többiekkel együtt kijárja az iskolát, leteszi az összes vizsgákat, nem is rosszul, újabb

és újabb osztályba iratkozik, a végén minden bizonnyal meg is öszül, de státusza nem változik.

Bizonyíték erre az is, ahogyan a Nők Lapja szerkesztőségében eltöltött húsz kerek esztendő. Más már talán elmenekült volna, vagy belegörcsöl a furcsa helyzetbe. Galsai Pongrác ezzel szemben élvezzi a helyzet sokoldalú komikumát, vagy ha nem is élvezi egészen, akkor is úgy tesz, mintha élvezné. Vagy még pontosabban: azt élvezzi, hogy ime, ő élvezzi, képes élvezni ezt a komplikált állapotot. A kéziratok szekrényben talált piaci szatyrokat és élő tyúkokat, az egymás bluzait és cipőit fölpróbáló nők titokzatos sürgölődését, Misik bácsinak, a fűzapoétának állandó jelenlétét, azt, hogy olykor Okos Katának hiszik. Úgy is mondhatnám, Galsai Pongrác gyengéd szeretettel csügg saját humorérzékén. Ápolja, mint más ember a szakállát. Gyönyörködik benne. Megtanulta, hogy nagy kincs ez, mások is értékelik, számára is fontos. A sziklából is vizet fakaszt. Szívárványszínűre festi a legszürkébb helyszínt, például egy irodai szobának nevezett, deszkafallal leválasztott folyosósöveget. Sőt, általa titokban költő lehet az ember, anélkül, hogy vállalnia kellene a kinevetetés veszélyét.

Mindez együtt azt is jelenti, hogy Galsai Pongrác akarva-akaratlan fölállalt egy szerepet, s azt játssza mindig, hol ilyen, hol amolyan eszközökkel. Ez persze nem baj, sőt. Írásai éppen akkor a legjobbak, amikor a legtökéletesebben sikerül azonosulnia szerepével. Az álbölcsekedés mögé rejtőző bölcsekedés rokonszenvesebb a bölcsekedés mögé rejtőző álbölcsekedésnél. A hetykeség és humor jelmezébe bújó moralizálás nagyobb hatású lehet talárossparókás párjánál.

Az An-tan-té-nusz több mint félszáz kis írásának „hovatarozását” igen nehéz lenne meghatározni. Az esszé humoreszkbe hajlik, a karcolat naplójegyzetbe. Akad itt krocki, tárcs, rendhagyó kritika, riport, jegyzet és útijegyzet. Az egyszerűség kedvéért publicisztikáknak nevezhetjük ezeket az írásokat, bár ezzel se megyünk sokra. Legfőljebb annyiban hasznos, hogy jelzi: hírlapírói teljesítményről van szó. Galsai valóban a lapokban megjelent rövid írásait gyűjtötte kötetbe. Miként maga mondja: „ez a könyv egy figyelem húsz esztendejének története”. Kétségkívül van

ebben valami, még a „történet” is igaz, mert az írások egymásika korábbi élményeinkre, évekkal ezelőtti eseményekre utal, csupa olyanra, amelyre az olvasó is emlékezik, s ilyenformán a kötet földidezi a „társadalmi idő” múlásának jellegzetes érzését. A „figyelem” pedig kiváltképp igaz, Galsai, a publicista mindig és mindenre figyel, még ha többnyire azt a látszatot kelti is, mintha az életet ábrándos étkézésekkel, magántermészetű szaladgálásokkal és véletlenszerű filozófálással töltené. Figyeli a nőket, a gyerekeket, az öregeket, a tévét, az újságokat, a villamoson utazókat, a művészeket és a dilettánsokat, a leveleket és az emberek arcát, a szellemi mozgalmakat, de a szakácskönyveket, sőt, a műanyag kupakokat is. Egyik remek kis írásában például azt veszi észre, hogy Öveges professzor és Zelk Zoltán hasonlítanak egymásra. Merőben esetleges hasonlóság, bárkinék feltűnhet, meg is tárgyalható két szomszédasszony fecsegésének színvonalán, de Galsai két pompás mini-portrét kerekít az ötletből. S ha már úgy hozza a sors, hogy az írás nyomán több, egymásnak homlokegyenest elmentmondó levelet kap, hát „megzenésíti” őket (Ki is az a Tewrewk?), nemcsak azért, hogy az értetlenség nyomán támadt dühét levezesse, hanem, hogy döfjön egyet a hamis tekintélytiszteleten meg az álszent merevségen. Amit egyébként is annyira utál. A témához több írásában visszatér. Az Alkoholista volt-e Piroska nagymamája? egy nagyon egyszerű, s ezért igen szellemes ötletből indul ki, abból, hogy ha a mesében Piroska bort is vitt a nagymamának, azt a bort a nagymama feltehetőleg el is fogyasztotta, miután szerencsésen „kikecmergett a farkas gyomrából”. Az ötletet már csak folytatni kell. Föltételezhető, hogy egyesek azt mondják: „Milyen példát mutat az ilyen kótyonfitty, élveteg vénasszony az ifjúságnak?” Elő lehet venni a világirodalomból Villont vagy Karenina Annát. Hamar eljuthatunk a megállapításhoz: „Nincs erény, amelyet ne lehetne hibaként is feltüntetni.” Mondhatnám, hogy Galsai Pongrác az emberi gyengeségek fölként papjaként harcol a tudálékosság, az előítéletek, a mindent jobban tudás, a nagyképűség ellen — ha ez is nem hangozna oly tudálékosan.

Egyik írásában Galsai első szerzői est-

jének állít ironikus emléket. Akkoriban — tizenhét éves korában — állítólag aforizmákat írt. Életművét két-három tucat bölcs mondás jelentette. A szerzői esthez egyébként a pécs-gyükei szüreten elázott, ennélfogva hiányzó férfiszínész, valamint egy pedálját vesztett zongora is tartozott. Így volt-e valóban, nem érdekes, az érdekes az, hogy Galsai ezek szerint aforizmákkal kezdte pályafutását. Az An-tan-ténuszt olvasván az az érzésem támadt, hogy Galsai máig megmaradt aforizmaszerzőnek. Részint, írásaiban hemzsegek az ilyen kinyilatkoztatások: „Mi olyan nép voltunk, amely nagyon szeretett szobrokat emelni. Nemcsak Kossuthnak, de Klebelsberg Kunónak is.” „Ma is szeretünk továbbá nyársat nyelni. Vagy ha nyárs nem adódik: kardot, botot, zászlórúdat s mindenféle kemény tárgyakat. Ami nem egészséges dolog.” „Szeretem a kutyákat. Mert hűségesek. Nem szeretem a kutyákat. Mert másokhoz is hűségesek.” „Ki emelne szép, karcsú hidakat abban a tudatban, hogy egyetlen nő sem fog végigmenni rajtuk?” „Szakácskönyvet és sajtóterméket lehetőleg ne olvassunk párhuzamosan. Ez egyfajta skizofrén állapotot teremt. Az embernek ijedtében fut össze a nyála.” „A sótlan só nem állítja vissza embernek ember által való kizsákmányolását.” Részint, az írások maguk is szinte egy-egy kifejtett aforizma. Néhol nyíltan, például A hipochonder újabb följegyzései közül az egyik erről a le is írt mondatról szól: „A halottak nélkül nem lehet teljesen élni”. Néhol az olvasó maga foglalhatja össze végül az aforizma lényegét, például: az élet sárgarépből és csokoládéból áll, s aki nem akar elpusztulni, mindkettőből ennie kell.

Galsai, az aforizma-író azóta áttért a bővített, sőt összetett aforizmak írására. S noha irtózik az ünnepélyes komolyságtól, mint ördög a tömjénfüsttől, meg kell mondanunk, hogy jelenkori aforizmái végeredményben igen komoly dolgokról szólnak. Csak éppen mulatságosan. Szelleme sen. Galsai szellemes író, ami ritka és megbecsülendő erény.

Könyve korra és nemre való tekintet nélkül könnyű szívvel ajánlható mindenkinek. Kivéve azokat, akiknek nincs humorérzékük. Még észre találnák venni, hogy a szerző iszonyodó szájalommal tekint rájuk.

HALLAMA ERZSÉBET

Kiss Tamás:

ÍGY ÉLT MÓRICZ ZSIGMOND

Nagy író, nagy alkotó életét és munkásságát még vaskos, lábjegyzetes kötetekben is nehéz teljesen megírni; képet formálni az életünkről azonban lehetséges, mint Kiss Tamás most megjelent könyve példázza, rövidebb előadásban is. Még kisdíjak számára is, Kiss Tamás Móricz Zsigmondot mutatja fel, századunk egyik legnagyobb íróját, a Móra Könyvkiadó *Így élt...* sorozatában, olyan hitelesen, olyan érzékletesen, hogy könyve nemcsak a tizenéveseknek, de az irodalomban már régóta otthonos felnőtteknek is érdemes olvasmányuk lehet. S példa az előadóknak: miként lehet az élet és irodalom fontos kérdéseit szinte észrevétlenül, tudóskodó izék nélkül, már-már szórakoztatva közvetíteni.

Móricz igazán óriás volt. A kort, amelyben élt, ő fogalmazta legteljesebben, útja a szederindás gyalogösvényektől a forradalmak vállalásáig, a felszabadulás küszöbéig vezetett. Élete minden mozzanatát elmondani szinte lehetetlen volna; Kiss Tamásnak szerencséje nem is volt ilyen szándéka. Egységben látja Móricz életét, egyenesen, egy irányba haladónak. Pontosan látja az életút meghatározó állomásait, az életet és a művet formáló legfontosabb mozzanatokot. S ezekről beszél, a Móricz Zsigmond-i világ tükéletes ismeretében. Maga is rokon tájakról indult, pacsirtás lélekkel, Debrecen és Sárospatak útján; Móricz volt az egyik nagy eszméletetője. Ma is vallja Móricz nagy igazságait: élet és irodalom összetartozik, de az irodalomnál mindig több az élet.

Könyve Móricz Zsigmondról szól, de egyben személyes vallomás is. Olyan tanár és költő vallomása, aki szereti a fényt, az életet, a tágas, nagy lélegzetet. S akiben erős epikus hajlamok is élnek; szinte novellista ösztönrel beszél el az életút számos fordulatát. A regényt ugyan mindig leválasztja a valóságról, de amit a valóságból előszeretettel kiemel, az maga is gyakorta regényes téma. Móricz édesapját például a szilvafás históriával jellemzi először: mikor a papkisasszony megkívtant egy kis szilvát, az *agán*, ősszel, mikor

Csécсэн már mindenütt kifőzték a lekvárt, az udvarló Móricz Bálint nem egy ágat, de egy egész növendék szilvafát hozott a kedvesnek, tele szilvával — a szomszéd faluból. Igaz volt ez — Móricz Zsigmond megírta az *Eletem regényében* — bár romantikus mesemotívumnak is elég fényes volna. Az olvasó azonban nem gondolhat semmi romantikára: Kiss Tamás arról is beszél, hogy ugyanez a híres legény, családapa korában, a szegénység idején, a harmadik faluból is hazavitte a zsák kruplit a vállán, hogy a sok gyerek ehessen, s az ács mesterséget felnőtt férfi korában úgy megtanulta, hogy már bérházakat is épített és templomtornyokat is renovált... Ennyi, amit Móricz Bálintról mond, de ennyi elég, hogy az olvasó megérezze, ki volt Móricz Bálint: az élni, emelkedni akaró nép ritka szép hajtása; a *paraszt Nyár*, polgári munkában. Hasonló mód festi Kiss Tamás a Móricz környezetében felvillanó fontos embereket is: Pallagi Gyulát, ifjúsága bálványát, Medgyessy Ferencet, a szobrászt, egykori kis gimnazista társát s Tamási Aront, a fiatal erdélyi prózaírói társat, akivel Móricz összejött, hogy „ki-beszéljék” magukat.

A jelentős és jelentéktelen megkülönböztetése a tájékozottság és rendsorbeli érzék függvénye nagymértékben. Kiss Tamás mindig pontosan különböztet. Minőség-érzéke hibátlanul mutatkozik még az idézetek kiválasztásában is. A *Tündérkertről* hosszadalmas fejtegetés helyett inkább Bethlen Gábor szavait idézi: „Kis országon a nagyhatalmak egy rossz percért árvíz-ként gázolhatnak keresztül... Kis országnak más politikája nem lehet, mint veszteg ülni s gyarapodni polgári mesterséggel, amiben lehet... Kis országnak csak egy fő gondja lehet, az, hogy ellenséget a határán be ne engedjen... Kis országnak különösen meg kell becsülni a mestereket, a kalmárokat, s a pénz csinálásához értőket... mert kicsiny ország kardjának csak akkor van ereje, ha mögötte a polgárság rakott szuszékjai s tömött erszényei állanak... Mert vajmi könnyű megrendíteni a békességnek fundusát: de azt újra fölépíteni nehéz... Jaj Erdélynek, ha mint pusztában maradtott kéve, a varjak és se-

regélyek serege lepi meg, s nem lesz őrizője és oltalmazója...”

Az *Erdély* születéséről szóló fejezet különben is a legemlékezetesebb részek közül való. Az élet és mű összetartozását mindenütt számontartja Kiss Tamás, de legteljesebben itt mutatja fel, mennyi munka, mennyi tapasztalat, mennyi ideg épül egy műbe. 17 esztendőig dolgozott Móricz Zsigmond az *Erdély* három kötetén, könyvtárnyi irodalmat, történelmi műveket, emlékiratokat, zsoldárokat, forráskiadványokat olvasott, járta, amikor tehetette a nagyfejedelmek útjait, Kolozsvárt, Nagyenyedet, Gyulafehérvárt, Azért is tudta úgy megírni a *Tündérkert*et, s az *Erdély* mindhárom kötetét, mintha maga is ott ült volna a fejedelmeknek asztalánál.

Kiss Tamás Móricz Zsigmond életét írja mindenekelőtt, de gonddal rajzolja azt a történelmi, kulturális környezetet is, amelyhez az író kapcsolódott. Görömbei András okkal nyugtázta Kiss Tamás könyvének művelődéstörténeti értékeit. A Nyugatról, a Kelet Néperől csakúgy tudomást szerez Kiss Tamás Móricz könyvéből az olvasó, mint a nagymúltú református kollégiumok életéről. Természetesen csak villanásnyit, epikus formáltságút; amennyit az író élete kapcsán egy gyermek is felfoghat. Amire későbbi tanulmányai során, mint emlékezetében megmaradóra biztosan építhet.

Kiss Tamás könyvében fel sem ködlik a kérdés, hogy Móricz modern vagy nem modern. Csak beszéli Móricz életét és munkásságát szeretettel, szívvel, okos szóval, belső bizonyossággal: hatalmas emberről, nagy íróról beszél. Ez a belső bizonyosság is nagy értéke könyvének: a szövegéből áradó etika azért is lehet sugallatos. S ezért is tetszik fel az életrajz fonálán haladó, minden teoretizálást kerülő könyvéből az igazi Móricz-arc, amelyet a tudományos törekvésű művek is rajzolnak. A nagy művész, aki nemcsak a parasztság írója, nemcsak az úri muri megjelenítője, de „az egész nép életének, múltjának, jelenének látó és átfogó ábrázolója.” Az ember, az igaz ember, a mindig újra kezdő, a mindig remény-kereső, a mindig munkálkodó. Akinek holtig egyvonalon haladt az élete. Előre az igazság felé.

CZINE MIHÁLY

MÓRICZ-NOVELLÁK

A Műelemzések Kiskönyvtára sorozatában Móricz Zsigmond születésének századik évfordulójára jelentette meg a Tankönyvkiadó Mátyás István *Móricz-novellák* című kötetét. A szerzőt nem a mindenáron újat mondani akarás vezette novellaelemzéseiben, hanem inkább az, hogy az oktatói munkát segítve Móricz írói művészetének szépségeit feltárja mind a tanárok, mind a tanulók előtt: az előbbieknél kézikönyvvül, az utóbbiaknak ismeretszerzés, irodalmi élménygyarapítás végett.

Manapság eléggé gyakori vád Móricz írásművészetével szemben, hogy már nem időszerű a mondanivalója, műveiből hiányzik a jövő távlatának felismerése, stílusa pedig köznapi. Mátyás István látszólag nem száll szembe ugyan ezekkel a vádakkal, de ahogyan Móriczról beszél, amiként novelláit elemzi, félreérthetetlenül állást foglal az író korszerűsége mellett.

Mátyás István anyagválogatását meg lehetőséget óvatosság jellemzi. Csak helyes lehet, hogy nem veszi számba a gyakran elemzett *Hét krajcárt* és a *Barbárokat*. Az előbbit az iskolákban, az utóbbit az 1970-es szegedi novellaelemző konferencián már „agyonelemezték.” Ugyanilyen indokkal kihagyható lett volna a gimnáziumi tankönyvekben pertraktált *Tragédia* is, ha ennek analízise, az *Egyszer jóllaknival* való egybevetése nem tartoznék a szerző egyik legsikeresebb elemzése közé.

Mégis fájjaljuk, hogy a szerző nem talált lehetőséget Móricz novelláiról munkássága utolsó szakaszának terméséből legalább egynek a bemutatására. Úgy gondoljuk, a *Csibe-novellák* egyik-másika (pl. a *Pesti kislány falun* vagy a *Hurcolkodás*) alkalmas lett volna arra, hogy belőle a „legnagyobb mélységek” világába, a lánymányosi prolikákások nyomorába is bepilanthassunk.

Az elemzett novellák alapján is világosan látja a szerző, hogy Móricz írásművészetének legjellemzőbb vonása a *drámaiság*. De azt is észreveszi, hogy a móriczi témaválasztásokkal együtt kell figyelembe vennünk a kor társadalmának drámai feszültségét is.

Az elemzett hét novellában (*Magyarosan*,

Szegény emberek, Kis Samu Jóska, A kon-dás legszennyesebb inge, Komor ló, Tragédia, Egyszer jóllakni) a drámaiságon túlmenően az emberi és a társadalmi különbözőségek dialektikáját, a valóság mozgástörvényeit, ezt a lukácsi „ezerféle szint játszó” realitást, vagy ahogy Ady írta a Nyugatban: „az élet átélő látását” is sikerrel mutatja be a szerző. E novellákban is a kor idilli parasztvilágát törte össze az író a való világ bemutatásával azzal a céllal, hogy a vezető társadalmi osztályt rádöbentse a felfakadó indulatok forradalmi fenyegetéseire. Ezért használja Móricz tudatosan, művészi következetességgel az élőbeszéd dinamizmusát és a szabad függő beszédet.

A novellaelemzésekben helyt kapnak a strukturális és az expresszív elemek is. Mátyás István a novellákat szerkezeti részeire bontva elemzi, de jelzi egyrészt a részeknek a mű egészében betöltött szerepét, másrészt a novelláknak az írói subjektumból kiáradó tartalomkifejező funkcióját is.

Móricz e sűrített műfaj lehetőségeit kihasználva arra törekedett, hogy a novellái hitelességét biztosító társadalmi igazság robbanásszerűen törjön fel, „a véletlen és a szükségszerűség dialektikus feszültségének egy szikrában való kisülése útján.” (Lukács György)

A móriczi irodalom biztos birtokában Mátyás István hatatosan nyúl forrásaihoz, találóan idéz belőlük és a novellák érzékelés részéből. Szemléltetéseiben, összevetéseiben markánsan érzékelteti Móricz írásművészetének lényegét, különös gondot fordítva a stílus megnyilatkozásokra is. A kötet megfelel céljának: elősegíti a novellista Móricz írásművészetének jobb megismerését és megértését.

TÓTH ISTVÁN

A MAGYAR SAJTÓ TÖRTÉNETE I. 1705–1848

Az eljövendő magyar művelődéstörténet egyik alapkövét rakta le az az öt főből álló szerzői kollektíva, amely a régóta hiányzó, régóta várt magyar sajtótörténet első nagy szakaszát írta meg, tegyük gyor-

san hozzá: igényesen, sok új forrást föltárva, érdekesen, és széles perspektívát fölrajzolva az egyes sajtóvállalkozások mögé. Már csak azért is olyannyira fontos az, hogy lássuk a magyar sajtó múltját, mert költőink, íróink szinte mindegyike szerkesztett vagy szépirodalmi- vagy divat- vagy politikai lapot, de legalábbis munkatársként jegyezte, vagy „külső”-ként dolgozott bele. A XX. századból néhány példa: Supka Géza egyik nagy tette volt, azt a Móra Ferencet beszerezte lapjába, hogy a Mórát, akinek kis színesei, karcolatai aztán a lap színvonalát emelték. Az Est-lapok egyik fényes fejezete Móricz Zsigmond publicisztikai munkássága, Ady nélkül a Budapesti Napló veszített volna érdekességéből. A XIX. századból a „segédszerkesztő” Petőfi, a „színikritikus” Vörösmarty, az igényes szépirodalmi szerkesztő Arany János neve kívánczik ide. Visszafelé haladva az időben, olyan költőket sorolhatunk föl a szerkesztők között, mint Batsányi, Kazinczy, Versegly Ferenc és Földi János „korrektorkodott”, Kármán szerkesztett, Révai Miklós politikai jellegű lapnak volt szerkesztője. Az újságírás nem pusztán pénzkeresetet, állást jelentett számukra, ennél jóval többet: aktív beleszólást az ügyek intézésébe, kilépést a társadalmi nyilvánosság elé, (s a habermasi terminusnál maradva), a társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozásának részben siettetését, részben figyelését.

A német szakirodalom bemutatta azt a kapcsolatot, amely a felvilágosodás törekvései és az újságok keletkezése, fejlődése között fennáll. Szólt arról, hogy az erkölcsi jellegű, kevésbé politizáló, inkább az ésszerű erkölcsöket és erényeket hirdető lapoktól az ún. „állampolgári” újságokig vezetett a politikai publicisztika útja: természetes azonban, hogy még ezek az olykor merész tartalmú hetilapok sem hasonlíthatók a XIX. század valódi politikai lapjaihoz. De hogy megnövekedett az újságírás és olvasás iránt az érdeklődés, és általában a publicisztika lényeges része lett az információ-átadásnak és szerzésnek, annak ékes bizonyítékául szolgál a tény: a göttingai egyetem neves professzora, Schlözer újságolvasó kollégiumot tartott hallgatóinak. Tanítványai között ott leljük az első igazi magyar szerkesztőt, Rát Mátyást, majd a német folyóiratot szerkesztő Schedius Lajost, a publicisztikai

hajlandóságú jeles közgazdászt, Berzeviczy Gergelyt, tisztelői között pedig Batsányit és Kazinczyt.

A magyar sajtótörténet első kötete szépen demonstrálja, hogy szórványos (német és latin nyelvű) előzmények után miként született meg a magyar sajtó, szintén a felvilágosodás eszmevilágával összhangban, azokat szolgálva, népszerűsítve, kapcsolatban az egyesek által „Habsburg-forradalmár”-nak nevezett II. József felvilágosult abszolutista uralkodói módszereivel. Am a sajtótörténet érdeme, hogy II. József intézkedéseit jőzanul, a helyes színben látatja. A későbbi, I. Ferenc császár nevéhez fűzhető abszolutizmushoz képest valóban rendkívül szabadelvűek voltak József intézkedései, de önmagukban korántsem biztosították a sajtónak mindig is kívánatos igazi szabadságot. A cenzúra szinte kezdetől fogva megnehezítette a szerkesztők, az újságírók dolgát, és könyvünk szemléletes példákkal szolgál arra, milyen ügyeskedésekre, rejtett beszédre volt szüksége az újságíróknak, még az 1840-es években is, ha el akarták mondani, amit akartak. Éppen ezért nemcsak az érdemel figyelmet, amely valahogyan mégiscsak megjelent, a sajtótörténet nem mellőzi a cenzúrai intézkedések, az idevonatkozó iratok tárgyalását sem, és helyenként pontosan mutatja: mit kellett kihagynia a szerzőnek, mit átfogalmaznia, mi maradt levonatban, esetleg kéziratban. Kár, hogy a kötet szerzői ebben a kérdésben nem következettek. Míg a XVIII. századi részt kitűnően író Kókay György — aki egyben a kötet szerkesztője — viszonylag részletesen elemzi a cenzúra-viszonyokat, Kosáry Domokos nagy erudícióval és lendületes stílussal érzékelteti Kossuth Lajos harcát a cenzorok ellen, addig pl. nem esik szó az egyébként szintén kitűnően megírt Tudományos Gyűjteményről szóló fejezetben arról, hogy főleg az első néhány eszterdőknek a szinte teljes iratanyaga megmaradt, azaz föllelhető a szerkesztőségbe küldött cikkek, értekezések jegyzéke. Talán ki lehetett volna térni arra, hogy — a jegyzék alapján — mi és miért nem jelent meg. S ugyancsak megérdemelt volna néhány oldalas fejezetet az a körülmény is, hogy a reformkorban Pest-Buda nem csupán a német és a magyar nyelvű sajtónak, hanem például a szerbnek is központja volt, ebben az időben több szerb

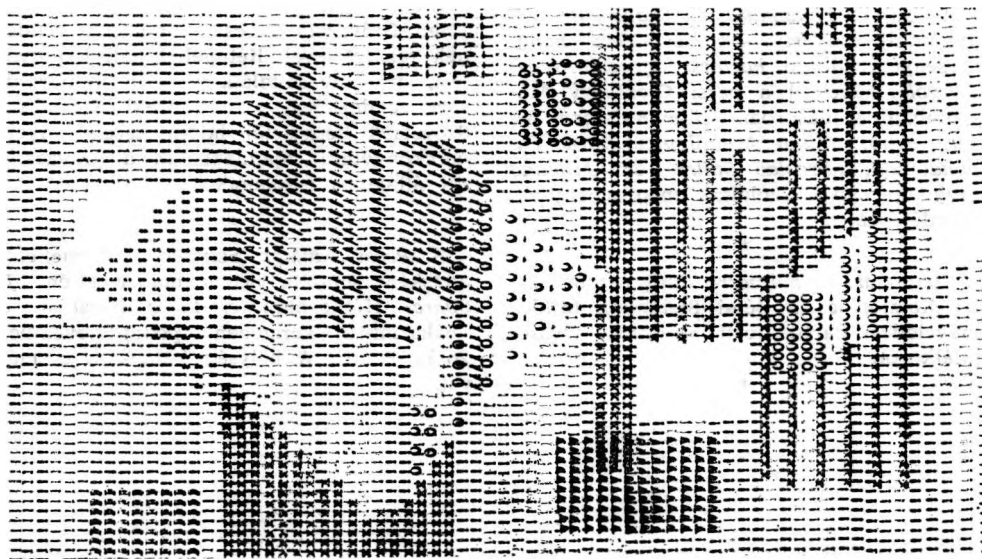
napilap, illetve divatlap és folyóirat jelent meg itt, mint a török elleni felkelések után bizonyos függetlenséggel rendelkező Szerbiában. Mint ahogy az is említésre méltó tény, hogy a magyar lapok (főleg folyóiratok) látványosan és eredményesen szolgálták ugyan a magyar nemzeti mozgalom ügyét, és helyet adtak a magyarosodást olykor türelmetlenül sürgető dolgozatoknak, de mindig akadt olyan tudósító, értekező, aki az ún. nemzetiségek kulturális törekvéseit szakértelemmel és becsüléssel ismertette. Nemcsak pl. a szláv-magyar érintkezések, kapcsolatok témakörébe sorolható ez a törekvés, hanem az egyes szomszéd népi művelődések igazabb ismerete szempontjából is nélkülözhetetlenek a reformkori magyar lapok. Annál is inkább, mert akkori nemzetiségeink számos kulturális munkása állt munkatársi kapcsolatban a magyar lapokkal. Más oldalról szemlélve: a reformkori (és a korábbi) szerb és szlovák lapok bőséges anyagot tartalmaznak a magyar kulturális és politikai életre vonatkozólag. Ennek tárgyilagos egybegyűjtése és értékelése még a jövő kutatásának feladata.

A magyar sajtótörténet első kötete számos érdekességgel, újdonsággal szolgál. Főleg a régebbi korszakok így csoportosított anyaga kínál meglepetéseket, de ilyen összefoglaló képét még nem olvastuk sem a Tudományos Gyűjteménynek (1817 és 1841 között létezett), sem Bajza József „az

irodalom reszpublikájá"-ért küzdő lapjának, a Kritikai Lapoknak, vagy akadémiánk világirodalmi és tudományos figyelőjének, a Tudománytárnak. Fenyő István feldolgozása egy jövőendő kritikátörténet (melynek első kötete épp az ő tollából származik) alapjait vetette meg. Az említettekén kívül T. Erdélyi Ilona és Ugrin Aranka műve több viszonylag kisebb terjedelmű fejezet; mindegyik jól használható, és ez sem utolsó szempont, középiskolában működő tanárainkat jól informálja a korszakról, egyetemistáinak megfelelő tanulmányi anyagul szolgál, az érdeklődő nagyközönség pedig folyamatosan, szinte regényként olvashatja a magyar sajtó munkásainak heroikus küzdelmét a megjelenésért, a pontosabb információkért és nem utolsó sorban a magyar sajtó nyelvének kialakításáért.

Igen jelentős vállalkozás a magyar sajtótörténet első kötete. Ehhez hasonlóról nem tudunk a szomszéd népek tudományos irodalmából. Mert, s ezt hangsúlyoznunk kell, tudóskodást és rossz ízű szakzsargont mellőző tudományos igényű monográfiát tartunk a kezünkben. A tudományos igény azonban a színvonalban és nem az elvontságban jelentkezik. Kívánatos volna, ha minél többen vennék kezükbe ezt a könyvet, a találó és ügyesen választott idézetekből a magyar sajtó mai munkásai is sokat okulhatnak. *(Akadémiai Kiadó)*

FRIED ISTVÁN

LENGYEL VENDÉGEINK: Október 17-én szerkesztőségünkbe látogatott *Danuta Cirić-Straszvicka*, a Varsóban megjelenő világirodalmi folyóirat, a „Literatura na ŚWIECIE” szerkesztője. — Október 30—31-én *Ewa Najwer* költő és *Jerzy Pachlowski* író kereste fel szerkesztőségünket.

*

Nemzetközi gyermekszínházi találkozót rendeztek Kaposváron október 21—28-ig. A találkozóhoz számos kiállítás és egyéb gyermekrendezvény kapcsolódott.

*

PÉCSI KÉPZŐMŰVÉSZEK kiállításai: *Gellér B. István* festőművész munkái a Magyar Nemzeti Galéria műhelyében október 23-tól november 18-ig. — *Zs. Kovács Diana* iparművész és *Bizse János* festőművész közös kiállítása a szekszárdi Szinyei Merse-teremben október 25-től november 8-ig. — *H. Barakonyi Klára* festőművész kiállítása október 25-től november 8-ig a budapesti Paál László teremben. — *Fürdősi Ilona* textiljeit és *Rétfalvi Sándor* szobrai közös kiállításon mutatták be Nagyatádon október 29-től. — *Kampis Margit* festőművész kiállítása október 29-én nyílt meg a győri megyei művelődési központban.

*

A Magyar Zeneművészek Szövetsége déldunántúli csoportja október 25-én hangversenyt rendezett *kortárs jugoszláv zeneszerzők* műveiből a pécsi Csontváry Múzeumban. A műsorban *Milko Kelemen*, *Király Ernő*, *Milan Mihajlovic*, *Boris Papadopulo*, *Miroslav Spiler* és *Milenko Zinković* művei szóltak meg a szerzők jelenlétében.

*

Kolozsvári Grandpierre Emil október 26-án Komlón és a pécsi Steinmetz Miklós művelődési házban vett részt író—olvasó-találkozón.

*

A *iaesztergyólyos és székes mesterség* állandó kiállítása nyílt meg október 27-én a Baranya megyei Ófalu község német tájházában.

*

A Pécsi Nemzeti Színház kamaraszínháza november 9-én mutatta be *Ibsen: A tenger asszonya* c. színművét *Szikora János* rendezésében. A nagyszínházban november 30-án kerül színre *Illyés Gyula: Homokzsák* c. vígjátéka. Az előadást *Sík Ferenc* rendezi.

*

ROMÁN VENDÉGEINK: November 9—10-én szerkesztőségünkbe látogatott *Gabriel Dimisianu*, a bukaresti „Románia Literara” főszerkesztő-helyettese és *Mihai Sin*, a marosvásárhelyi „Vatra” szerkesztője. A tárgyalások alapján kapcsolat alakult a Jelenkor és a Vatra között.

*

KIÁLLÍTÁSOK PÉCSETT: Az Ifjúsági Házban november 1—30-ig *Benes József* grafikái. — A Pécsi Galériában november 11-től *Lahti képzőművészek* képei. — A Műcsarnok kiállítótermében november 22-től december 6-ig *Galambos Tamás* képei.

*

Nemzetiségi napot tartottak november 11-én Drávasztárán észéki délszláv vendégek részvételével. Kétnyelvű politikai gyűlést, író—olvasó-találkozót és folklórműsort rendeztek, s az észéki Szocialista Szövetség képviselői horvát nyelvű gyermekkönyvtárat ajándékoztak a drávasztárai általános iskolának.

*

A Pécsi Amatőr Színpad gyermekelőadásként mutatta be november 11-én *J. Svarc: Hétköznapi csoda* c. darabját, a Diákszínház keretében pedig november 26-án *Petőfi: A helység kalapácsa* c. művét.